

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

Bakalářská práce

Ludmila Tůmová

**Sebeprezentace Polyxeny Lobkovické z Pernštejna na základě její korespondence se
Zdeňkem Vojtěchem Popelem z Lobkovic**

Self-presentation of Polyxena Lobkovic of Pernštejn on the basis of her correspondence with
Zdeněk Vojtěch Popel of Lobkovic

Praha 2010

Vedoucí práce: Doc. Mgr. Marie Koldinská, Ph.D

Poděkování

Za pomoc na této práci bych ráda poděkovala především Doc. Mgr. Marie Koldinské, Ph.D, která mou bakalářskou práci vedla a na mnoha místech přispěl k jejímu vzniku cennou odbornou radou. Zároveň bych také ráda poděkovala mému spolužáku Marku Brčákovi, který rozšířil mé znalosti týkající se kapucínského řádu a jeho spojení s lobkovickým rodem.

Prohlášení

„Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval(a) samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.“

V Kralupech nad Vltavou dne 29. července 2010

Ludmila Tůmová

Anotace

Tato bakalářská práce se zabývá sebe prezentací významné renesanční šlechtičny Polyxeny Lobkovické z Pernštejna (1566–1642), a to především na základě korespondence, kterou si tato žena vyměňovala se svým manželem, nejvyšším kancléřem Českého království Zdeňkem Vojtěchem Popelcem z Lobkovic. Prostřednictvím těchto textů se nám Polyxena představuje v různých sociálních rolích, tedy jako manželka, matka, šlechtična, vrchnost, nemocná a strádající žena a věřící. A právě snaha popsat, jak se konkrétně ona na základě porovnání se svými současnicemi stylizuje do té či oné role se stala hlavním předmětem této práce.

Klíčová slova: Polyxena z Lobkovic, sebe prezentace, šlechta, 16. století, 17. století, sociální role

Annotation

The main topic of this bachelor thesis is the self-presentation of a well known renaissance noblewoman Polyxena Lobkovic of Pernstein (1566–1642). As the main source of information about her self-presentation the author used the correspondence which she and her husband, the high chancellor of The Czech kingdom Zdeněk Vojtěch Popel of Lobkovic, exchanged. In these texts we can see how this noblewoman shows herself in different social roles (wife, mother, noblewoman, suzerain, ill and suffering woman and worshipper). Author describes her stylization into these roles and compare her self-presentation in this way with other noblewomen of sixteen and seventeen century.

Key words: Polyxena Lobkovic, self-presentation, nobility, the 16th century, the 17th century, social role

Obsah

ÚVOD	- 8 -
-------------------	--------------

<u>POLYXENA Z LOBKOVIC A TÉMA SEBEPREZENTACE RANĚ NOVOVĚKÝCH ŠLECHTIČEN V PRAMENECH A LITERATUŘE.....</u>	- 12 -
--	---------------

<u>MILUJÍCÍ MANŽELKA.....</u>	- 15 -
--------------------------------------	---------------

1. 1 JAZYK DOPISŮ	- 15 -
1. 2 ROZVRŽENÍ DOPISU.....	- 18 -
1. 2. 1 SALUTATIA A OSLOVENÍ.....	- 18 -
1. 2. 2 CONCLUSIA	- 23 -
1. 2. 3 EXORDIA A PETITIA.....	- 25 -
1. 3 NARRATIO – VLASTNÍ TĚLO DOPISU	- 29 -
1. 3. 1 ZODPOVĚDNÁ ŠLECHTIČNA	- 30 -
1. 3. 2 POLITIKA JAKO JEDEN Z PŘEDMĚTŮ LISTŮ	- 31 -
1. 3. 3 SEBEPREZENTACE V ROLI PODŘÍZENÉ ŽENY.....	- 32 -
1. 3. 4 VYMĚŇOVÁNÍ DÁRKŮ	- 35 -
1. 4 POLYXENA – KANCLÉŘOVA IDEÁLNÍ ŽENA?	- 35 -

<u>MATKA</u>	- 37 -
---------------------------	---------------

2. 1 DĚTI VŽDYPRÍTOMNÉ V DOPISECH	- 37 -
2. 2 NEJDŮLEŽITĚJŠÍ INFORMACE O DĚTECH Z POHLEDU RODIČE	- 38 -
2. 3 PROJEVY NÁKLONNOSTI K POTOMKOVÍ	- 40 -
2. 4 DÍTĚ – SOUČÁST ŠLECHTICKÉ REPREZENTACE	- 41 -
2. 5 MATKA JAKO PŘÍMLUVKYNĚ	- 43 -
2. 6 MATEŘSTVÍ JAKO HLAVNÍ POSLÁNÍ MILUJÍCÍ MANŽELKY	- 44 -

<u>ŠLECHTIČNA A CÍSAŘOVA PODDANÁ.....</u>	- 46 -
--	---------------

3. 1 SNAHA VYPOMOCI PŘÍBUZNÝM	- 47 -
3. 2 POLYXENA – ORODOVNICE	- 51 -
3. 3 NEPŘÍZNIVÉ VZTAHY.....	- 55 -
3. 4 OKOLÍ ODRÁŽEJÍCÍ ÚSPĚCH REPREZENTACE.....	- 57 -
3. 5 CÍSAŘOVA PODDANÁ.....	- 60 -
3. 6 SNAHA DOSTÁT SVÉMU POSTAVENÍ JAKO CELOŽIVOTNÍ CÍL.....	- 62 -

<u>VRCHNOST</u>	- 64 -
------------------------------	---------------

4. 1 VELIKOST POLYXENINY ROLE VE SPRÁVĚ PANSTVÍ.....	- 64 -
4. 2 SPRÁVKYNĚ PANSTVÍ.....	- 71 -
4. 2. 1 EKONOMICKÉ MYŠLENÍ	- 74 -

4. 3 NÁKUPY STATKŮ	- 75 -
4. 4 VZTAH K PROSTÝM LIDEM	- 79 -
4. 5 SPRÁVA JAKO PROSTOR PRO EMANCIPACI.....	- 80 -
<u>NEMOCNÁ A TRPÍCÍ.....</u>	- 82 -
5. 1 ZDRAVÍ A NEMOC V KORESPONDENCI.....	- 82 -
5. 2 OSAMOCENÍ A BEZNADEJ JAKO UTRPENÍ.....	- 87 -
5. 6 DVĚ PODOBY STRÁDÁNÍ RANĚ NOVOVĚKÝCH ŠLECHTIČEN.....	- 89 -
<u>DOBRÁ KŘEŠŤANKA.....</u>	- 90 -
6. 1 VÍRA PROSTUPUJÍCÍ KAŽDODENNÍM ŽIVOTEM.....	- 90 -
6. 2 LOBKOVICKÝ PÁR A PŘÍSLUŠNÍCI DUCHOVNÍHO STAVU.....	- 93 -
6. 3 KŘEŠŤANSKÁ VRCHNOST A PŘEDSTAVA DOBRÉHO KŘEŠŤANA.....	- 97 -
6. 4 POLYXENINO KŘEŠŤANSKÉ MILOSRDENSTVÍ.....	- 101 -
6. 5 IDEÁL DOBRÉ SMRTI	- 102 -
6. 6 NÁBOŽENSTVÍ JAKO ASPEKT REPREZENTACE PŘESAHUJÍCÍ I SMRT	- 104 -
<u>ZÁVĚR.....</u>	- 105 -
<u>SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY</u>	- 110 -

Seznam zkratk

ČČM

Časopis Českého museum

ČNM

Časopis Národního muzea

FHB

Folia Historica Bohemica

HO

Historický obzor

OH

Opera historica

Úvod

Ve své práci, jak už napovídá sám název, bych se ráda pokusila objasnit charakter a způsob sebe prezentace Polyxeny Lobkovické z Pernštejna, a to především na základě listů, které si vyměňovala se svým manželem Zdeňkem Vojtěchem Popelem z Lobkovic.

Na stránkách svých i Zdeňkových dopisů se kněžna z Lobkovic představuje v různých společenských rolích. Myslím si však, že není možné správně a uspokojivě zodpovědět otázku, zda si samotná Polyxena z Lobkovic uvědomovala svou stylizaci, či zda slova, která vložila do svých dopisů, myslela opravdu upřímně a jednalo se tedy o její nejniternější prožitky. I pokud připustíme, že by své řádky psala bez sebemenší vědomé cenzury, musíme mít na paměti skutečnost, že každá šlechtična tehdejší doby již od svého narození žila obklopena určitým sociálním prostředím, které na ni neustále působilo. Tehdejší společnost měla jistou představu o roli správné manželky, matky, dobré křesťanky atd., a Polyxena, jelikož byla součástí tohoto prostředí, o této představě věděla, můžeme tedy říci, že tato představa tvořila součást jejího sociálního vědomí. Kancelérova manželka pak mohla tuto představu, aniž by o tom sama vědomě připouštěla, vtělovat do řádků psaných svou rukou a přizpůsobovat této vizi své myšlenky.

Tato šlechtična bývá mnoha historiky označována jako výjimečná žena.¹ Je však otázkou, zda i ona sama se takto cítila, či lépe řečeno se tak opravdu prezentovala. Na tuto otázku by mohlo přinést odpověď porovnání jejích listů s texty jiných šlechticů tehdejší doby.² Na základě dopisů jiných příslušnic urozeného stavu můžeme také do určité míry stanovit standard toho, jak by se správná žena tehdejší doby měla prezentovat, či lépe řečeno, jak se v praxi – v textech psaných svou rukou – představovala. Za standardní stylizaci můžeme považovat tu, která se vyskytuje v listech více šlechticů. Poté, co tedy zjistíme, jaká forma sebe prezentace byla pro tyto ženy obvyklá, můžeme také označit formulace, které se v Polyxeniných dopisech vyskytují, jako neobvyklé. Na základě míry její stylizace do obrazu typické šlechtičny přelomu šestnáctého a sedmnáctého století bychom pak měli být i schopni říci, nakolik byla kněžna z Lobkovic výjimečnou osobností vybočující z řady ostatních šlechticů této doby.

„Paní kanceléřová“ i jiné šlechtičny se ve svých listech prezentovaly především v šesti základních rolích: milující manželka, matka, šlechtična a císařova poddaná, vrchnost, nemocná a trpící žena, dobrá křesťanka. Celá práce je rozdělena do kapitol právě dle těchto úloh. Každá tato stylizace také otevírá specifické otázky ohledně Polyxeny. Nutno také říci,

¹ Např. Josefem Janáčkem – Josef JANÁČEK, *Ženy české renesance*, Praha 1996.³

² Mám na mysli období zhruba 1550–1650.

že pouze všechny tyto roviny její sebe prezentace dohromady nám poskytnou komplexní pohled na tuto lobkovickou šlechtičnu. Jednotlivé role také nemůžeme od sebe příliš oddělovat, jelikož se navzájem prolínají a pokud bychom toto prolnutí opomněli či násilně potlačili, došlo by s největší pravděpodobností jak k deformaci náhledu na její sebe prezentaci v té či oné úloze, tak k deformaci pohledu na její stylizaci jako na celek.

Jelikož v případě této edice se jedná v první řadě o soubor korespondence manželské, rozhodla jsem se v první kapitole zaměřit na vystupování Polyxeny v roli milující manželky. O vztahu lobkovického páru, i přestože jejich sňatek byl uzavřen především z racionálních důvodů, se v historických kruzích traduje, že byl velmi upřímný a láskyplný.³ O jejich vzájemné náklonnosti by nám nejvíce zpráv mohla poskytnout právě jejich soukromá korespondence. Projevují oba svůj cit k druhému stejným způsobem a stejnou měrou? Vzhlíží jeden z partnerů k tomu druhému a podřizuje se mu? Prezentuje se Polyxena vůči svému muži jako slabá a bezmocná žena, která u něj hledá ochranu a čeká na jeho radu? Nebo se jejich vztah dá označit jako vztah do jisté míry vyvážený?

Tato první kapitola se na rozdíl od ostatních zabývá i formálním rozvržením dopisů a jazykem v nich použitých. Jsem si vědoma toho, že by bylo z hlediska větší přehlednosti celé práce možná lepší sepsat speciální kapitolu zabývající se těmito formálními náležitostmi; na druhou stranu se však také domnívám, že volba jazyka dopisu může být ovlivněna i vztahem k pisateli nebo předmětem dopisu, tím pádem se pak tyto „neobsahové“ aspekty textu stávají součástí prezentace vztahu, jež pisatel dopisu zaujímá k adresátu – v Polyxenině případě tvoří jeden z aspektů její stylizace do úlohy milující manželky.

I přestože vedlejší motivy šlechtických sňatků mohly být rozdílné (partner mohl být vybrán na základě svého majetku anebo společenského postavení), tak hlavním důvodem ke svatbě bylo i na základě křesťanské představy o světě početí potomků. Role matky se tak stává v podstatě hlavní náplní úlohy milující manželky. Snaha po zajištění pokračovatele rodu byla velmi aktuální právě v případě lobkovického páru – Polyxenino první manželství s Vilémem z Rožmberka zůstalo bezdětné a celých šest let to vypadalo, že tomu bude obdobně i v případě jejího druhého sňatku. Budoucí kněžna z Lobkovic a její partner tedy zkoušeli využít všechny šance, aby zajistili narození potomka.⁴ Skutečnost, že toto snažení zůstávalo dlouho neúspěšné, jistě ovlivnila i samotný vztah Zdeňka a Polyxeny – je tedy možné, že k sobě měli mnohem blíže, neboť po dlouhou dobu žili bez dětí a připravovali se na

³ Tímto způsobem se o jejich vztahu vyjadřují ve svých dílech např. Josef Janáček nebo Marie Ryantová (Josef JANÁČEK, *Ženy české renesance*; a Marie RYANTOVÁ, *Polyxena z Lobkovic*, in: Milena Lenderová a kolektiv, *Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století*, Praha 2002, s. 67–103).

⁴ Do jejich snah můžeme započítat jejich modlitby a žádosti k různým církevním řádům, aby se za ně přimluvily u Boha. O tomto tématu více v kapitole *Dobrá křesťanka*.

možný fakt, že se jich zřejmě nedočkají a zůstanou tedy po zbytek života jen jeden pro druhého? Roku 1609 se kancléřově manželce narodil Václav Eusebius a opět skutečnost, že tento syn byl tak dlouho očekávaným dítětem a nakonec i potomkem jediným se musela promítnout i do vztahu rodičů k němu. Nakolik se tedy „paní kancléřová“ ve svých listech manželovi prezentuje jako matka? A liší se tato její sebestylizace od jiných šlechtičen-matek s více potomky?

Polyxena se také musela prezentovat jako příslušnice urozeného stavu. Vnímala svou vysokou pozici v rámci šlechty jako důležitou a měla snahu co nejlépe dostat tomuto svému postavení? Jak se zdá na vnější pohled, tak snaha vystupovat jako člen určité vrstvy byla často především fyzickou záležitostí – promítala se tedy do oblečení, vzhledu sídla. Dostaly se zmínky o těchto náležitostech jako součástí šlechtické reprezentace také do textů psaných kancléřovou manželkou? A jakými jinými způsoby mohl jedinec toto své postavení prezentovat? A jaký vztah kněžna z Lobkovic ze své pozice šlechtičny zaujímal k panovníkovi?

Kněžna z Lobkovic měla ve své správě mnohé majetky – některé byly přímo její, o jiné se starala z postu poručnice jako v případě svého synovce Vratislava Eusebia, a jiné obhospodařovala v manželově nepřítomnosti. Zřejmě Josef Janáček svou úspěšnou knihou *Ženy české renesance* pak rozšířil názor,⁵ že při správě lobkovických statků měla rozhodující slovo právě „paní kancléřová“, jelikož její manžel pobývajícím především ve Vídni, o tuto náležitost šlechtického života nejevil zájem a veškerá aktivita v tomto směru patřila tedy Polyxeně. Právě korespondence tohoto páru, která byla teprve roku 2007 vydána jako edice, by mohla spolehlivě potvrdit či vyvrátit tento názor. Domnívám se, že pokud by Zdeněk Vojtěch projevoval zájem o svá panství a o jejich chod muselo by se to zákonitě promítnout do jeho i Polyxeniných listů – kdyby byl kníže z Lobkovic starostlivým vlastníkem svých majetků, tak by se o nich jistě snažil vyzvědět nějaké zprávy od své ženy, která na nich pobývala. Jak velká byla tedy role kancléřovy manželky při obhospodařování rodinných statků? Prezentuje se ona sama ve svých listech jako zodpovědná a rozhodná vrchnost? Je možné na základě jejích dopisů určit, které záležitosti pro ni byly z pohledu vrchnostenské role prioritní?

Dochované dopisy manželé sepsali již v poměrně vysokém věku. Se stářím pak často přicházely i mnohé zdravotní problémy. Tak se nabízí otázka, jestli se tyto jejich problémy a trápení s nimi spojené promítlo do jejich textů? Bylo zdravím jedním z prostředků, skrze něž

⁵ J. JANÁČEK, *Ženy české renesance*, zejména s. 18–31, 63–76, 86–93, 167–177.

manželé navzájem vyjadřovali starost o toho druhého? Způsobovaly Polyxenino strádání i jiné podněty než pouze její nemoci a zdravotní obtíže?

V neposlední řadě se kněžna z Lobkovic ve svých textech prezentovala jako dobrá křesťanka. Její víra ovlivňovala celkový Polyxenin pohled na svět a to, jak by měl správně fungovat. Ovlivňovala tedy její sebestylizace do této role i její vystupování v jiných úlohách a vůbec představu o tom, jak by se v těchto jiných úlohách měla v nejideálnějším případě chovat? Nalezneme v lobkovické korespondenci zmínky o názoru tohoto páru na ideál dobré smrti odvislého od katolické víry, již vyznávali? Konec jejího života se jeví zároveň jako jeden z případů, ve kterém je k její prezentaci nutno přizvat i jiné prameny (například karmelitánskou legendu o zázracích spojených s jejím skolem).⁶ Jak tyto prameny (často i neosobní povahy) vypovídají o její seberepresentaci?

Pokud bychom postupovali dle bodů Petra Burkeho vymezujících postavení historické antropologie a jejího zájmu oproti šířeji pojatým sociálním dějinám, tak dojdeme k závěru, že téma této práce se již svým vymezením jeví jako téma velmi úzce spojené s tímto proudem historického bádání.⁷ Historická antropologie se záměrně věnuje specifickým případům a upřednostňuje kvalitativní pohled oproti pohledu kvantitativnímu a její záběr můžeme označit jako až mikroskopický⁸ – tato studie se zabývá především jednou konkrétní šlechticnou, což nám umožňuje velmi podrobně poznat její způsob seberepresentace, zároveň je zde také zařazeno porovnání s jinými urozenými ženami tehdejší doby, což nám v konečném důsledku umožní neztratit i přece jenom částečně objektivizující odstup a vnímat celou záležitost zařazenou v obecnějším schématu seberepresentace šlechticů šestnáctého a sedmnáctého století. Není také sporu o tom, že Polyxena ve své i pozdější době byla vnímána jako osobnost specifická a výjimečná. Jedním ze záměrů studia její korespondence je i zjistit, nakolik výjimečná byla právě z hlediska své stylizace. Peter Burke také připomíná, že místo symboliky bylo dříve často opomínáno, a že historická antropologie se naopak tomuto tématu věnuje velkou měrou.⁹ Samotná symbolika je úzce propojena i s tématem seberepresentace už jenom proto, že samotná sebestylizace byla právě utvářena prostřednictvím různých symbolů – určitá akce, kterou jedinec vykonal pro svou prezentaci, oděv, který si oblékl, se stal jakýmsi symbolem, který okolí představoval jeho sociální roli a postavení.

⁶ Petr MAŤA, *Polyxena Lobkovičková z Pernštejna na cestě do barokního nebe (k projevům karmelitánské zbožnosti v českých zemích)*, in: Jaroslav Pánek (ed.), *Vlast a rodný kraj v díle historika. Sborník prací žáků a přátel věnovaný profesoru Josefu Petráňovi*, Praha 2004, s. 387–406.

⁷ Peter BURKE, *Žebráci, šarlatáni, papežové. Historická antropologie raně novověké Itálie. Eseje o vnímání a komunikaci*, Praha 2007.

⁸ Tamtéž, s. 13.

⁹ Tamtéž, s. 14.

Polyxena z Lobkovic a téma sebe prezentace raně novověkých šlechtičů v pramenech a literatuře

Výchozí knihou pro celou práci o sebe prezentaci lobkovické šlechtičny se stala edice sestavená jihočeským historikem Pavlem Markem *Svědectví o ztrátě starého světa. Manželská korespondence Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic a Polyxeny Lobkovické z Pernštejna*, která vyšla roku 2005.¹ Celý soubor korespondence Marek doplnil i zhruba stostránkovou studií představující nám život kancléře i jeho manželky v mnoha aspektech. Dopisy, které si lobkovický pár vyměňoval, jsou v této knize předkládány nejenom v původním jazyce, ve kterém byly sepsány, tedy většinou ve španělštině, ale také v českém překladu. Přeložením listů a jejich vydáním ve formě edice tento badatel nepochybně přispěl k rozšíření historického poznání a zároveň usnadnil i ostatním historikům cestu k tomuto prameni. Jak však upozornil Petr Maťa, tak při práci s touto publikací je třeba mít se na pozoru, mnohé termíny totiž Pavel Marek přeložil nepřesně a mnohdy se mu také nepodařilo identifikovat správně osoby, o nichž kníže a jeho manželka v dopisech hovoří.²

Edice, které byly použity jako srovnávací materiál, jsou většinou staršího data. U Františka Ivana Dvorského jsem se konkrétně setkala s problémem, že pasáže, které se v dopisech zřejmě opakují, vynechává.³ Bohužel však čtenáři jako badatelé tento přístup způsobuje obtíže při zkoumání ustálených frází, jelikož tím, že autor vypustil opakující se exordium, zamezil tomu, aby si čtenář edice mohl ověřit, zda jsou tyto fráze vždy opravdu přesně stejné, anebo se mírně liší v určitých slovech či ve slovosledu. Dvorský také ve své práci neobjasňuje, na základě jakých kritérií vybíral listy, které zařadí do edice, což nám znemožňuje určit, jak komplexní soubor listů se nám dostává do rukou při četbě jeho díla.

K doplnění edice Dvorského jsem využívala i studie a edice Václava Bůžka a Josefa Hrdličky týkající se života posledních pánů z Hradce.⁴ Toto dílo obsahovalo i dopisy, které se v knize *Staré písemné památky žen a dcer českých* nevyskytovaly, a tak jsem si mohla rozšířit své poznání týkající se sebe prezentace šlechtičů tohoto rodu. Vzhledem k tomu, že tato edice byla vydána poměrně nedávno, tak také odpovídá moderním požadavkům na tuto práci – obsahuje tedy vysvětlivkový aparát i studii celou práci uvozující.

¹ Pavel MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa. Manželská korespondence Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic a Polyxeny Lobkovické z Pernštejna*, České Budějovice 2005.

² Petr MAŤA, *Zdeněk Vojtěch z Lobkovic, Polyxena z Pernštejna a jejich korespondence. Poznámky k edici Pavla Marka*, FHB 23, Praha 2008, s. 341–372.

³ František DVORSKÝ (ed.), *Staré písemné památky žen a dcer českých*, Praha 1869.

⁴ Václav BŮŽEK – Josef HRDLÍČKA (edd.), *Rodinný život posledních pánů z Hradce ve světle jejich korespondence*, OH 6, 1998, s. 145–271.

Ve velké míře jsem také využívala edice dopisů Sylvie Černínové od Františka Tischerera,⁵ jejím prostřednictvím můžeme nahlédnout zřejmě do kompletně prezentovaného souboru listů, jež sepsala. Musíme však připustit, že stejně jako u Dvorského zde chybí vysvětlující poznámky o osobách, které se vyskytují v textech nebo popřípadě objasnění problematických termínů. Je také škoda, že autor do svého díla nezařadil i odpovědi Sylviina manžela, to by čtenáři jistě umožnilo vytvořit si poněkud ucelenější pohled na tuto šlechtici, než jen z jejích vlastních dopisů. Na druhou stranu bych ale také ráda vyzdvihla skutečnost, že Tischer do celé edice zařadil i závěť, kterou tato urozená žena sepsala.

K doplnění Polyxeniny sebezprezentace v úloze matky jsem také využila edici korespondence Zuzany Černínové s jejím synem Humprechtem Janem Černínem od Zdeňka Kalisty.⁶ Některé dopisy z tohoto souboru můžeme nalézt i v Dvorského edici,⁷ ale jak Zdeněk Kalista v úvodu ke svému dílu napsal,⁸ tak tuto starší práci považoval za nedostatečnou, zejména proto, že František Dvorský vynechával části exordií, dále také cizí slova v textu převáděl do českého jazyka a celý text upravoval do spisovné podoby. Tyto důvody Zdeňka Kalistu nakonec přiměly právě k vydání samostatné edice zabývající se černínovskou korespondencí. Tato práce je velmi kvalitně zpracována a představuje nám listy této dvojice v editorem neupravené podobě a je také doplněna poznámkovým aparátem.

František Dvorský také vydal soubor listů Kateřiny ze Žerotína.⁹ Tyto texty mohou posloužit pro doplnění poznání sebestylizace šlechticů do role nemocné a trpící ženy. Jinak tato práce stejně jako autorova předchozí edice také postrádá poznámkový aparát a případné vysvětlení nejasných termínů v dopisech, což považuji za její nedostatek.

Knihou ze sekundární literatury, která se asi nejvíce věnuje osobnosti Polyxeny, je bezesporu dílo Josefa Janáčka *Ženy české renesance*.¹⁰ Tato kniha je určena nejen pro historiky, ale také pro širší veřejnost, a tomu také odpovídá její do jisté míry popularizační charakter. Toto její určení pro širší veřejnost je zřejmě i důvodem, proč zde také chybí poznámkový aparát. Čtenáři-badatelé však tento nedostatek znemožňuje ověřit si odkud autor tu či onu informaci čerpal. I když se jedná o dílo popularizačně-odborné, tak musíme podotknout, že na některých místech se autor až příliš nechal unést románovým stylem psaní

⁵ František TISCHER (ed.), *Dopisy Sylvie hrab. Černínové, rozené Caretto-Millesimovy, s chotěm jejím Heřm. hrab. Černínem z Chudenic z let 1635–1651*, Praha 1908.

⁶ Zdeněk KALISTA (ed.), *Korespondence Zuzany Černínové z Harasova s jejím synem Humprechtem Janem Černínem z Chudenic*, Praha 1941.

⁷ F. DVORSKÝ (ed.), *Staré písemné památky*.

⁸ Z. KALISTA (ed.), *Korespondence Zuzany Černínové z Harasova s jejím synem*, s. 34–36.

⁹ František DVORSKÝ (ed.), *Listy paní Kateřiny z Žerotína rozené z Valdštejna. [Část] I, Dopisy z roku 1631 a 1633*, Praha 1894; František DVORSKÝ (ed.), *Listy paní Kateřiny z Žerotína rozené z Valdštejna. [Část] II, Dopisy z roku 1634 a 1635*, Praha 1895.

¹⁰ Josef JANÁČEK, *Ženy české renesance*, Praha 1996.³

a zachází do prameny nepodložených a nepodložitelných spekulací například o tom, co si šlechtična myslela – před svatbou s Vilémem z Rožmberka se tak Polyxena měla údajně zamýšlet nad tím, jaké bude její soužití s mužem o tolik starším než je ona.¹¹ Janáčková práce bývá také často udávána jako příklad gender-history, s tímto tvrzením není však možné plně souhlasit, jelikož práce odpovídající plně požadavkům tohoto historického proudu by se musela zabírat nejenom ženami, ale také hlavně ženami na základě srovnání s muži s ohledem na to, jak se liší sociální role, jež obě pohlaví zastávají ve společnosti. Toto srovnání však v knize Josefa Janáčka chybí a proto je vhodnější zařadit jeho díla mezi jiné práce z historie žen – v těchto textech jsou ženy hlavními hrdinkami a události minulé jsou sledovány z jejich pohledu.

Polyxenou z Lobkovic se zabývala i Marie Ryantová.¹² Její zhruba čtyřicetistránková studie je čtivým shrnutím všech základních informací o této šlechtičně. Jak však upozornil Jaroslav Čechura,¹³ tak práce této historičky je z velké části podložena právě knihou Josefa Janáčka a nepřináší tedy příliš nového. Nově se zde oproti Janáčkovi objevuje větší zájem o její hospodářskou činnost,¹⁴ na druhou stranu však Ryantová dál přenáší některá vžitá klišé, jako například tvrzení, že si budoucí kněžna z Lobkovic léčila svou neplodnost chebskými kyselkami.

Krátce se této významné šlechtičně věnoval také Karel Stloukal ve své knize *Královny a kněžny české*¹⁵ a pro doplnění přehledu sekundární literatury je také nutno uvést, že lobkovickým párem se zabývá i několik článků v odborných periodikách a popularizačních časopisech.¹⁶

¹¹ J. Janáček, *Ženy české renesance*, s. 30.

¹² Marie RYANTOVÁ, *Polyxena z Lobkovic*, in: Milena Lenderová a kolektiv, *Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století*, Praha 2002, s. 67–103.

¹³ Jaroslav ČECHURA, *Nová Polyxena? Nikoli!*, ČNM 173, 2004, č. 3–4, s. 215–217.

¹⁴ Hospodářské činnosti Polyxeny se tato badatelka věnovala i v jednom ze svých dřívějších článků (Marie RYANTOVÁ, *Polyxena z Lobkovic, rozená z Pernštejna, a její hospodářská činnost*, in: Petr Vorel (ed.), *Pernštejnové v českých dějinách*, Pardubice 1995, s. 105–114).

¹⁵ Karel STLOUKAL, *Polyxena z Lobkovic*, in: *Královny a kněžny české*, Praha 1996, s. 217–224.

¹⁶ Např. Pavel MAREK, *Poselství Lásky a osamění. Manželské soužití Zdeňka a Polyxeny z Lobkovic*, HO 12, 2001, č. 5–6, s. 114–119. nebo Petr LUTTER, *Politický a společenský život na dvoře Ferdinanda II. během dvacátých let 17. století ve světle španělské korespondence Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic a jeho manželky*, OH 4, České Budějovice 1995, s. 107–124; Štěpánka KUTIŠOVÁ, *Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic. Pokus o profil osobnosti*, OH 4, České Budějovice 1995, s. 91–106; Petr MAŤA, *Polyxena Lobkovická z Pernštejna na cestě do barokního nebe (k projevům karmelitánské zbožnosti v českých zemích)*, in: Jaroslav Pánek (ed.), *Vlast a rodný kraj v díle historika. Sborník prací žáků a přátel věnovaný profesorovi Josefu Petráňovi*, Praha 2004, s. 387–406.

Milující manželka

Odraz sebe prezentace Polyxeny v roli manželky nenalezneme pouze v dopisech, které ona sama napsala a vědomě či nevědomě se zde stylizovala do této role, ale také v dopisech jejího manžela, který ji jistým způsobem oslovoval a sděloval jí určité informace. Činil tak na základě toho, jak sama Polyxena vystupovala ve svých dopisech a také na základě jejich vzájemného vztahu, jehož podoba byla opět ovlivněna tím, jak se jeden partner druhému navzájem prezentovali.

1. 1 Jazyk dopisů

Dopisy lobkovického páru vybočují z ostatní manželské korespondence šestnáctého a první poloviny sedmnáctého století vzniklé na našem území již jazykem, jakým jsou převážně psány, a to španělštinou. Ostatní obdobné prameny z této doby jejich autoři napsali převážně v češtině, případně v němčině.¹ Do jazykové vybavenosti předbělohorských šlechticů patřila především právě čeština, latina a němčina, přičemž někteří užívali němčinu i jako řeč mateřskou. V druhé polovině šestnáctého století se pak k těmto tradičním jazykům začíná řadit i španělština a italština. Španělštinu sice ovládali habsburští císařové, na jejich dvoře se pohybovali i španělští velvyslanci, na druhou stranu však Španělsko tvořilo málokdy cíl kavalérských cest, a proto zpočátku jazyk tohoto státu ovládala jen malá skupina radikálních katolíků, kteří byli určitým způsobem s touto zemí spjatí. Naopak Itálie se oproti Španělsku stávala častou destinací, kam se čeští šlechtici vydali během svých cest za poznáním, a proto se již řada šlechticů na přelomu šestnáctého a sedmnáctého století tímto jazykem bez problémů domluvila.²

České šlechtičny však většinou neovládaly takové množství řeči jako jejich manželé, a tak důvody pro volbu komunikačního jazyka ve vzájemné korespondenci mohly být ryze praktické. Manželky, které hovořily nejlépe česky či případně částečně ovládaly němčinu nebo jinou řeč, se se svým mužem nejlépe dorozuměly právě prostřednictvím těchto jazyků.

Polyxena se narodila jako dcera českého šlechtice Vratislava z Pernštejna. Ten během svého mládí podnikl cestu do Španělska, odkud si také přivezl do Čech svou manželku, Polyxeninu matku, Marii Manrique de Lara y Mendoza. Marie Manrique

¹ Srov. např. František DVORSKÝ (ed.), *Staré písemné památky žen a dcer českých*, Praha 1869; František TISCHER (ed.), *Dopisy Sylvie hrab. Černínové, rozené Caretto-Millesimo, s chotěm jejím Heřm. hrab. Černínem z Chudenic z let 1635–1651*, Praha 1908 či Václav BŮŽEK – Josef HRDLÍČKA (edd.), *Rodinný život posledních pánů z Hradce ve světle jejich korespondence*, OH 6, 1998, s. 145–271.

² Petr MAŤA, *Svět české aristokracie (1500–1700)*, Praha 2004, s. 309–310.

vychovávala své děti ve španělštině a proto také Polyxena vedle češtiny a němčiny³ ovládala i tento v českých končinách poněkud neobvyklý jazyk. Španělštinu kancléřova manželka ovládala velmi dobře a možná vůbec nejlépe ze všech řečí, jež užívala, což dokazují například i záznamy o lobkovických sbírkách, které si také vedla v tomto jazyce.

Na otázku, proč ve své korespondenci lobkovický pár užíval téměř výhradně tuto řeč, se tedy nabízí odpověď, že se jednalo o jazyk pro Polyxenu nejschůdnější a tudíž pro ni bylo nejsnazší v něm psát i své dopisy. Jazyky další jako češtinu a němčinu si Polyxena ponechala pro dopisy jiným osobám, jako například svým správcům.

V jednom případě⁴ však poslala i Zdeňkovi dopis v češtině a částečně v němčině. Toto psaní se jeví jako zajímavé nejenom z hlediska nestandardní volby jazyka, ale také díky poněkud vybočujícímu obsahu – šlechtična v tomto dopise vyjadřuje svou rozhořčenost nad skutečností, že ji Zdeněk Lev Libštejnský z Kolovrat⁵ opomněl informovat o svém přijetí do hraběcího stavu, i přesto mu však k tomuto úspěchu gratuluje, zároveň také tímto dopisem Polyxena svého manžela prosí o peníze, aby mohla poplatit dluhy.

Pro pochopení prvního zmíněného předmětu dopisu je nejprve nutné podívat se na německý přípis, ve kterém se, jak upozornil Petr Maťa,⁶ Polyxena prostřednictvím hraběnky Slavatové, která je pod přípisem podepsána, neobrací na svého manžela nejvyššího kancléře Zdeňka z Lobkovic (jak uvádí ve své edici Pavel Marek),⁷ ale na doručitele dopisu, tedy právě na Zdeňka Lva, o kterém samotný dopis pojednává. Tento šlechtic má na základě již zmíněného přípisu vyzvat kancléře, aby slíbil, že vyplní to, o čem Polyxena žádá ještě dříve, než jej otevře. Jinak řečeno Polyxena tedy prosí svého manžela, aby blahopřál Zdeňku Lvovi, který má být otevírání psaní přítomen, k povýšení do hraběcího stavu. Je tedy otázkou, zda vědomost přítomnosti jiného šlechtice při otvírání dopisu vedla Polxenu k volbě jiného jazyka. Tento dopis tak nebyl adresován pouze jejímu manželovi, ale určitým způsobem právě i Zdeňku Lvovi. Na druhou stranu je v dopise přímo osloven pouze její choť, takže text neměl dva přímé adresáty a čtenáře, ale jak vyplývá z nastíněné situace, Zdeněk z Lobkovic si měl dopis přečíst a po jeho přečtení pogratulovat Zdeňku Lvovi. Jelikož obsah dopisu nebyl určen k přímému čtení hraběti z Kolovrat, nemusela by tedy Polyxena při volbě jazyka dopisu

³ Polyxeninou znalost češtiny dokládá její dopis manželovi z roku 1624, který je psán těmito jazyky (Pavel MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa. Manželská korespondence Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic a Polyxeny Lobkovické z Pernštejna*, České Budějovice 2005, s. 271–272).

⁴ Tamtéž, s. 271–272.

⁵ Pavel Marek uvádí, že se jednalo o Jindřicha Libštejnského z Kolovrat, na nesprávnou identifikaci tohoto šlechtice upozornil Petr Maťa. (Petr MAŤA, *Zdeněk Vojtěch z Lobkovic, Polyxena z Pernštejna a jejich korespondence. Poznámky k edici Pavla Marka*, FHB 23, Praha 2008, s. 345–346).

⁶ Tamtéž.

⁷ P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 271–272.

brát ohled na jeho jazykovou vybavenost a mohla tento text sepsat stejně jako v případě ostatních ve španělštině. O možnosti, že se skutečný podnět výběru češtiny jako jazyka tohoto psaní skrývá někde jinde, napovídá i přípisek, který sice psala jiná šlechtična, ale na druhou stranu jej adresovala přímo Zdeňku Lvovi. Tento přípisek je psaný v němčině, zdá se mi tedy logické, že kdyby se Polyxena rozhodla přizpůsobit jazyk dopisu právě hraběti, zvolila by také němčinu. Jiný důvod pro změnu jazyka, který by mohl být podmíněn tímto prvním předmětem dopisu, bychom mohli vidět i v Polyxenině rozzlobenosti ohledně počínání hraběte z Kolovrat. Tato možnost se však jeví také jako nepravděpodobná, jelikož se s rozzlobenou Polyxenou můžeme v jejích listech setkat několikrát, v žádném jiném případě však tento fakt nevedl k nahrazení španělštiny dalším jazykem.⁸

Impulz pro změnu komunikačního jazyka bych tedy hledala spíše ve druhém předmětu tohoto listu – v žádosti o peníze ze strany Polyxeny. S tímto tématem se na rozdíl od výše popsaného v korespondenci na jiném místě nesetkáme. Šlechtična tak zřejmě sama cítila, že tento předmět jejího dopisu vybočuje z obvyklého obsahu korespondence a proto se rozhodla k jeho přednesení zvolit jiný jazyk, zároveň svému cíli také přizpůsobila i tón celého vyjádření – staví se zde do velmi podřadné a ponížené role a zároveň svůj styl jazyka formuluje oproti ostatním textům daleko oficiálněji – to vidíme již na začátku textu, v samotném salutatu, kde se místo obvyklého, milého a blízký vztah naznačujícího spojení „Můj živote“⁹ Polyxena rozhodla k oslovení Zdeňka užít slov „Vysoce urozený pane, pane. Můj zvláště nejmilejší pane“, v ohledu na ostatní manželskou korespondenci netradičních osloveních se pisatelka rozhodla pokračovat i během samotného těla dopisu, kde svého chotě tituluje výrazy jako „milostivý pane manželi“ či „Vaší milosti“. Samotný podřadující se či ponižující se tón této prosby pak nejlépe vyzní ze samotné formulace jejího předmětu: „Tehdáž já se s Vaší Milosti raduji, že Vaší Milosti přebejvati bude taxy. Té taxy prosím račte mi ji šenkovati, abych mohla tím lépe se živiti a svý dluhy platiti. Vaší milost poníženě, pokorně, poslušně prosím, račte mi ji dáti. Já se Vaší Milosti zase poslušně odsloužím, ...“

Španělština však měla nejenom tu výhodu, že ji oba manželé poměrně dobře ovládali. Zároveň také mohla sloužit i jako jakási šifra, jelikož – jak již bylo zmíněno výše – její

⁸ Srov. např. dopis, který Polyxena napsala svému muži během stavovského povstání, také jasně ukazuje její neobvyklé rozpoložení oproti ostatní korespondenci, přesto zde však nedošlo ke změně jazyka. Na druhou stranu však tato nejistá situace zřejmě způsobila změnu v salutatu dopisu, jak bude vysvětleno níže. (P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 160–164). V jiném dopise se pak pozastavuje nad faktem, že nebyla pozvána na svatbu Slavatova syna Adama Pavla a Marie Magdalény z Eggenberka a ani zde to opět nevedlo ke změně jazyka, jakým se vyjadřuje. (tamtéž, s. 467–468).

⁹ Toto oslovení používá Polyxena pro svého manžela např. v dopisech č. 2, 13, 15, 34, 37, 49, 54, 56, 78... (tamtéž, s. 165, 195–196, 200, 236–237, 245–248, 279, 289–290, 293, 344–345).

znalost nebyla v tehdejší době v českých zemích příliš rozšířena, manželé si tedy poměrně klidně mohli mezi sebou na dálku vyměňovat i důvěrné informace nebo například zprávy týkající se politiky, které nebyly oficiální. K většímu soukromí dopisů pak jistě posloužily i přezdívkami, takzvané kryptonimy, které při psaní Zdeněk s Polyxenou používali pro osoby, o nichž se vyjadřovali.

Jazyk Pyrenejského poloostrova nejenom, že mohl být užit záměrně v roli jakéhosi tajného písma, ale navíc se také právě z důvodu své poměrně malé rozšířenosti mohl stát i pojítkem obou manželů – jednalo se o něco, co nebylo v jejich okolí obvyklé a právě proto pak jeho znalost mohli společně sdílet v podobě určité společné záliby. Tuto společnou zálibu, určitý komunikační jazyk listů, s nimi posléze sdílel i jejich syn, který si s Polyxenou během jejího stáří korespondoval také ve španělštině.

1. 2 Rozvržení dopisu

Dobová mentalita se v rámci dopisů projevila na první pohled v jejich rozvržení, které obsahuje základních pět oddílů tehdy užívané osnovy pro psaní listů vycházející z antické rétoriky: salutatio, exordium, narratio, petitio a conclusum.¹⁰ Stejná pravidla pro rozdělení textu byla v tehdejší době užívána jak na našem území, tak ve Španělsku. Po této formální stránce tedy Polyxena ani její manžel nevybočují z obvyklé sebe prezentace pisatele dopisů šestnáctého a sedmnáctého století; právě dodržováním tohoto rozvržení dává autor listu najevo své vzdělání a praxi v korespondenci. Stejně jako v případě jiných párů tehdejší doby, které spolu soustavněji po delší čas komunikovali prostřednictvím dopisů, dochází i v textech Polyxeny a Zdeňka postupně ke tvorbě ustálených spojení v jednotlivých částech listu.

1. 2. 1 Salutatio a oslovení

Částí, která si asi nejvíce ze všech pěti dílů řádně napsaného listu udržovala svou ustálenou formu v Polyxeniných dopisech Zdeňkovi, se stalo salutatio. Pro přesné určení převažující ustálené formulace kterékoliv části listu by bylo jistě nejlepší posoudit celý soubor korespondence, to však kvůli jeho neúplnému dochování není možné.¹¹ Domnívám se však, že i přes tuto nemilou skutečnost můžeme tyto formulace alespoň do jisté míry vysledovat. Polyxena svého muže v dopisech oslovovala především spojením „Můj živote“, což

¹⁰ P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 25.

¹¹ Pavel Marek odhaduje, že si nejvyšší kancléř se svojí ženou vyměnili zhruba 208 listů ročně, přičemž se do dnešní dochoval soubor dopisů převážně z let 1618–1627, vyjdeme-li z předpokladu, že by si manželé dopisovali jen v těchto letech, docházíme k obrovskému objemu korespondence, pro srovnání uveďme, že dnes je z celkového souboru zachováno jen 175 listů a z toho některé nejsou zachovány úplně (tamtéž, s. 23–24).

se v jejích dvaadesáti¹² listech, které se do současné doby dochovaly, vyskytlo osmačtyřicetkrát. Zvolené oslovení „Můj živote“ může naznačovat velmi vřelý a oddaný vztah, který Polyxena ke svému muži chovala, což se projevuje i na jiných místech listů – například přáními ohledně boží ochrany pro Zdeňka, či zájmem o to, jak se mu momentálně daří.

Oslovení užitá Polyxenou v salutatu	počet výskytů
„Můj živote“	48
„Necht' Vás provázejí Ježíš a Marie“	1
„Nejjasnější pane“	2
„Vysoce urozený pane, pane. Můj zvláště nejmilejší pane“ (ČJ)	1
Dopis se nezachoval v úplné podobě	10

Volbu oslovení můžeme srovnat s dalšími dopisy šlechticů šestnáctého a první poloviny sedmnáctého století. Anna Hradecká z Rožmberka psala listy svému manželovi, Jáchymovi z Hradce, který stejně jako Zdeněk z Lobkovic působil ve funkci nejvyššího kancléře Českého království a tudíž stejně jako Polyxenin choť trávil poměrně hodně času u císařského dvora ve Vídni. Korespondence hradeckého páru pochází především z let 1556–1558.¹³ Anna svého manžela v salutatu oslovuje „Můj nejmilejší jedinej pane“, ¹⁴ přímo v textu psaní ho pak tituluje jako „Vaše milost“. Už tato spojení sama o sobě naznačují jakýsi pocit podřízenosti, šlechtice svého manžela oslovuje částečně oficiálně a částečně ukazuje svou náklonnost k němu. Když ho označuje jako „nejmilejšího“ a „jediného“, může tak naznačovat nějaký bližší vztah, ale neopomíná svou podřízenost; naopak z Polyxeniných označení manžela tuto podřazující se roli necítíme, tato šlechtice oslovení „Můj živote“ užívala často i během vlastního textu dopisu, ale mimo to užívala i další takováto vřelá

¹² Pavel Marek uvádí, že Polyxeniných dopisů je celkem 61, kdežto kancléřových 114 (P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 23), při četbě edice jsem však zjistila, že tomu tak není, a to zřejmě v důsledku tiskové chyby v seznamu dopisů v edici (tamtéž, s. 141–154), kdy je čtvrtý dopis (tamtéž, s. 141) označený jako dopis Zdeňka Polyxeně a ne opačně, jak je skutečně tento dopis adresován.

¹³ Listy této korespondence nalezneme v edici – V. BŮŽEK – J. HRDLÍČKA (edd.), *Rodinný život*, s. 145–271; a některé z nich pro srovnání i v edici – F. DVORSKÝ (ed.), *Staré písemné památky*.

¹⁴ Např. V. BŮŽEK – J. HRDLÍČKA (edd.), *Rodinný život*, s. 194.

spojení jako například „Můj anděli“¹⁵, „Má duše“¹⁶, „Můj králi“¹⁷ či „Mé jediné dobro“.¹⁸ Bližší vztah, nebo vztah umožňující větší vyjádření náklonnosti bez podřízenosti, podíváme-li se na oslovení, ukazuje naopak překvapivě korespondence, kterou vedl Jáchym z Hradce se svojí matkou¹⁹ – ta jej v salutatu neoslovuje stejně jako jeho manželka „pane“ či během dopisu „milosti“, ale pro tuto funkci si vybrala spojení, které by s klidem mohla k oslovení svého syna použít i v dnešní době – „Můj milý Joachyme“.²⁰

Láskyplná oslovení nalezneme i v jiných dopisech – například Johanka Pětipeská²¹ i Anna Sylvie Černínová²² svého chotě v první polovině sedmnáctého století během dopisu oslovovaly jako „(Mé) srdíčko“, přičemž obě něžné spojení použily i přímo v salutatu – Johanka Pětipeská svůj text uvedla slovy: „Mé nejmilejší. přemilé srdíčko!“ a Anna Sylvie Černínová snad ještě poetičtěji: „Mé ze všeho světa po pánu Bohu jediné potěšení!“

Z první poloviny sedmnáctého století bychom neměli v rámci zajímavých oslovení, která šlechtičny užívaly, vynechat korespondenci Sylvie hraběnky Černínové. Tato šlechtična si se svým manželem, Heřmanem hrabětem Černínem z Chudenic, vyměňovala listy mezi léty 1635–1651.²³ Jelikož se jedná o soubor z delšího časového úseku, můžeme si všimnout, že Sylvie užívala několik ustálených spojení a případně je i různě kombinovala a variovala dohromady, z nejčastějších můžeme uvést například: „Mý nejmilejší serce“²⁴, „Vašnosti“²⁵, „Urozený pane, pane hrabě!“²⁶, „Můj nejmilejší pane, pane Heřmánku“²⁷ či poněkud neobvyklé „pane Sulimánku“²⁸. Jak vidíme, Sylvie stejně, jako výše zmíněná Anna Hradecká z Rožmberka, používá k oslovení svého manžela také v některých případech oficiální formulaci, u Sylvie je však význam této formulace již určitým způsobem posunut – pevně ji nedodrhuje a většinou, použije-li ji k oslovení svého manžela, tak ji navíc doplní i dalším oslovením jemnějším a něžnějším (tj. „Heřmánku“, „Serce“...).²⁹

¹⁵ Např. P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 413.

¹⁶ Např. tamtéž, s. 572.

¹⁷ Např. tamtéž, s. 573.

¹⁸ Např. tamtéž, s. 577.

¹⁹ Anna Hradecká z Rožmitálu.

²⁰ Např. V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA (edd.), *Rodinný život*, s. 174, 175.

²¹ F. DVORSKÝ (ed.), *Staré písemné památky*, s. 224–225.

²² Tamtéž, s. 271–272.

²³ Tyto listy obsahuje edice: F. TISCHER (ed.), *Dopisy Sylvie hrab. Černínové*.

²⁴ Např. F. TISCHER (ed.), *Dopisy Sylvie hrab. Černínové*, s. 23, 27, 35.

²⁵ Např. tamtéž, s. 34, 35, 39.

²⁶ Např. tamtéž, s. 43.

²⁷ Např. tamtéž, s. 76.

²⁸ Např. tamtéž, s. 45; Použitím této přezdívky Sylvie narážela na skutečnost, že její manžel působil jako císařský vyslanec v Osmanské říši.

²⁹ Např. F. TISCHER (ed.), *Dopisy Sylvie hrab. Černínové*, s. 45, 74, 75.

Toto výše uvedené srovnání salutatií různých šlechticů dokazuje, že pokud Polyxena chtěla svou náklonnost ke Zdeňkovi prezentovat jemně laděným oslovením, nevybočovala nijak z tehdejších zvyklostí, což vyplývá především ze srovnání s ostatními dopisy z první poloviny sedmnáctého století. Listy Anny Hradecké z Rožmberka pocházejí, jak již bylo zmíněno výše, z let 1556–1558, od textů ostatních šlechticů je tedy dělí zhruba šedesát let. Zůstává tedy otázka, která by vyžadovala další bádání, zda tento rozdíl v dopisech Anny Hradecké souvisí s časovým odstupem a tedy s postupným vývojem přístupu šlechticů ke psaní dopisů, nebo se změnou jejich chápání vlastní role v partnerském svazku, či zda se jedná pouze o rozdílný způsob vyjadřování, který souvisí spíše s osobní charakteristikou každé šlechtičny.

Lobkovická korespondence byla napsána téměř výhradně ve španělštině, jeví se tedy jako naprosto příhodné srovnat její spojení i s formulacemi užívanými ve Španělsku. Dle Pavla Marka se na základě tohoto porovnání zdá, že kancléř se svojí manželkou užívali pro svou dobu netradiční a láskyplná oslovení. Nutno však říci, že ve svém výčtu srovnání užívaných oslovení Marek srovnává pouze výrazy užívané kancléřem a nikoliv jeho manželkou.³⁰

Za zmínku jistě stojí i výskyt něžných a láskyplných oslovení v odpovědích, které Polyxeně docházely ve formě Zdeňkových dopisů. Pro srovnání můžeme uvést poznámky, které si Heřman Černín připisoval na došlé dopisy; často se jedná o informaci, kdo mu dopis odeslal. Svou manželku zde označuje slovy jako „paní Sylvie“³¹, „manželka má“³², někdy zřejmě v dobrém rozpoložení ji však osloví „Sylvička“³³, nebo ji případně nazve i „moje nejmilejší Salátka“³⁴. Srovnáme-li tyto tituly s oslovením, jaké pro svého manžela používala Sylvie, dojdeme k zajímavému zjištění, že oba ve své vzájemné korespondenci užívali jak formální a oficiální formulace, tak i spojení jemná a něžná. Vrátime-li se ke Zdeňkovi z Lobkovic a jeho dopisům, dojdeme ke stejnému závěru – styl oslovení, jaký používá pro svojí manželku je shodný se stylem Polyxeniných oslovujících spojení, v případě lobkovického páru se však téměř vždy³⁵ jedná o styl milý naznačující zřejmě vzájemně pociťovaný vřelý cit, nikoliv o styl celkově, či alespoň částečně formální. Polyxena v salutatu psala téměř výhradně oslovení „Můj živote“, oproti tomu její manžel zde projevil větší

³⁰ P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 26.

³¹ Např. F. TISCHER (ed.), *Dopisy Sylvie hrab. Černínové*, s. 87.

³² Např. tamtéž, s. 48.

³³ Např. tamtéž, s. 38.

³⁴ Např. tamtéž, s. 67.

³⁵ Polyxena v některých případech ze svého ustáleného oslovení vybočila – jeden případ (český dopis) byl již zmíněn výše a podrobněji o tom bude pojednáno níže.

variabilitu a přímo v salutatiu užívá více možných oslovení, jako například „Má duše“,³⁶ „Mé jediné dobro“,³⁷ „Má královno“³⁸ či „Má zlatá kněžno“.³⁹

Rozhodující roli v životě šlechtičny hrál její manžel, z nastíněných dvou případů oslovování pak vyplývá skutečnost stejného přístupu k oslovením v případě obou partnerů. Vzhledem k této rozhodující roli a charakteru postavení ženy tehdejší doby by bylo možné předpokládat, že prvotní impulz k podobě vztahu a určující roli v něm zaujímá muž, který také určuje charakter oslovení, jež se následně promítá do korespondence. Šlechtična se dodržováním tohoto stylu prezentuje jako poslušná manželka. V případě něžného nádechu oslovení v lobkovických listech se oba partneři zároveň představují jeden druhému jako milující choť.

Z hlediska poznání Polyxeniny osobnosti a její sebe prezentace získávají salutatia pro badatele zajímavý náboj, pokud do jejich ustálených formulací pronikne nový či nezvyklý prvek. K takovéto nestandardní změně mohlo docházet v případě, nacházel-li se pisatel dopisu ve složité situaci či v neobvyklém psychickém rozpoložení.⁴⁰

Dopisů, jež Polyxena z Lobkovic adresovala svému manželovi, se do dnešní doby dochovalo dvaadesát. V osmačtyřiceti z nich se ke kancléřovu oslovení rozhodla užít ustálené spojení „Můj živote“. Dalších deset Polyxeniných listů se bohužel nezachovalo

³⁶ Např. P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 178.

³⁷ Např. tamtéž, s. 167.

³⁸ Např. tamtéž, s. 245.

³⁹ Např. tamtéž, s. 402; Vývoj užívání salutatia u Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic se při podrobnějším prozkoumání jeho listů jeví jako velmi zajímavý. Nejvyšší kancléř až do roku 1624 používal poměrně konstantně tato oslovení: „Můj živote“, což koresponduje s oslovením, které pro něj používala jeho žena, dále „Má duše“, „Mé jediné dobro“, „Má (jediná) spokojenost“ a méně často pak „Má královno“. Pokud Zdeněk v listech užil jako první oslovení jednu z uvedených variant, tak obvykle některou z ostatních ihned připojil na další řádek. Změna v užívaných osloveních nastává právě v roce 1624, kdy se v dopisech objevuje spojení „Má zlatá kněžno“ jako zcela nová formulace, která od té doby zaujímá téměř vždy pozici salutatia. Můžeme pozorovat i určitý pozvolný vývoj, než se toto nové oslovení stalo ustálenou formou, nejprve jej Zdeněk z Lobkovic užíval jen jako jedno z následujících oslovení na dalším řádku, či v trochu odlišné formě (pouze „Má kněžno“ – dopis č. 92). Po procesu ustálení pak Zdeněk od roku 1625 používá v dopisech k oslovení své manželky téměř výhradně právě tuto novou „přezdívku“.

Myslím, že je poměrně zajímavé v této souvislosti zmínit i fakt, že roku 1623 byl Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic povýšen do stavu říšských knížat, přičemž následujícího roku získal tento titul i pro české země spolu s hodností vladaře lobkovického domu.

Dáme-li si právě tuto událost do souvislosti s předchozí změnou oslovení, jeví se jako poměrně nepopíratelné, že k oslovení manželky začal Zdeněk užívat nově nabytý titul. Zdá se být projevem jeho mentality, že tato podstatná změna v životě se promítla i do poměrně ustáleného oslovení a jeho nového ustanovení. Můžeme jen spekulovat, co kancléře opravdu konkrétně vedlo ke změně zavedené formulace, snad toužil vyjít svůj nově nabytý titul, byla jeho potřeba sebe prezentace natolik velká, že nový titul užíval i v poměrně soukromých listech adresovaných manželce.(?)

Mimo knížecího titulu tvořilo součást tohoto oslovení i přídavné jméno „zlatá“, nabízí se možnost, že jím chtěl Zdeněk vyjádřit pouze skutečnost, jak mu je manželka drahá, na druhou stranu si tuto součást oslovení můžeme dát do souvislosti s řádem zlatého rouna, který byl kancléři propůjčen španělským králem roku 1621. Odpověď na vznesené otázky bychom pravděpodobně našli v komparaci s jinou manželskou korespondencí a jejím srovnáním právě v ohledu politické kariéry a vývoje oslovení.

⁴⁰ Pavel Marek se v tomto smyslu o důvodu změn v ustálených formulacích vyjadřuje obdobně. (tamtéž, s. 25).

v plné podobě a postrádají salutatio. Oslovení zbývajících čtyř dopisů pak vybočují z výše uvedené ustálené formulace a užívají jiné vazby. Jeden z těchto listů, jsme rozebírali již výše – jedná se o dopis, který se liší nejenom v salutatu, ale i svým komunikačním jazykem a tónem celého přednesu, tedy o text, který jako jediný z dochovaných Polyxena svému muži nenapsala ve španělštině, ale v češtině. Zde bych změnu oslovení přičetla právě onomu jinému podřadnému tónu dopisu, který šlechtice zvolila pravděpodobně z důvodu prosby o kancléřovu finanční podporu.⁴¹

Jako zajímavý se z tohoto ohledu jeví i úplně první list celé edice datový k roku 1618.⁴² Polyxena tento dopis pro svého muže uvozuje slovy „Necht’ Vás provázejí Ježíš a Marie“, přičemž na dalším řádku tuto krátkou modlitbu dokončuje: „a Ať Vás ochrání od všeho zlého. Amen. Amen.“ Až následně tedy přichází ono tradiční „Můj živote“. Toto vybočení může být vysvětleno v souvislosti s probíhajícím stavovským povstáním.⁴³ Polyxena byla zřejmě z důvodu nezvyklé situace, která ji tehdy obklopovala, rozrušena. Navíc jak vyplývá z obsahu dopisu, cítila i oprávněné obavy o svého manžela, kterého by vzbouřené stavy mohly chtít potrestat za předchozí vzniklé napětí, na kterém měl Zdeněk Vojtěch z jejich pohledu do jisté míry podíl. Jak se měl vyjádřit George Fridrich⁴⁴ z Hohenlohe, který Lobkovicovu manželku navštívil, tak kancléř je „příliš dbalý v otázce Své víry“.

Dvakrát se v dopisech psaných Polyxenou vyskytlo oslovení „Nejjasnější pane“⁴⁵ v obou těchto listech se kancléřova manželka vyjadřuje o velké samotě a stesku, je tedy možné, že svůj pocit sklíčenosti toužila promítnout i do oslovení a zdůraznit tak svůj neradostný stav. Na druhou stranu však musíme přiznat, že se tento pocit osamocení či zmínky o něm vyskytují i v jiných dopisech z čehož by tedy plynula možnost existence několika ustálených formulací, které Polyxena používala za účelem oslovení. Vzhledem k počtu zachovaných dopisů a předpokládanému celkovému objemu korespondence⁴⁶ zde tato možnost jistě existuje, bohužel ji právě díky nekompletnosti souboru nelze potvrdit.

1. 2. 2 Conclusia

Mimo salutatia, tedy pozdravení, často ve šlechtické korespondenci nabývalo ustálené formy i rozloučení, conclusium. Formulace, které užíval lobkovicový pár k ukončení dopisu, se při čtení zdají stejně vřelé a láskyplné jako spojení, jimiž manželé své texty uvozovali.

⁴¹ Viz s. 16.

⁴² P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 160–164.

⁴³ Stavovským povstáním z pohledu lobkovicé korespondence se zabýval Miloslav Volf (Miloslav VOLF, *Zdeněk a Polyxena z Lobkovic za povstání a po něm ve světle své korespondence*, Praha 1972).

⁴⁴ Pavel Marek užívá místo uvedeného George Fridrich jméno Bedřich Fridrich (tamtéž, s. 161). Pro německou variantu jména Jiří jsem se rozhodla proto, aby obě vlastní jména šlechty byla uvedena ve stejném jazyce.

⁴⁵ Tamtéž, s. 170, 563.

⁴⁶ Viz Kapitola *Milující manželka* s. 18, pozn. 11.

Jak již bylo zmíněno výše, tak u oslovení, jež pro sebe navzájem Zdeněk s Polyxenou užívali, jsme mohli vysledovat určitou ekvivalenci a tudíž i jistý náznak vyrovnaného vztahu – oba se v některých případech navzájem oslovovali stejnou „přezdívkou“, již pouze přichylovali dle pohlaví oslovovaného (bylo-li to nutné) – nazýval-li tedy kancléř svou ženu svojí „královnou“⁴⁷, pak mu ona oplácela slovy „můj králi“⁴⁸.

Stejnou ekvivalenci či vyváženost můžeme vypořádat právě i u conclusia – na Polyxenino označování se v této části dopisu „otrokyní“⁴⁹ reaguje Zdeněk Vojtěch ve svých listech označením sama sebe za jejího otroka.⁵⁰ Určitě bychom si měli povšimnout i skutečnosti, jak se oba manželé chovají v dodržování svých ustálených formulací v conclusiu. Jak již bylo zmíněno výše, tak v rámci pozdravu projevovala Polyxena oproti svému muži velkou stálost a v dopisech pouze čtyřikrát „vybočila“ ze svého tradičního „Můj živote“ a k oslovení kancléře užila jiné spojení, naopak Zdeněk v salutatiích projevoval poměrně velkou variabilitu.⁵¹ Při rozloučení se nám však jejich chování obrací. Nejvyšší kancléř se ve svých stotřinácti dopisech celkem sedmašedesátkrát rozloučil slovy: „tvůj věrný manžel a otrok Zdeněk“⁵² a dalších sedmnáct listů pak zakončil téměř shodně, jen se opomněl označit jako otrok⁵³ – zhruba ve třičtvrtinách ze svých textů určených Polyxeně si tedy uchovával ustálenou formulaci. Jeho manželka však naopak v této závěrečné pasáži až neuvěřitelně variuje oněch několik slov, která užívá v rámci rozloučení, a jelikož se všechny konkrétní sestavy slov rozloučení v dopisech opakují maximálně pětkrát či čtyřikrát a mnoho z nich pak pouze jednou, dovoluji si tvrdit, že není možné vzhledem k tomuto poznatku a dochovanému počtu dopisů prokázat upřednostňování konkrétního ustáleného spojení Polyxenou v rámci jejích conclusií, ale pouze preferenci určitých ustálených slov, která šlechtična vždy následně různě kombinovala. Jako doklad „neustálených spojení“ kancléřovy manželky můžeme uvést některé z variant její formulace pro rozloučení: „tvá věrná a poslušná otrokyně Zdenkova Polyxena“,⁵⁴ „Tvá věrná a navždy poslušná

⁴⁷ P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 167.

⁴⁸ Např. tamtéž, s. 468.

⁴⁹ Např. tamtéž, s. 483.

⁵⁰ Např. tamtéž, s. 368.

⁵¹ Tedy pouze do roku 1624, kdy začal užívat pouze oslovení „Má zlatá kněžno“, jak o tom bylo pojednáno v jedné z předchozích poznámek (s. 22, pozn. 39).

⁵² Např. P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 367.

⁵³ Např. tamtéž, s. 167.

⁵⁴ V salutatiu se vyskytuje v rámci všech Polyxeniných dopisů celkem pětkrát. (např. tamtéž, s. 248).

Zdeňkova Polyxena“,⁵⁵ „Tvá věrná otrokyně Polyxena z Pernštejna“,⁵⁶ „Tvá věrná a oddaná kněžna Polyxena“.⁵⁷

Jen stěží dnes již můžeme odhadnout, zda snaha o větší variabilitu signalizovala tendenci autora více zdůraznit jisté slovo, určitým způsobem tedy naznačit pokus autora vyjádřit náhlý vnitřní pocit vůči adresátu – toto náhlé vyjadřování pocitů dokazoval neopakováním jedné a té samé formulace, či alespoň střídáním několika jejích podob. Nebo naopak adresát očekával opakování oné ustálené formule, jelikož následně alespoň v rámci tohoto ustáleného spojení získával pocit stále stejného postoje ze strany pisatele, který mu svou neměnností několika slov poskytoval tuto jistotu.

Z hlediska právě první výše popsané varianty je zajímavé podívat se na lobkovickou korespondenci. Z právě rozdílné preference salutatia či conclusia v rámci užití ustálených spojení by vyplynula rozdílná preference způsobu sebe prezentace před druhým partnerem – Zdeněk, jelikož více střídal ustálená spojení v rámci salutatia a celkově v ostatním textu dopisů oslovoval Polyxenu více variantami než ona jej, by měl tedy snahu se před svojí ženou prezentovat spíše přes různá pojmenování pro ni a vyjádřit tím, co pro něj jeho manželka znamená. Naproti tomu kancléřova manželka užívala více možných variant během conclusia, kde musela definovat sama sebe, což by mohlo naznačovat, že svůj vztah ke Zdeňkovi prezentovala především v pojmání své role v jeho rámci. Pokud bychom tento těžkopádný popis chtěli zjednodušit, tak Zdeněk Vojtěch svou náklonnost ukazuje především prostřednictvím pojmenování Polyxeny, kdežto tato šlechtična svůj postoj vůči němu prezentuje spíše pojmenováním sama sebe.

1. 2. 3 Exordia a petitia

Ustálené fráze či alespoň obdobné předměty sdělení se ve šlechtické korespondenci sledované doby objevují mimo salutatia a conclusia i v exordiu a petitii.⁵⁸ Polyxena například v obou těchto částech často prosí o boží ochranu pro svého manžela, čímž se neliší od ostatních pisatelek své doby. Každá šlechtična, ale i šlechtic však vzhledem ke svým rozdílným osobnostem tyto části pojímali různými způsoby – někteří preferovali spíše jednu z těchto částí a umísťovali tak do ní více informací, jiní pak například mohli pro sdělení určitého předmětu upřednostňovat salutatio oproti petitii či opačně,⁵⁹ u dalších pak mohlo

⁵⁵ V salutatiu se vyskytuje v rámci všech Polyxeniných dopisů jedenkrát. (tamtéž, s. 197).

⁵⁶ V salutatiu se vyskytuje v rámci všech Polyxeniných dopisů celkem dvakrát. (např. tamtéž, s. 470).

⁵⁷ V salutatiu se vyskytuje v rámci všech Polyxeniných dopisů jedenkrát. (tamtéž, s. 498).

⁵⁸ Pavel Marek ve své práci na tento fakt upozorňuje i v korespondenci lobkovického páru. (tamtéž, s. 26, 27).

⁵⁹ Např. Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic ve svých dopisech Polyxeně upřednostňoval umístit přání ohledně boží ochrany spíše do petitia, kdežto jeho manželka toto přání zmiňovala většinou v úvodu i v závěru listu.

docházet až k téměř úplnému ustálení úvodu nebo závěru – pisatel se tak pokaždé až na několika řádkách opakoval.⁶⁰

Pokud bychom měli porovnat exordia jednotlivých šlechtických manželek, zjistíme, že ve většině dopisů svým protějškům se v jeho rámci obrací k Bohu, či přímo pána Boha žádají o ochranu a všechno nejlepší pro své partnery. Každá šlechtična se jeví jako individuální osobnost, každá také sdílela vztah s jiným manželem, zároveň nesmíme opomenout, že dochované dopisy pocházejí i z různých desetiletí – každá z těchto zástupkyň vyššího stavu se tedy k Bohu obracela pomocí rozdílných slov.

Dopisy Anny Hradecké z Rožmberka z padesátých let šestnáctého století vykazují velké ustálení i díky vzniku speciálních stále opakovaných formulací v úvodu dopisu.⁶¹ Anna své dopisy uvozovala několika řádky, v nichž občas proměnila pouze jednotlivá slova: „Pán Bůh rač Vší milosti dáti zdraví a v něm jiné všechno nejlepší dobré, toho bych Vaší milosti věrně a srdečně ráda přála, pán Bůh zná, mnohem radši nežli sama sobě“⁶², za toto ustálené spojení pak přidala své tradiční oslovení Jáchyma z Hradce „Můj nejmilejší, jedinej pane“⁶³, čímž jasně vydělila ustálené exordium od následujícího textu listu, tedy od narratia. Exordium a salutatio v listech Anny Hradecké z Rožmberka svou stálostí a neměnností tvoří nedílný celek, jímž každý její list manželovi začíná, tento celek tak v podstatě plní funkci pozdravu a všechny tyto řádky dohromady se v podstatě stávají jedním dlouhým salutatiem.

V dopisech jiných šlechticů jako například právě Polyxeny nebo Sylvie Černínové se setkáme s daleko větší variabilitou v rámci exordia. Obě tyto ženy se během úvodu k dopisu také často zmiňují o Bohu, ovšem Sylvie Černínová se o něm ve většině případů zmiňuje krátkou větou, kdežto Polyxena z Lobkovic tuto část sice také někdy „odbude“ poměrně krátce,⁶⁴ v některých případech však připojí i krátkou modlitbičku či se o něm vyjádří velmi elegantně – zatímco tedy Sylvie píše „všechno dobrý Vašnosti na pánu bohu vinšuji“⁶⁵ nebo „Vinšuji vašnosti na milým pánu Bohu všechno nejlepší dobrý více, než sama sobě“⁶⁶, tak Polyxena napsala „Ať Vám ten, jenž všechno zmůže, to jest bůh, dopřeje

⁶⁰ Tento jev se vyskytuje např. v salutatiích dopisů Anny Hradecké z Rožmberka, jež psala svému manželovi. (V. BŮŽEK – J. HRDLÍČKA (edd.), *Rodinný život*, s. 145–271.; F. DVORSKÝ (ed.), *Staré písemné památky*).

⁶¹ V. BŮŽEK – J. HRDLÍČKA (edd.), *Rodinný život*, s. 145–271.; F. DVORSKÝ (ed.), *Staré písemné památky*.

⁶² Např. V. BŮŽEK – J. HRDLÍČKA (edd.), *Rodinný život*, s. 203.

⁶³ Např. tamtéž, s. 205.

⁶⁴ Např. tuto část zmínila slovy pouze: „Bůh Vám. můj anděli a mé veškeré dobro, žehnej“ (P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 535). nebo „Bůh Vám žehnej a ochraňuj Vás od všeho zlého“ (tamtéž, s. 517).

⁶⁵ Např. F. TISCHER (ed.), *Dopisy Sylvie hrab. Černínové*, s. 32.

⁶⁶ Např. F. TISCHER (ed.), *Dopisy Sylvie hrab. Černínové*, s. 33. – U této ukázky se zdá být zároveň zajímavá shoda s Annou Hradeckou, ta také ve svém exordiu zmiňovala skutečnost, že přeje svému muži lépe než sama sobě – obě tyto šlechtičny, i když jejich dopisy vznikaly s rozdílem osmdesáti let, tedy stejným způsobem ukazují, že jsou milujícími a oddanými manželkami – chtějí pro své partnery lepší, než co by chtěly pro sebe.

všechno, co jen může“⁶⁷ či „Dopřej Vám Bůh vše, co Vám dát může, neboť to je má duše, mé dobro a můj králi více, než co Vám mohu přát já“⁶⁸, v listu vzniklém za doby stavovského povstání, který byl již zmiňován výše,⁶⁹ pak dochází dokonce k posunu obvyklého předmětu exordia – tedy právě boží ochrany, na místo salutatio.

Mimo těchto obracení se k Bohu Polyxena do exordia zařazovala informace o doručených dopisech od Zdeňka a také o tom, jakou radost jí nové manželovy listy způsobily,⁷⁰ obdobně se vyjadřuje ve svých úvodních pasážích i Sylvie Černínová, i když nutno říci, že tato šlechtična častěji spíše projevuje lítost nad malým počtem příchozích listů.⁷¹ I nejvyšší kancléř, Polyxenin manžel Zdeněk Vojtěch z Lobkovic často doručení jejích listů v rámci exordia své manželce také potvrzoval.⁷² Zdeněk oproti Polyxeně do úvodní části dopisu vtěloval i místo svého pobytu.⁷³ Tento rozdíl se však zdá být poměrně logický, jelikož kancléř pobývající u císařského dvora vykonal společně s tímto dvorem a císařem několik cest, z nichž Polyxeně posílal psaní, kdežto jeho manželka nijak zvlášť daleko necestovala a tak neměla důvod zahrnovat místo svého aktuálního pobytu do exordia. Oba manželé se v úvodní pasáži listu také často zmiňují o skutečnosti, koho pověřili doručením listu.⁷⁴ Zajímavý rozdíl v rámci exordií Polyxeny a Zdeňka však nalezneme ve vyjadřování boží ochrany či obracení se k Bohu. Zatímco Zdeněk v rámci této úvodní pasáže, takto téměř vůbec nečiní a ono přání vtěluje až do petitie, tak Polyxena tak činí poměrně často.

Zmíněním boží ochrany se šlechtičny i šlechtici prezentují jako oddaní a milující – přejí svému partnerovi, aby se mu dostalo požehnání a měl se tudíž dobře, skutečnost Polyxenina variování této konkrétní pasáže a tím pádem její neužívání jako pevně stanovené formulace naznačuje, že se nad oním vyjádřením většinou⁷⁵ zamýšlela a tudíž svému partneru skutečně upřímně přála ono požehnání či ochranu, čímž se nám ukazuje jako oddaná a milující manželka. Tuto skutečnost zároveň prezentuje i v rámci své projevené radosti

⁶⁷ P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 481.

⁶⁸ Tamtéž, s. 549.

⁶⁹ s. 23.

⁷⁰ Např. „Můj živote, obdržela jsem pravidelnou poštou Váš dopis, za nějž Vám, stejně jako za to, že jste na mě nezapomněl, líbám ruce.“ (P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 493).

⁷¹ Např. „Dnes jsem dostala s velikou radostí Vašnostin list.“ (F. TISCHER (ed.), *Dopisy Sylvie hrab. Černínové*, s. 37); poněkud ironicky o počtu dopisů se pak vyjadřuje v jiném dopise: „Ve 4 nedělích tato 2 psaní, jak od Vašnosti vidím; jaká láska je takový připomenutí.“ (tamtéž, s. 39).

⁷² Např. „Minulou neděli jsem obdržel Váš dopis. Líbám vám za něj, stejně jako za milost, kterou jste mi s ním prokázala nohy a ruce“ (P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 352).

⁷³ Např. tamtéž, s. 261.

⁷⁴ Zdeněk Vojtěch z Lobkovic např.: „Jeník Berka se právě vrací do Vídně, a tak jsem nechtěl prohřešit proti své povinnosti zlíbat Vám prostřednictvím těchto řádek ruce a pozdravit Vás.“ (P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 202); Polyxena z Lobkovic např.: „Pan don Pietro Aldobrandini mi učinil velkou laskavost, když mi sdělil, že jede přivítat Jeho Milost a nabídl se, že Vám doručí tento dopis.“ (tamtéž, s. 200).

⁷⁵ Někde, jak již bylo zmíněno výše, užila Polyxena k vyjádření boží ochrany pouze krátkou frázi, jako např. „Bůh Vám žehnej“.

nad doručenými dopisy, či dokonce označením Zdeňkových dopisů jako „milost, kterou jí prokazuje“.⁷⁶

Petitio jako závěrečná část dopisu se v mnohých ohledech podobá exordiu, jak již bylo zmíněno výše, tak petitio stejně jako exordium často u mnohých pisatelů vykazuje ustálené formulace. Stejně jako v úvodní části, tak právě i na konci listu se vyskytují přání ohledně boží ochrany, v závěru dopisu se tato přání vyskytují i ve větší míře – například v některých listech pisatel vynechal exordium, či se v něm neobrátil k Bohu, pokud se tomu stalo, tak téměř nikdy, takto nepomněl učinit během posledních řádek listu. Jako příklad si můžeme uvést Polyxenina manžela, který, jak již bylo zmíněno výše, se v rámci svých exordií k Bohu většinou neobracel; během petitie však neopomněl zmínit přání božího požehnání pro svoji manželku téměř nikdy.⁷⁷

V této části dopisu často nacházíme mimo tohoto náboženského prvku i odevzdání se do milosti svého partnera, nebo vyjádření vztahu a náklonnosti k němu. Sylvie Černínová, tak často nakonec svých textů připojuje: „Vostávám VVMti do smrti“⁷⁸ či „Vašnostina poslušná služebnice až do smrti“⁷⁹. Polyxena svému muži na konec dopisu také vpisuje pasáže připomínající její oddanost: „Svěřuji Vám ho (Václava Eusebia) spolu s jeho matkou (Polyxena), jež je Vám mé dobro, tělem i duší oddána“⁸⁰ či „Prosím Vás, chovejte mě ve své milosti“⁸¹; pro nahlédnutí do jejího partnerského vztahu se Zdeňkem Vojtěchem z Lobkovic je jistě zajímavé neopomenout v rámci petitie výskyt stejné ekvivalence v užívaných formulacích, jakého jsme si již mohli všimnout v rámci oslovení.⁸² Na Polyxenino odevzdání se do jeho milosti reaguje nejvyšší kancléř obdobně: „Chovejte mě ve své milosti“⁸³ či „Mé jediné dobro, svěřuji se Vám tělem i duší.“⁸⁴ Nutno také říci, že tento vysoký zemský úředník v rámci posledních řádek svých listů manželce dovede i „popustit uzdu své fantazii“ a vyjádřit se velmi láskyplně a emocionálně: „Můj živote, očekávám vaše dopisy jako Židé Mesiáše. Nevím, co je příčinou toho, že od Vás nemám žádné zprávy“⁸⁵ či „Dopřej mi, Pane Bože, abych Vám, mé srdce, mohl sloužit. Nezapomeňte na svého knížete z Lobkovic, který Vás

⁷⁶ P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 499.

⁷⁷ Např. „Náš Pan Vám žehnej“ (tamtéž, s. 252).

⁷⁸ U Sylviiných slov se jeví ještě jako zajímavá skutečnost, že se slovo smrt rozhodla nahradit graficky – místo něj do dopisu nakreslila tři křížky. F. TISCHER (ed.), *Dopisy Sylvie hrab. Černínové*, s. 43.

⁷⁹ F. TISCHER (ed.), *Dopisy Sylvie hrab. Černínové*, s. 40.

⁸⁰ P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 237.

⁸¹ Tamtéž, s. 460.

⁸² Viz s. 21.

⁸³ P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 385.

⁸⁴ Tamtéž, s. 267.

⁸⁵ Tamtéž, s. 195.

zbožňuje.⁸⁶ Stejně tedy jako v případě oslovování, tak i v rámci petitie, tato ekvivalence může naznačovat existenci vzájemně poměrně vyváženého vztahu z hlediska náklonnosti a jejího vyjadřování.

1. 3 Narratio – vlastní tělo dopisu

Vlastní faktické informace a samotný předmět dopisu, tedy hlavní sdělení, pak autoři textů vkládali do samotného těla listu, tedy do narratia. Svůj vztah k adresátovi pisatelé vyjadřují buď přímo – například různými otázkami či přáními, jak se mu má dařit; Nebo i nepřímo – prostřednictvím informací různého charakteru může být zároveň vyjádřen vztah, jaký autor listu zaujímá vůči adresátu dopisu, či skutečnost, jak chce svůj vztah, svou roli, před druhým v rámci dopisu prezentovat.

Tato přímá zobrazení náklonnosti, nebo tedy alespoň její prezentace nalezneme nejen v dopisech Polyxeny z Lobkovic ale i v listech ostatních šlechticů a šlechtičen tehdejší doby. Velmi často se v dopisech objevuje starost o partnerovo zdraví⁸⁷, kancléřova manželka se tak kupříkladu roku 1622 strachuje, jestli Zdeňku Vojtěchovi neuškodil mráz a zdali se mu něco nestalo,⁸⁸ jindy svou starost vtěluje do slov: „...mě stačí, že jste zdravý a v pořádku...“⁸⁹ Stejnou starost o zdraví svých protějšků, pak projevují i jiné šlechtičny, jako například již zmiňovaná Anna Hradecká z Rožmberka, která svého manžela Jáchyma z Hradce velice prosí, ať jí „...tolikož vo zdravý svým voznámí...“.⁹⁰ Obdobnou péči o zdraví svého partnera však projevují nejenom ostatní šlechtičny, ale také nejvyšší kancléř, Zdeněk z Lobkovic, který poté, co povečeřel s lékařem, jenž se staral o nemocnou Polyxenu, jí adresoval velmi procítěný list, který byl zároveň procítěný lítostí nad bolestí, kterou jeho žena musela vytrpět: „Jak velkou bolest jste za celou dobu, kdy..., musela pociťovat! To se nedá vydržet!... Pochválen buď náš Pane, za to že jste se uzdravila... Má duše dejte na sebe pozor, především pak na Vaše zdraví, neboť to je to nejdůležitější.“⁹¹ Stejná vzájemná procítěnost a láskyplnost vzkazů ohledně zdraví Polyxeny i Zdeňka nám opět stejně jako u oslovení⁹² a petitie⁹³ může naznačovat možný poměrně vyvážený vztah z hlediska citu a náklonnosti.

Svou náklonnost kněžna z Lobkovic vyjadřovala i různými motlitbami za svého manžela – jak již bylo zmíněno výše, tak přání ohledně boží ochrany často vpisovala

⁸⁶ P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 513.

⁸⁷ podrobněji o vztahu Polyxeny k nemoci bude pojednáno v kapitole – *Nemocná a trpící* s. 82.

⁸⁸ P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 197.

⁸⁹ Tamtéž, s. 200.

⁹⁰ V. BŮŽEK – J. HRDLÍČKA (edd.), *Rodinný život*, s. 208.

⁹¹ P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 379.

⁹² Viz s. 21.

⁹³ Viz s. 28.

do exordia i petitia, v samotném textu dopisu však také neopomněla několikrát připomenout, že se za svého manžela modlí, o této skutečnosti se dozvídáme například ze Zdeňkova dopisu, ve kterém Polyxeně děkuje za to, že jej při návštěvě kostela svěřila Bohu,⁹⁴ v dalším z listů pak tuto zmínku najdeme napsanou přímo šlechtičnou: „Dnes v předvečer naší Panny Marie Sněžné. V den Portiunculy jsem Vás svěřila Bohu. Byla jsem u kapucínů...“⁹⁵. Kněžna z Lobkovic pro svého manžela vyžadovala boží ochranu různými způsoby, což naznačuje nejenom její upřímnou obavu o kancléře, ale zároveň i její sebe prezentaci tímto způsobem, svou starostí tak zároveň také prokazovala, že správně plní funkci milující, oddané a starostlivé manželky. Těmito přáními spojenými s Bohem a zmínkami o návštěvách kostelů dávala Polyxena najevo i významnou roli, jakou v jejím životě hraje náboženství, těmito narážkami se tedy neprezentovala pouze jako správná manželka, ale také i jako dobrá křesťanka.⁹⁶

1. 3. 1 Zodpovědná šlechtična

O vztahu, jaký měl mezi sebou lobkovický pár, jistě vypovídají i zmínky v jejich korespondenci spojené s různým vzájemným pověřováním se úkoly a vyřizováním jistých záležitostí, z přečtené korespondence se zdá, že více pověřoval svou manželku kancléř, než ona jej, na druhou stranu však není možné říci, že se jednalo pouze o jednostrannou záležitost. Splněním manželových žádostí a případně péčí o jeho majetek se před ním Polyxena zpětně prezentovala jako řádná a poslušná manželka. O hloubce důvěry, jakou kníže z Lobkovic vkládal do své manželky, nám pak více napoví konkrétní případy jistých pověření. Je nutno říci, že zapojení šlechtičen do tak důležitých záležitostí nebylo v této míře typické. Polyxenu tak například Zdeněk žádal o vyzvědění konkrétního vlastnického vztahu Oldřich Hrobčického k jeho dvěma panstvím.⁹⁷ V jiných listech se pak nejvyšší kancléř se svojí ženou dokonce radí, jak postupovat ohledně jistých záležitostí a k danému textu, pak přikládá otevřený dopis obsahující jeho návrh řešení problému, Polyxena má toto nezapečetěné psaní posoudit a pokud se dle ní jedná o relevantní způsob, jak tento problém řešit, tak jej i odeslat.⁹⁸

⁹⁴ P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 207.

⁹⁵ Tamtéž, s. 165.

⁹⁶ Podrobněji v kapitole *Dobrá křesťanka* viz s. 90.

⁹⁷ P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 266.

⁹⁸ „Posílám Vám zde odpověď na psaní Adama Berky, Je otevřené. Přečtete si jej, a pokud se Vám jeví dobré, tak jej zavřete a odevzdejte mu ho.“ (tamtéž, s. 384)., „Pokud má žádost není dobrá, nechte napsat jinou.“ (tamtéž, s. 403).

I jiné šlechtičny však byly pověřovány důležitými úkoly, za zmínku stojí například list Alžběty Štosové z Kolovrat Karlu Libštejnskému z Kolovrat,⁹⁹ která narratio dopisu využívá pro žádost o navrácení dluhů, toto pověření se však ukáže v poněkud jiném světle, uvědomíme-li si, že Alžběta a Karel byli bratr se sestrou. Je tedy otázka, zda v tomto případě manžel Alžbětu pověřil vymáháním dluhu z toho důvodu, že věřil v její schopnosti, či zda spíše přihlédl k sourozenskému poutu a doufal, že Karla ke splacení dluhu přiměje žádost blízké příbuzné.

Šlechtičny také mohly být svými manžely pověřovány správou panství a hospodářství, toto pověření se však mohlo lišit svou mírou. Zatímco Anně Hradecké z Rožmberka byla svěřena starost o melouny a zahradu,¹⁰⁰ tak Polyxena z Lobkovic měla i své vlastní majetky.¹⁰¹

Jak, již bylo zmíněno výše, tak prosby o pomoc a o splnění různých záležitostí nebyly jednostranné, Polyxena svého muže například požádala, aby pomohl muži jménem Álvaro de Luna, Zdeněk alespoň, jak se vyjadřuje ve svém dopise, tak skutečně učinil.¹⁰² Toto vzájemné vyměňování si osob spolu s přímluvnými dopisy se v lobkovické korespondenci vyskytlo vícekrát.¹⁰³

1. 3. 2 Politika jako jeden z předmětů listů

I jeden ze samotných předmětů dopisů, jež si lobkovičtí manželé vyměňovali, se zdá být alespoň pro šlechtičnu poměrně netypický, a to politika. Některé šlechtičny, pokud se o tyto události zajímaly, tak takto činily většinou pouze z lokálního hlediska, například ohrožovala-li je bezprostřední vojenská situace – Sylvie Černínová se sice ve svém listu Humprechtu Černínovi zmiňuje o Gallasově obležení v Magdeburku, avšak pouze z důvodu spojitosti této situace s ohrožením jejich panství: „...je tu v naší zemi tak zle, že jakživo hůře nebylo, máme nepřítelů i celou naši armádu tu, a ta je tak mizerná, že po žádný bitvě tak zle nebylo, in summa jsme do duše ruinirování. Teperve o pomoc žádáme z Bavor,... Kallas se vši pěchotou v Magedeburku obležen, pagáže všechny straceny, kusů žádných není.... Nepřítel již celý žatecký kraj do kontribuci položil, tak hrubě panství šacuje;“¹⁰⁴ Polyxena se však, jak se alespoň zdá ze zmínek v její korespondenci, zajímala o politiku a dokonce na aktuální dění vyjadřovala vlastní názory, jako například v dopise z doby probíhajícího

⁹⁹ F. DVORSKÝ (ed.), *Staré písemné památky*, s. 176.

¹⁰⁰ V. BŮŽEK – J. HRDLÍČKA (edd.), *Rodinný život*, s. 201.

¹⁰¹ O této problematice a jejím projevování se v korespondenci více v kapitole *Vrchnost* viz s. 64.

¹⁰² P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 424.

¹⁰³ I např. tamtéž, s. 406.

¹⁰⁴ F. TISCHER (ed.), *Dopisy Sylvie hrab. Černínové*, s. 64.

stavovského povstání,¹⁰⁵ kde napsala přímo „Podle mého názoru“, což následně doplnila: „by bylo dobré obratně získat na svoji stranu saského kurfiřta“. Nevyšší kancléř se následně v jednom ze svých listů podivuje nad předvídavostí své manželky ohledně politiky: „Vyplnilo se vše, co jste tvrdila o Negrillovi i hraběti Collalto či kardinálovi.... Je to tak, jak říkával don Guillén. Jste čarodějka, která umí předvídat.“¹⁰⁶ Polyxenino odhadnutí situace a její správné „předpovězení“ jistě vyžadovalo, aby se po delší čas o politické dění zajímala a informovala se o jeho nejnovějších událostech.

1. 3. 3 Sebe prezentace v roli podřízené ženy

Polyxena z Lobkovic, jak se zdá dle míry jejího pověřování úkoly či dle jejího zájmu o politiku, působila jako poměrně silná a nezávislá osobnost. Můžeme dokonce říci, že ve srovnání s jinými šlechticemi působila „emancipovanějším“ dojmem. Tento její obraz se však proměňuje, ocitá-li se v určité krizi nebo nejistotě. Pak se obdobně jako další šlechticyn dané doby začíná stavět vůči svému manželu do podřadné role a snaží se v něm nalézt oporu – například v případě možného obležení Prahy Mansfeldovými vojsky Polyxena přiznává bezradnost a žádá svého manžela, aby jí oznámil, co si má počít: „Kdyby se náhle něco stalo, nevěděla bych, kam odjet.... Oznamte mi, co mám dělat.“¹⁰⁷ Anna Hradecká z Rožmberka do svých listů manželovi, jež vznikly o více než šedesát let dříve než dopisy Polyxeniny, vtělovala také stejnou žádost a pomoc a to, aby jí Jáchym z Hradce oznámil, jak se správně zachovat, s tím rozdílem, že tato šlechticyna nebyla ohrožována vojsky, ale morem.¹⁰⁸ Podobnou bezradnost a útěk do role manželky pouze vyřizující mužovy příkazy u kněžny z Lobkovic nalezneme i v případě, kdy ji navštívil Jindřich Šlik, aby s ní jménem své ženy, vdovy po Zdeňkovu bratru Ladislavu z Lobkovic, projednal dědické nároky. Polyxena se však tímto řízením odmítla zabývat do té doby, než bude znát názor svého manžela, jemuž poté v dopise celou záležitost popsala, zároveň se také nejvyššímu kancléři omluvila, pokud usoudí, že jednala nesprávně: „...sdělila jsem mu, že nevěřím, že jí je dáte,¹⁰⁹ aniž byste se dohodli na ostatním, a také dokud nebudu mít ze všeho kvitanci. Jestli jsem udělala špatně, tak mě omluvte. Je na Vás, abyste učinil to, co chcete. Já jsem Vás povinna poslechnout.“¹¹⁰

¹⁰⁵ P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 161.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 378.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 482.

¹⁰⁸ V. BŮŽEK – J. HRDLÍČKA (edd.), *Rodinný život*, s. 215.

¹⁰⁹ Polyxena má na mysli šperky, jež byly součástí pozůstalosti a jež měl dle Jindřicha Šlika předat kníže z Lobkovic jeho manželce.

¹¹⁰ P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 245.

Toto ponižování se a uvádění se do podřadné role, případně sebe prezentování se jako slabá žena, najdeme v dopisech šlechticů i v rámci různých vyjádření, v nichž prohlašují, že si nezaslouží svého manžela, či že ho nejsou hodny – Sylvie Černínová, tak napsala: „Že se rašte o mne starati, nejsem toho hodna,“¹¹¹ Polyxena se pak v jednom ze svých dopisů vyjadřuje o Zdeňkovi, jako o manželovi, jehož ji dal Bůh a kterého si nezasluhuje,¹¹² v jiném listu pak o nejvyšším kancléři mluví obdobně, navíc však připojuje i pohled na sama sebe: „Vždyť vidím, že se již nehodím na nic jiného než být hostinnou pro červy. A vlastně ani to ne, neboť půjdu do země s celým svým hněvem.“¹¹³

Nutno však říci, že Zdeněk Vojtěch jejich vztah svým pověřováním a vkládáním důvěry v Polyxenu určitým způsobem narovnával a činil ho tak do jisté míry rovnocenným. Mimoto však například na Polyxenino vymlouvání se, že je pouhá žena a nemůže tedy rozhodovat bez manželova souhlasu, reagoval prohlášením: „Má duše, vždyť můžete dělat a nařizovat vše, co se Vám zdá vhodné.“¹¹⁴ Je tedy otázkou, jestli sama Polyxena své manželství vnímala jako rovnocenný vztah, či se právě v těchto „podřazujících se“ momentech projevilo její opravdové chápání role manželky, jako role podřízené muži nebo zda se jen v případě nejistoty ubíhala k této submisivní roli, která jí zajišťovala bezpečí ochrany a jistotu rady, jak se zachovat, od nadřazeného partnera.

Představování sama sebe v podřadné roli se v dopisech šlechticů často prolínalo i s pocitem osamělosti a stesku po manželovi. Dle názoru Marie Koldinské trápily pocity stesku a opuštěnosti ženy, jež trávily své dny na venkovských sídlech daleko od mužů, kteří jednoznačně upřednostňovali pobyt v centru dění, zpravidla u panovnického dvora.¹¹⁵ Tímto způsobem odtržená od centra dění se cítila například Sylvie Černínová, která svému muži v jednom ze svých listů závidí jeho pobyt ve Vídni a zábavu, kterou v hlavním městě zažívá: „Píše mi pan hrabě Vratislav, jak se rašte stattlich ve Vídni chovat, že rašte každé den pankty strojit, na tisíce hrát, v tak pěkném domě že rašte bejt... Je mi dosti líto, že při tak velkém prachtu nejsem,“ Jelikož však závist nebyla pro spořádanou a poddanou manželku žádoucí, tak Sylvie vzápětí své vyjádření uvádí na pravou míru – všechna tato potěšení Heřmanu Černínovi přeje a sama sebe staví do podřadné role – uvědomuje si, že již má svůj „nejlepší čas“ za sebou a v době psaní dopisu, jak sama říká, jí tedy nezbyvá nic jiného, než už jen pašije zpívat.¹¹⁶ Pocity stesku a osamělosti se však u hraběnky Černínové objevují,

¹¹¹ F. TISCHER (ed.), *Dopisy Sylvie hrab. Černínové*, s. 90.

¹¹² Tamtéž, s. 450.

¹¹³ Tamtéž, s. 477.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 353.

¹¹⁵ Marie KOLDINSKÁ, *Každodennost renesančního aristokrata*, Praha–Litomyšl 2001, s. 52.

¹¹⁶ F. TISCHER (ed.), *Dopisy Sylvie hrab. Černínové*, s. 37.

i když se její manžel stal císařským vyslancem v Konstantinopoli. Již se tedy nepohyboval v centru dění říše, ale stěžejní pro ni stále zůstávala odloučenost od manžela a dále si po svém protějšku stýskala. Jestliže svůj čas Sylvie nemohla trávit s Heřmanem Černínem, tak alespoň dopisy, jež mu zasílala, plnila projevy stesku: „Co je mi po všem světě, když sem svého Heřmánka zbavena.“¹¹⁷, Johanka Pětipeská ze Žlunic svému choti pak přímo napsala: „mi se po vás hrubě stýská“¹¹⁸, Anna Salomena Černínová se natolik cítila rozrušena nepřítomností svého manžela i absencí jeho dopisů, že se téměř odhodlala vydat se za ním do Vídně, neboť to již, dle svých slov, nemohla déle přes své srdce snášet.¹¹⁹

Polyxena z Lobkovic svůj čas při pobytu v Čechách trávila buď na lobkovických panstvích, nebo v bývalém Pernštejnském, následně Lobkovickém paláci na Pražském hradě. Většina jejích dopisů obsahuje název místa, kde byla sepsána – tedy v Praze. Na základě tohoto faktu můžeme následně vyvodit, že tato šlechtična tedy upřednostňovala pobyt v centru dění, ve městě oproti vesnickým statkům.¹²⁰ I přesto se však také v jejích dopisech vyskytují ony pocity sklíčenosti i touhy po návratu manžela. Příčinou těchto vyjádření se tedy zřejmě primárně nestal pocit vytrženosti z dění, ale především právě stesk po manželech, který mohl být navíc podpořen i touhou zbavit se povinností, jež musely šlechtické ženy v nepřítomnosti svých mužů vykonávat.¹²¹ Svůj smutek či stesk po manželovi dává Polyxena najevo například označením jeho dopisů, jako jediného dobra a potěšení, kterého se ji v současné době dostává.¹²² Ohledně konkrétního setkání s manželem se umí vyjadřovat s láskou, zároveň se však dovede i zamyslet, jak by toto setkání bylo vhodné nejlépe uskutečnit, nevyzývá tedy kancléře slepě k příjezdu, jestliže ví, že to není možné – Polyxena svému manželovi sice napsala, že by jej velice ráda viděla, ale také, že je třeba nutno posečkat ohledně plánování Zdeňkova příjezdu, dokud se manželé nedozvědí, jak se, dle jejích slov, věci mají.¹²³

Během delšího odloučení se do myšlenek šlechtičen vkrádala možnost, že by na ně manžel mohl zapomenout, a tak Polyxena svému muži píše: „Doufám, že pro toliko krásy a

¹¹⁷ F. TISCHER (ed.), *Dopisy Sylvie hrab. Černínové*, s. 59.

¹¹⁸ F. DVORSKÝ (ed.), *Staré písemné památky*, s. 225.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 256.

¹²⁰ Jako důležité pro srovnání Polyxena se jeví i skutečnost, že Polyxena se zřejmě sama mohla rozhodnout, kdy a jak na své statky odjede, kdežto Sylvie Černínová svého muže žádá, aby mohla ze statků odjet do Prahy a tam jej při jeho pobytu navštívit. (F. TISCHER (ed.), *Dopisy Sylvie hrab. Černínové*, s. 29).

¹²¹ Sylvie Černínová tak svého manžela prosí, aby svým příjezdem a rozhodnutím vyřešil problém ohledně správy panství: „Naši páni dělají počet bez hospodáře. Pro Boha, rašte přijet, sice je s Vašnostinými velikými škodami. Rašte moci sem mezi ně jet, co já učiniti nemohu.“ (F. TISCHER (ed.), *Dopisy Sylvie hrab. Černínové*, s. 49).

¹²² P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 535.

¹²³ Tamtéž, s. 483.

potěšení, jež každý den máte, nezapomenete na mě.“¹²⁴ či „Nezapomeňte na svoji otrokyni a sešlou stařenu.“¹²⁵

Nutno však říci, že tyto pocity byly u lobkovického páru, jak se alespoň zdá z korespondence opět ekvivalentní, a tak se Zdeněk například rozhodl v jednom ze svých dopisů neskrývat, jak ho činí šťastným skutečnost, že již zítra stane po boku své ženy.¹²⁶

1. 3. 4 Vyměňování dárků

Polyxena svou roli vzorné a řádné manželky plnila i zasíláním různých předmětů společně s dopisy. Jednalo se často o peníze,¹²⁷ které Zdeněk Vojtěch potřeboval na pokrytí nákladů na své živobytí u dvora, a Polyxena, jelikož obstarávala panství, kde peníze získávala, mu mohla tuto komoditu poskytovat. Kněžna z Lobkovic díky své účasti na správě panství mohla svému muži zasílat nejenom finanční prostředky, ale také různé pochutiny, jako například chléb, který konzumují obyvatelé Chlumeckého panství¹²⁸ nebo lososa.¹²⁹ Ostatní šlechtičny se snažili zajistit své manžely alespoň také zasíláním různých potravin, a tak například i Mandalena Velemyšská svému choti k dopisu připojila několik kusů říčních parmic.¹³⁰ Kancléřova Polyxena tuto svou roli zásobovatelky plnila zřejmě s láskou a starostí, jak dokazuje ukázka z jednoho z jejích listů, ve kterém Zdeněkovi vyčítá, že jí nedal vědět, co pro své živobytí potřebuje: „Můj králi, jsem více mrtvá nežli živá, když si pomyslím, že tam nic nemáte a přitom jste mi o tom neřekl.“¹³¹

Tato služba zasílání si různých předmětů byla, jak se jeví z jejich korespondence, opět jedním z vzájemných jevů. Nevyšší kancléř své manželce totiž její dary oplácel a na oplátku jí zasílal zboží, jež mohl pořídit v sídelním městě monarchie. Jednalo se tedy například o relikvie, perly či diamanty.¹³²

1. 4 Polyxena – kancléřova ideální žena?

Polyxena z Lobkovic se jako milující manželka prezentovala ve všech základních částech svých dopisů. V salutatu i v samotném dalším pokračování listů k této prezentaci užívala různá oslovení značící náklonnost a vřelost, z několika užívaných formulací dávala především přednost spojení „Můj živote“. Svůj pozitivní vztah k nejvyššímu kancléři halila

¹²⁴ P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého svět*, s. 375.

¹²⁵ Tamtéž, s. 538.

¹²⁶ Tamtéž, s. 513.

¹²⁷ Tamtéž, s. 300.

¹²⁸ Tamtéž, s. 290.

¹²⁹ Tamtéž, s. 291.

¹³⁰ F. DVORSKÝ (ed.), *Staré písemné památky*, s. 180.

¹³¹ P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 293.

¹³² Tamtéž, s. 391.

i do různého pojmenování sama sebe, které nalezneme ve většině případů v samotném závěru jejích textů, nazývá se zde kupříkladu jako „Zdeňkova Polyxena“ či jako jeho „otrokyně“. Řádná manželka měla o svého chotě také projevat náležitou starost, Polyxena tuto představu zcela naplňuje obavami o manželovo zdraví nebo různými přáními boží ochrany. Svou starost dokazovala i v reálné podobě, kdy společně s psaními svému muži zasílala nejenom finanční prostředky, které po ní zřejmě žádal, ale také různé potraviny a další předměty jeho potřeby.

Dále také můžeme jistě říci, že Polyxena naplňovala i konkrétní představu Zdeňka Vojtěcha o vhodném protějšku, nikde v jeho listech totiž nenalezneme stížnosti ohledně jejího počínání a tak se její poměrně velká úloha v rámci hospodářství statků či její zájem o politiku, které by mohly být považovány pro ženu tehdejší doby netypické, stávají právě naplněním jeho osobní představy. Jako důkaz kancléřovy spokojenosti se jeví i jeho podpora tohoto Polyxenina „neobvyklého“ počínání. Své manželce tak například podává různé informace politického charakteru či ji přímo ujišťuje, že může přeci jednat, jak sama uzná za vhodné a nemusí čekat na vyjádření z jeho strany.

I přes tuto její „emancipovanost“, která se nejvíce projevuje právě asi vztahem k hospodářství a k politice, se však v jejích listech vyskytuje sebestylizace do submisivní role ženy, která pouze čeká na manželovy pokyny, jak se zachovat. Tato sebe prezentace v podřízené roli se objevuje často i v korespondencích jiných šlechticů tehdejší doby a zřejmě se jedná o určitý odraz dobového vnímání role ženy obecně i ženy jako manželky. Polyxena se k tomuto schématu v rámci dopisů utíká, cítí-li se v nejistotě či v ohrožení.

Matka

Šlechtic v souladu s touhou po pokračování svého rodu od své manželky očekával povití potomka, nejlépe syna, který by se následně stal dědicem jeho odkazu. Splněním této úlohy jeho partnerka naplnila i poměrně velkou část nároků a ideálů, jaké od ní společnost očekávala v rámci role milující a řádné manželky. Role manželky tak téměř splývá s úlohou matky.¹ Tuto mateřskou roli však žena neprezentovala pouze v listech svému partnerovi, ale také v korespondenci určené svému potomkovi. Pokud si dopisovala i s dalšími osobami, tak i v textech pro ně určených se mohla zmiňovat o svém dítěti a představovat se svému okolí v úloze matky.

2. 1 Děti vzdypřítomné v dopisech

Mateřský úděl, jak se tedy zdá, hrál velmi podstatnou roli v životě šlechtičny. Očekávali bychom tedy, že Polyxeniny dopisy manželovi budou plné podrobných a zdánlivě nedůležitých informací o tom, jak se jejich syn chová a jak se mu daří. Tento předpoklad umocňuje i skutečnost, že Václav Eusebius byl dlouho očekávaným a takřka doslova vymodleným potomkem,² přesto však v listech psaných kněžnou z Lobkovic takovýchto sdělení nacházíme poměrně málo. Zmíní-li svého syna, tak většinou pouze napíše, že je zdrav³ nebo ho případně společně se svojí osobou svěří Zdeňkovi a pošle mu polibek.⁴ Pouze ve čtrnácti z jejich dvaasedesáti listů najdeme rozsáhlejší či specifitější zmínku. Tento jev zdánlivě malého výskytu informací o potomcích v dopisech šlechtických manželek však není ojedinělý, nalezneme jej například i v listech Anny Hradecké z Rožmberka, která své děti sice oproti Polyxeně zmíní snad v každém dopise, ve většině případů se však jedná opět pouze o informaci, že se těší plnému zdraví.⁵ Tento jev, jak musíme připustit, by mohl být částečně zapříčiněn existencí samostatné korespondence synů s otci, i Zdeněk s Polyxenou se ve svých

¹ Důležitost, jakou šlechtická společnost přikládala naplnění mateřské role manželky, se odráží např. i v nevyužívání kontracepce i přesto, že žena byla neustálými porody a potraty fyzicky i psychicky vyčerpaná; touha po potomku byla natolik velká, že muž neváhal dát v sázku i život své partnerky, i přestože ji miloval – na tuto skutečnost upozornili Eduard Maur a Václav Štorek ve svém článku o Hynku Krabicovi z Weitmile a jeho pěti manželkách (Eduard MAUR – Václav ŠTOREK, *K demografii české šlechty v 16. století (Hynek Krabice z Weitmile a jeho pět manželek)*, Historická demografie 26, 2002, s. 5–27).

² Václav Eusebius se narodil až šest let po svatbě Zdeňka Vojtěcha s Polyxenou, tedy roku 1609. V době narození tohoto očekávaného prvního potomka bylo oběma manželům již více než čtyřicet let. Dlouhou dobu předtím, než se syn narodil, strávili partneři pouze ve dvou s myšlenkou, že nejspíše tímto způsobem stráví i celý zbytek svého života. Právě skutečnost, že v tom nejužším rodinném kruhu měli opravdu jen jeden druhého, zřejmě umožnila, aby se mezi nimi vytvořilo opravdu pevné a specifické pouto.

³ Např. Pavel MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa. Manželská korespondence Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic a Polyxeny Lobkovické z Pernštejna*, České Budějovice 2005, s. 419.

⁴ Např. tamtéž, s. 237.

⁵ Např. Václav BŮŽEK – Josef HRDLÍČKA (edd.), *Rodinný život posledních pánů z Hradce ve světle jejich korespondence*, OH 6, 1998, s. 233.

listech zmiňují o dopisech Václava adresovaných přímo knížeti z Lobkovic⁶ a v samotné edici pak nalezneme jeden z nich.⁷ Syn nejvyššího kancléře jej připojil za text své matky. I v případě Anny Hradecké z Rožmberka víme o vzájemné výměně dopisů jejího syna a manžela.⁸

I přes tuto existenci samostatné korespondence synovsko–otcovské si myslím, že z hlediska důležitosti mateřské role pro šlechtičny se stále jeví jako opodstatněné očekávat v jejich dopisech více zmínek o jejich potomcích. Na druhou stranu, podíváme-li se na tyto zmínky, tak ve většině případů v nich nalezneme nějakou zajímavou do určité míry stěžejní informaci týkající se například možnosti ožení potomka,⁹ nemoci, která jej aktuálně trápí¹⁰ či plánu ohledně jeho dalšího vzdělání.¹¹ Zdá se tudíž, že matky neměly potřebu své listy vyplňovat každodenním prožíváním osudů dítěte či jeho drobnými starostmi. Pokud tedy vše právě se týkající jejich ratolesti žádným způsobem nevybočovalo z běžné životní rutiny, tak svého potomka vynechávají z obsahu listu vyjádřeného přímo prostřednictvím slov. Jejich synové a dcery však z rodičovských textů nemizí, zůstávají zde stále jaksi latentně přítomní. Jestliže totiž šlechtična nenapsala nic ohledně jejich aktuální situace, tak její manžel dopis čtoucí následně věděl, že jeho potomci jsou v pořádku; v případě, že by tomu tak nebylo, by se jeho žena o této skutečnosti jistě v textu neopomněla zmínit. Některé šlechtičny-matky chtěly tuto řádnou, avšak nevyjadřovanou situaci ohledně jejich dítěte potvrdit, a tak se jedinou zmínkou, kterou ve svém dopisu manželovi uvádějí o potomku, stalo vyjádření „je zdrav.“¹² I u Polyxeny se setkáme s dopisy, kde se o svém synu zmiňuje jen tímto způsobem,¹³ případně jej ze svého sdělení vynechává zcela.¹⁴ Vyjádřenou či nevyjádřenou informací o řádném stavu dítěte šlechtična svého protějška nejenom ujišťovala o tomto faktu, ale také se rovnou prezentovala i jako žena mateřskou roli správně plnící.

2. 2 Nejdůležitější informace o dětech z pohledu rodiče

Dle těchto malých i větších zmínek můžeme v korespondenci šlechtických párů vysledovat, které informace byly v souvislosti s prospíváním jejich potomků prioritní. Přes

⁶ Např. P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 219.

⁷ Tamtéž, s. 348.

⁸ Dva listy malého Adámka adresované otci se společně s dopisy jeho rodičů a dalších příbuzných staly součástí výběru textů posledních pánů z Hradce (V. BŮŽEK – J. HRDLÍČKA (edd.), *Rodinný život*, s. 195-196, 252).

⁹ Např. „Tvrďte, že Vám Bartoliniová prozradila, že chtěl její panovník provdat svoji dceru za našeho syna. Až Václav povyroste, tak si o tom promluvíme. Můžete mi oponovat tím, že je dospělejší, než si já vůbec pomyslí.“ (P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 323).

¹⁰ Např. „Omluvte chlapce. Tolik trpí vředy a svrabem, že je mi ho až líto.“ (tamtéž, s. 348).

¹¹ Např. P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 529.

¹² Např. V. BŮŽEK – J. HRDLÍČKA (edd.), *Rodinný život*, s. 203.

¹³ Např. P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 419.

¹⁴ Např. tamtéž, s. 279.

řádné plnění a podporu těchto složek života dítěte se pak šlechtična, jež na syna či dceru kromě možných vychovatelů a učitelů¹⁵ v nepřítomnosti otce dohlížela, mohla prezentovat jako řádná matka. Jako dvě základní a prioritní složky života dětí, především pak synů,¹⁶ se z pohledu jejich rodičů jeví zdraví a studium.

Starost o zdraví se obecně velmi často objevuje ve šlechtických dopisech adresovaných blízkým osobám. Jak již bylo napsáno výše, pokud Václav Eusebius prospíval, tak Polyxena svého muže o tomto faktu informovala jednou větou, nebo se o této skutečnosti vůbec nezmiňovala a ona informace se v dopisu ukrývala mezi řádky. Pokud však došlo nějakým způsobem k narušení standardního zdravotního stavu jejího syna, tak o tom nezapomněla svému partnerovi několik slov napsat – zmiňuje se tak například o Václavově neklidnosti spojené s vředy a svrabem.¹⁷ Tyto aktuální informace o stavu dítěte v rámci korespondence se mohly týkat nejenom nemoci, ale i jeho pokroků z vývojového hlediska. (Anna Hradecká z Rožmberka tak neopomíná svému manželovi napsat o růstu zoubků jeho dcery Aničky.)¹⁸

Druhou prioritní složkou života šlechtických potomků pak bylo vzdělání. Polyxena z Lobkovic proto neopomíná možnost se svému muži o Václavově počínání na studijním poli zmínit.¹⁹ Tato součást dětského života se jeví pro rodiče natolik důležitá, že se svým synem, jenž úspěšně složil zkoušku, neváhali pochlubit císaři.²⁰ Úspěch jejich potomka se tak stává prvkem doplňujícím jejich šlechtickou reprezentaci.²¹ Odraz důležitosti, jakou rodiče přikládali vzdělání svého syna, nalezneme i v dopisech nejvyššího kancléře, který svého syna nabádal k dokončení práv²² a plánoval jej také vyslat na kavalírskou cestu.²³ Tento vysoce postavený zemský úředník do svých zmínek o Václavu Eusebiovi vtěloval i důvěru, jakou choval ve schopnosti své manželky jako matky.²⁴ Tato důvěra se jistě musela zakládat na

¹⁵ Např. v edici listů posledních pánů z Hradce můžeme najít zmínky o vychovatelích a učitelích mladého Adama II. z Hradce (V. BŮŽEK – J. HRDLÍČKA (edd.), *Rodinný život*, s. 195, 221).

¹⁶ Důležitost vzdělání synů a dcer byla vnímána rozdílně, vzhledem ke skutečnosti, že lobkovický pár měl pouze jediné dítě a to právě syna. Korespondence těchto manželů zároveň slouží jako základní materiál pro rozbor prezentace šlechtičny z hlediska mateřské role, tak je celý tento rozbor v jistých ohledech pro sebe prezentaci šlechtičny-matky dcery nepřesný.

¹⁷ P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 348.

¹⁸ František DVORSKÝ (ed.), *Staré písemné památky žen a dcer českých*, Praha 1869, s. 100.

¹⁹ Např. P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 247.

²⁰ „Následně se mě ptal na Václava.(císař) Zajímalo ho, jak se má a jestli se mnou přijel. Odvětil jsem, že nepřijel, ale že je hodný tak, aby mohl sloužit Jeho Milosti. Zpravil jsem jej o tom, jak před deseti dny úspěšně složil zkoušku z dialektiky“ (P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 262).

²¹ O úloze potomka v rámci šlechtické prezentace bude pojednáno níže viz s. 40.

²² P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 429.

²³ Např. „Rád bych, aby nyní skončil s opakováním logiky, obhájl své konkluse a věnoval je arcivévodě Ferdinandovi. Poté by se mohl vydat sem. Jelikož již dospěl a je navíc Svatý rok, zdá se mi, že bychom jej mohli poslat do Říma a Neapole, aby se trochu podíval do Itálie. Na místě, které sama vyberete, by pak mohl studovat právo.“ (P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 372).

²⁴ Např. P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 372.

Polyxenině řádném plnění této role či alespoň přinejmenším na jejím sebe prezentování se tímto způsobem. Tato důvěra, s níž Zdeněk své manželce zároveň uděloval i podíl na rozhodování o budoucím synově vzdělání,²⁵ jejich vzájemný partnerský vztah opět ukazuje v jakémisi alespoň částečně vyváženém poměru. Kněžna z Lobkovic však vzdělávací součást role matky plnila nejenom nepřímo, tedy podporou syna ve studiu, jak již slovní,²⁶ tak faktickou – například vybráním vhodného doprovodu pro svého potomka na cestu do Itálie,²⁷ ale také aktivně, když jej naučila španělskému a italskému jazyku,²⁸ navíc jej také vedla i ke zdokonalení se v jazyce českém.²⁹

2. 3 Projevy náklonnosti k potomkovi

Mimo zájmu o zdraví a studium se v korespondenci lobkovického páru objevuje také vyjádření náklonnosti, kterou chovali ke svému jedinému synu. Tento pozitivní vztah se zdá býti naznačen právě i v samotných zmínkách o Václavově zdravotním stavu – Polyxena při předávání této informace Zdeňkovi mnohdy neopomene zmínit Boha a svou vděčnost, kterou mu za dobrý potomkův stav adresuje.³⁰ Oba rodiče mladého budoucího knížete z Lobkovic svůj vztah vůči němu v dopisech, jež si vyměňovali, mnohdy vyjadřují i posláním polibku,³¹ či jeho prostým svěřením do ochrany druhého.³² Polyxena se tedy prezentuje nejenom jako matka mající zájem o vzdělání svého syna, ale také jako matka milující. Mezi touto šlechtickou a jejím dítětem se vytvořil velmi úzký a blízký vztah, který vedl k tomu, že i poté, co Václav opustil svůj rodný dům, udržoval i nadále se svojí matkou vzájemný kontakt prostřednictvím korespondence.³³ V Polyxeniných dopisech synovi se jasně odráží náklonnost, kterou ke svému potomkovi chovala a kterou v listech adresovaných svému manželovi projevovala spíše prostřednictvím nepřímých vyjádření. Kněžna z Lobkovic tak Václavovi například napsala: „Byla bych schopná udělat vše, dokonce i položit život za svého Václava, kterého znám, a o němž vím, že mi přeje jen to nejlepší a je mým věčným životem. Já Vám rovněž přeji vše nejlepší, abyste mohl být více spokojen.“³⁴ I jiné šlechtičny se svými

²⁵ Zdeněk Vojtěch z Lobkovic své ženě např. píše, že může vybrat místo v Itálii, kde její syn bude studovat práva (P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 372). Nejvyšší kancléř Polyxenu také pověřil výběrem člověka, jenž by měl Václava Eusebia na jeho kavalírské cestě doprovázet (tamtéž, s. 529).

²⁶ Tamtéž, s. 429.

²⁷ Tamtéž, s. 529.

²⁸ Pavel MAREK, *Dětství a dospívání Václava Eusebia z Lobkovic ve světle španělské korespondence jeho rodičů*, in: *Historie* 1999, s. 74.

²⁹ P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 456.

³⁰ „chlapeček je, chvála Bohu, zdrav.“ (tamtéž, s. 165).

³¹ Např. tamtéž, s. 237.

³² Např. tamtéž, s. 568.

³³ P. MAREK, *Dětství a dospívání Václava Eusebia z Lobkovic*, s. 67, 68.

³⁴ P. MAREK, *Dětství a dospívání Václava Eusebia z Lobkovic*, s. 67.

ratolestmi udržovali stálou korespondenci, na jejíchž stránkách pak můžeme nalézt odraz této náklonnosti, například Anna Hradecká z Rožmitálu svému synu vytkla, že ji opomněl informovat o své nemoci, ale i přes toto jeho nepěkné chování k němu vysílá svého sloužícího, aby zjistil skutečný stav Jáchyma z Hradce.³⁵ Zmiňovali-li jsme korespondenci Polyxeny a jejího syna, tak bychom neměli opomenout pro srovnání zmínit ani korespondenci Zuzany Černínové s jejím synem Janem Humprechtem. V jejich listech se také odráží náklonnost, kterou k sobě navzájem chovali. Zuzana tak svého potomka v salutatu často oslovuje jako svého „nejmilejšího syna“ a neopomíná je také svěřit Bohu.³⁶ I mladý Černín projevoval svůj kladný vztah k matce v rámci oslovení – nazýval ji „má nejmilejší paní paní máteř“³⁷ nebo „mamičko“.³⁸

Podíváme-li se znovu na tyto láskyplné zmínky a srovnáme-li je s vyjádřeními představujícími náklonnost k manželům, dojdeme ke zjištění, že oba tyto pozitivní vztahy se v korespondenci projevují stejně – Polyxena označuje Zdeňka i Václava za svůj život, Zdeňkovi stejně jako Václavovi přeje vše nejlepší, Anna Hradecká z Rožmitálu vkládá do svých dopisů synovi stejnou obavu o jeho stav³⁹ jako její snacha.⁴⁰ Obdobná vřelá slova však pronikla i do korespondence sourozenecké – například Mandalena Velemyšská z Chyš svého bratra oslovovala jako bratříčka nejmilejšího a jak se sama vyjadřuje, neopomínala příležitosti vypravit k němu poselství a zjistit tímto způsobem, zda je zdrav.⁴¹ Navíc v souvislosti s absencí zmínek o erotické náklonnosti mezi manželi v rámci jejich korespondence dojdeme k názoru, že šlechtičny vyjadřovaly svůj kladný vztah k blízkým příbuzným osobám mužského pohlaví obdobným, ne-li stejným způsobem a Polyxena se na základě průzkumu textů lobkovické korespondence nejeví v tomto směru jako výjimka.

2. 4 Dítě – součást šlechtické reprezentace

Dítě, jak již bylo zmíněno výše, se také stávalo součástí šlechtické reprezentace svých rodičů a rodiče tak v podstatě již od útlého věku zakládali i samostatnou nobilitní sebezprezentaci dalšího jedince. Zdeněk Vojtěch se tedy neopomněl zmínit císaři o studijních úspěších svého syna,⁴² a také poprosit Polyxenu, aby zajistila ušití nového obleku dle

³⁵ F. DVORSKÝ (ed.), *Staré písemné památky*, s. 95.

³⁶ Zdeněk KALISTA (ed.), *Korespondence Zuzany Černínové z Harasova s jejím synem Humprechtem Janem Černínem z Chudenic*, Praha 1941, s. 131.

³⁷ Tamtéž, s. 43.

³⁸ Tamtéž, s. 42.

³⁹ V. BŮŽEK – J. HRDLÍČKA (edd.), *Rodinný život*, s. 187.

⁴⁰ Tamtéž, s. 191.

⁴¹ F. DVORSKÝ (ed.), *Staré písemné památky*, s. 179, 180.

⁴² P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 262.

španělské módy pro Václava Eusebia u příležitosti návštěvy kardinála Alessandra Orsiniho.⁴³ Lobkovický potomek musel tímto způsobem nejenom splňovat nároky šlechtické reprezentace obecně, ale také dostát svému knížecímu původu – nejvyšší kancléř jej proto prostřednictvím dopisů určených manželce nabádal k většímu zájmu o studiu „neboť ten, kdo má být knížetem, by měl znát více než nějaký baron.“⁴⁴ Důraz Polyxeny na správné začlenění Václava do šlechtického stavu se odráží i v jejím vyjádření ohledně mladíků, jež jejího syna obklopovali v Praze; ty označila za nevhodnou společnost.⁴⁵

Jak vyplývá z předchozí ukázky, tak šlechtična plnící správně svou mateřskou roli mohla k vyjádření této skutečnosti využít i úspěchy svého potomka. Představuje se tak svému partnerovi, jemuž je dopis adresován, jako hrdá a schopná matka, která má svou výchovou jistý podíl na úspěších jejich syna. Tento odraz nalezneme nejenom u Polyxeny, ale také například v souboru korespondence pánů z Hradce,⁴⁶ která obsahuje i dopis sedmiletého Adámka adresovaný otci.⁴⁷ Tento list je ve formulacích poměrně podobný textům napsaných jeho matkou⁴⁸ a také obsahuje prosbu, aby se společně s ní s Jáchymem z Hradce mohl setkat, obdobné žádosti se také vyskytují v dopisech manželky tohoto kancléře. Za vznikem textu můžeme tedy vidět podíl Anny Hradecké z Rožmberka, která tímto způsobem může prezentovat i své řádné plnění úlohy dohledu nad vzděláním, jelikož, jak se Adámek neopomíná zmínit, tak „protož Vaší milosti svou rukou píš, abyste ráčili věděti, že se pilně učím a píš se panem Vranovským.“ Polyxena z Lobkovic svou hrdost ohledně počínání svého syna vyjadřuje například ve spojitosti s jeho počínáním ohledně vlastní správy statků. V jednom ze svých dopisů se o Václavovi vyjadřuje jako o velkém hospodáři, následně také ukazuje svou propojenost s ním a možná i hrdost na společně sdílenou zálibu slovy: „Zdědil však jeden křížek po své matce. Už by chtěl totiž kupovat nějaké statky.“⁴⁹ Ve spojitosti se správou statků Václava Eusebia neopomíná manželka nejvyššího kancléře uvést úspěchy⁵⁰ svého syna na poli rekatolizace: „Vyjel si, doprovázen pouze několika sluhy, na své

⁴³ P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 285.

⁴⁴ Tamtéž, s. 355.

⁴⁵ „Chybí mu (Václavovi) společnost. Ta, která tu je, je naprosto nevhodná.“ (tamtéž, s. 493).

⁴⁶ V. BŮŽEK – J. HRDLÍČKA (edd.), *Rodinný život*, 1998.

⁴⁷ Tamtéž, s. 195, 196.

⁴⁸ Anna Hradecká z Rožmberka.

⁴⁹ P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 454.

⁵⁰ Polyxena z Lobkovic se o této události vyjadřuje jako o úspěchu; myslím, že je však sporné, jestli opravdu úspěšná rekatolizace mohla být provedena za pouhých pět dní. Je také možné, že se jednalo o násilnou rekatolizaci, kterou Václav Eusebius provedl za pomoci vojska. O rekatolizaci svého panství tímto způsobem se zmiňuje např. Jindřich Michal Hýzrl z Chodů (Lydia PETRÁŇOVÁ a kol. (edd.), *Příběhy Jindřicha Hýzrla z Chodů*, Praha 1979, zvl. s. 359–362).

venkovské sídlo.⁵¹ Vrátil se teprve včera, tedy v úterý. Za tu dobu, co byl pryč, obrátil na katolickou víru všechny své poddané,⁵² těmito zmínkami a jejich předkládáním jako úspěchu se Polyxena zároveň sebe prezentuje jako dobrá křesťanka.⁵³

2. 5 Matka jako přímlovkyně

Poslední úlohou, do jaké se Polyxena v rámci mateřské role stylizuje, je matka-přímlovkyně. Děti žijící se šlechticemi v nepřítomnosti otce sloužícího císaři, s matkami navazovaly daleko bližší vztah než se svými otci. Otec pro ně zůstával osobou autoritativní a nadřazenou, což se projevilo například v dopisech jemu přímo adresovaným – Václav Eusebius si ve svém listu nejvyššímu kancléři zachovává velmi submisivní tón,⁵⁴ pro salutatio zvolil oslovení „Nejjasnější kníže“ a v samotném textu se k němu obracel jako k „Vaší Výsosti“, obdobně se ve svých dopisech otci choval i Adam II. z Hradce, ten svého otce sice oslovuje jako „pane otče můj nejmilejší“,⁵⁵ ale zároveň za stejným účelem užívá i „Vaše milosti“,⁵⁶ svou podřízenost pak Adam vyjadřuje i ujištěním Jáchyma z Hradce, že se mu chce jako povolný syn „vodsloužit“ a zachová se tak, jak mu jeho otec napíše.⁵⁷ Skutečnost navázání blízkého vztahu s přítomnou matkou byla v lobkovickém případě již naznačena ukázkou z dopisů, jež Polyxena později svému synovi adresovala.⁵⁸ Tento úzký kontakt dokazují však i zmínky přímo v korespondenci samotného kancléře a jeho manželky. Polyxena tak například svého muže informuje o potomkově sexuální touze, se kterou se jí svěřil. Tato potřeba jejich syna, alespoň dle Polyxenou přetlumočeného Václavova podání, jej v současné době natolik ovládá, že již není schopen plně a řádně sloužit Bohu.⁵⁹ Šlechtična po převyprávění trápení svého syna jeho otci se přimlouvá za jeho touhu vyřešit toto strádání svatbou, čímž naplňuje právě tento aspekt prezentace své mateřské role. Úloha matky-přímlovkyně se zároveň jeví i jako jakési doplnění obrazu matky milující, šlechtična chovající ke svému synu náklonnost se snaží napomoci naplnění jeho tužeb a přednáší tak potomkova přání svému partnerovi. Polyxena se u Zdeňka Vojtěcha přimlouvala nejenom za Václavovo

⁵¹ Otázka identifikace tohoto Václavova venkovského sídla je poměrně zajímavá – Pavel Marek jej ve své edici identifikoval jako Encovany (P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 470). Avšak ve svém článku o dětství a dospívání Václava Eusebia uvedl, že se jednalo o Nelahozeves (tamtéž, s. 72).

⁵² Tamtéž, s. 470.

⁵³ O její sebe prezentaci jako *Dobré křesťanky* bude pojednáno níže, viz s. 88.

⁵⁴ P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 348.

⁵⁵ V. BŮŽEK – J. HRDLÍČKA (edd.), *Rodinný život*, s. 195, 196, 252.

⁵⁶ Tamtéž.

⁵⁷ Tamtéž, s. 252.

⁵⁸ Viz s. 40.

⁵⁹ P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 508.

přání oženit se, ale také za získání meče⁶⁰ či jím navrhovanou výměnu statků.⁶¹ Skutečnost, že šlechtičtí potomci prosili své matky, aby s otcem promluvily v jejich prospěch, dosvědčuje i list Humprechta Černína. Tento mladík žádal, aby Zuzana Černínová přesvědčila svého manžela k poskytnutí peněz na vydání knihy.⁶²

2. 6 Mateřství jako hlavní poslání milující manželky

Jisté je, že povitím syna Polyxena plně naplnila svou roli milující manželky. Mezi kněžnou z Lobkovic a jejím synem se vytvořilo velmi úzké pouto stejně jako v případě jiných šlechtíčen, které žily se svými dětmi v odloučení od svých partnerů. Kancléřova manželka však se svým potomkem mohla navázat zřejmě daleko užší vztah, jelikož se dočkala pouze jediného dítěte. Jejich blízký vztah dokazuje nejenom korespondence, kterou si s ním Polyxena vyměňovala, ale také listy, jež posílala svému muži. V těchto textech se odráží její starost o synovo zdraví a vzdělání. Tyto dva aspekty dětského života se jeví jako prioritní

⁶⁰ Např. P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 508; Ze čtení lobkovické korespondence se zdá, že Václav Eusebius nemínil slovem meč opravdovou zbraň, ale pozici u dvora, jejímž symbolem byl právě meč. (Pro srovnání – získání klíče znamenalo získání funkce komorníka, jedinec sice opravdu obdržel klíč, ale pouze jako symbol svého postavení) Pavel Marek však ve své edici tento pojem „meč“ žádným obdobným způsobem neinterpretuje a ponechává tento termín bez dalšího vysvětlení.

V případě prvního výskytu tohoto pojmu v dopisech, sice Pavel Marek ponechává bez vysvětlení „meč“, celou popsanou událost, však vysvětluje, jako projev lítosti Zdeňka Vojtěcha nad tím, že se mu pro syna nepodařilo získat komornický klíč (tamtéž, s. 371). Originální text zmiňované pasáže dle edice zní pak takto: „Co se týče chlapce, velice rád jej zde uvidím. Ovšem bez meče. Trčka jej přitom má. Václav, šlechtic a syn takových rodičů a prarodičů, je velmi málo vážený, zatímco ten druhý je obdarován klíčem a vlastním mottem. Já jsem jej o to žádal, avšak zamítl mi to, čehož velice lituji.“ (tamtéž, s. 372). Dle ukázky a Markova regestu se tedy nabízí možnost, že funkce komorníka měla dva symboly – tedy klíč i meč. Je otázkou, zda autor edice měl opravdu tuto interpretaci na mysli, či zda termín meč přešel bez povšimnutí a nenechal se jím vůbec ovlivnit při popsání této pasáže v regestu dopisu.

Tvrzení, že získáním meče nebylo míněno vlastnictví této zbraně, by mohla podložit i to, že Polyxena svému muži ještě nejméně třikrát píše, že by si Václav přál meč nebo, že jí prosí, ať se za něj v této záležitosti u Zdeňka přimluví („Váš syn mě žádá, abych se za něj u Vás přimluvila kvůli meči.“ (tamtéž, s. 470).; „Přál by si meč.“ Tamtéž, s. 490.; „Chlapec mě obtěžuje kvůli meči...“ (tamtéž, s. 493). Vzhledem k míře připomínání se muselo jednat zřejmě o opravdu důležitou věc. Mimo meče, žádal Václav svou matku o podporu u otce pouze v případě výměny statků (tamtéž, s. 572), a ožení se (tamtéž, s. 508). – zmínky o těchto žádostech v korespondenci lobkovického páru nalezneme vždy jedenkrát, což je důsledkem buď skutečnosti že meč byl pro Václava ještě více důležitý než tyto ostatní prosby, nebo také prosté reality nedochování všech listů. I kdyby pravdě odpovídala druhá z nabízejících se možností, tak už jenom to, že meč byl postaven na roveň právě takovému jinému opravdu podstatným záležitostí, by mohlo dosvědčovat, že tímto slovem Václav Eusebius mínil post u císařského dvora a nikoliv jenom chladnou zbraň. Navíc se také domnívám, že mladý budoucí kníže z Lobkovic, jako syn majetných rodičů, měl dostatek prostředků na to, aby si meč-předmět opatřil sám a nemusel tedy o něj prosit svého otce. Navíc pokud by opravdu potřeboval finanční obnos za takovýto účelem, tak o něj mohl přeci požádat svou matku, která spravovala hospodářství a jak se zdá (například z toho, že vyřizovala splacení dluhů, půjčky s císaři, komunikaci s hejtmany či zřejmě přes ně i prodej obilí) tak z velké části řídila i rodinné finance.

⁶¹ Tamtéž, s. 572.

⁶² „Vašnost má nejmilejší paní máteř! Obyčej nejničky jest zde ten, že teďky budou magistri a bacalaurei činění a ten obyčej je zde ten, že z naší školy jim jednu knížku těm bacalaureům, dedícirujem a z toho veliká pochvala jest. Protož Vašnosti poníženě prosím, že se račte k J. M. panu otci též i samý k sobě přimluvíti, abych to učiniti mohl. Jest pravda, že to stojí asi dvacet zlatejch, ale ta nejvyšší poctivost z toho jest...“ (Z. KALISTA (ed.), *Korespondence Zuzany Černínové z Harasova s jejím synem*, s. 44).

z hlediska všech šlechtických rodičů. Můžeme tedy říci, že jako matka kancléřova manželka zřejmě nijak nevybočovala z obvyklého rámce sebe prezentace šlechticů v mateřské roli. Byla jí však jejím partnerem zřejmě svěřena větší zodpovědnost ohledně synovy výchovy než bylo obvyklé – kněžna z Lobkovic mohla například sama vybrat člověka, jenž měl jejího syna doprovázet na kavalírské cestě Itálií.

Šlechtična a císařova poddaná

Polyxena z Lobkovic se ve svých dopisech prezentovala také v rovině společenské, především v roli šlechtičny a císařovy poddané. V mnoha dopisech kancléř se svojí ženou reflektují aktuální vztahové dění mezi šlechtou navzájem či situaci ve vztazích císaře vůči jednotlivým urozeným poddaným.¹ Touto informovaností se zařazují do této sociální skupiny. Zároveň také na mnoha místech prostřednictvím výběru událostí, které si sdělují a které mají často i jistou spojitost s nimi samotnými jako aktéry, představují obrysy postavení, jaké oni sami v rámci této společnosti zaujímají.

Kancléřova manželka se alespoň dle korespondence nejeví jako pouhý pasivní divák probíhajících mezišlechtických vztahů, ale naopak je velmi aktivní – Zdeňka se vyptává i na konkrétní šlechtice, aby se dozvěděla něco více o jejich aktuálním stavu² či stejně jako on uvádí, s kým se setkala.³ V některých případech tak činí stejným způsobem jako jiní urození této doby – jednoduše stačí napsat „jedl(a) jsem u...“, podstatou sdělení není pokrm, jaký byl podáván, ale osoba, se kterou byl sdílen či v jejímž pohostinství byl požíván. Tímto prostým sdělením si každý mohl uchovat informaci, koho navštívil a s kým udržuje kontakt. Takovéto záznamy si do svého deníku uváděl např. Adam mladší z Valdštejna,⁴ Zdeněk z Lobkovic tuto formulaci užíval v dopisech manželce.⁵ Nejenom samotní šlechtici, ale i jejich manželky užívaly stejnou formulaci, jako příklad můžeme uvést Sylvii Černínovou.⁶ V tomto konkrétním případě se navíc jeví jako zajímavá skutečnost, že s těmito informacemi týkajícími se jejich kontaktů či vztahů mezi šlechtou obecněji se u hraběnky Černínové setkáme především ve dvou dopisech,⁷ které sepsala, zatímco pobývala v Praze. V ostatní její korespondenci se s takovýmto druhem informací téměř nesetkáme. Šlechtična pobývající na venkovském panství neměla možnost sledovat společenské dění a na vztazích se přímo aktivně podílet – v listech Sylvie Černínové, které sepsala při pobytu na jednotlivých panstvích, tak právě takovéto zmínky chybí. Přijela-li však do hlavního města království, tak se ihned zapojila do navazování a utužování vztahů, o čemž svého manžela informovala.

¹ Např. Pavel MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa. Manželská korespondence Zdeňka -Vojtěcha Popela z Lobkovic a Polyxeny Lobkovické z Pernštejna*, České Budějovice 2005, s. 160,161, 266.

² Tamtéž, s. 211, 455.

³ Tamtéž, s. 339.

⁴ Marie KOLDINSKÁ – Petr MAŤA (edd.), *Deník rudolfinského dvořana. Adam mladší z Valdštejna 1602–1633*, Praha 1997.

⁵ Např. P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 331.

⁶ František TISCHER (ed.), *Dopisy Sylvie hrab. Černínové, rozené Caretto-Millesimovy, s chotěm jejím Heřm. hrab. Černínem z Chudenic z let 1635–1651*, Praha 1908, s. 51.

⁷ Tamtéž, s. 51, 68, 69.

Anna Hradecká z Rožmberka pobývající především také na venkovských statcích své listy těmito informace o dalších šlechticích a svých případných vztazích s nimi nezaplňuje. Během čtení jejích dopisů nacházíme zmínky především o členech její rodiny, Annin sociální svět se tedy zdá oproti Sylvii a Polyxeně poněkud omezený. Kněžna z Lobkovic na rozdíl od těchto dvou urozených žen pobývala především v Praze a nikoliv na venkovských statcích, v jejích dopisech pak proto nalezneme poměrně velké množství zpráv týkajících se záležitostí uvnitř její sociální skupiny – mimo poznámek u „koho jedla“, zde najdeme informace s kým vedla rozhovor,⁸ komu se narodilo dítě⁹ či kdo je právě vystaven posměchu šlechtické společnosti.¹⁰

Mimo takovýchto zpráv obecnějšího rázu v listech nalezneme, jak již bylo zmíněno výše, i konkrétní vyjádření zařazení lobkovického páru do těchto vztahů – jejich jednotlivý vztah k některým šlechticům. Tyto poměry k ostatním můžeme rozdělit do dvou základních kategorií a to na vztahy pozitivní – jedná se tedy především o různou snahu pomoci; a negativní – kam spadají především dluhy, vnímané záporně především vznikly-li na podkladu dědického sporu.

3. 1 Snaha vypomoci příbuzným

Při žádostech o pomoc Polyxena většinou fungovala jako prostředník – prosby tlumočila svému muži působícímu přímo u císařského dvora, který mohl následně prakticky vymoci uskutečnění žádosti. Kancléřova manželka však nebyla pouhým článkem předávajícím informace, mnohé tyto žádosti manželovi připomínala¹¹ a také zpětně předávala zprávy žadateli či, poprosil-li ji o to její partner, promlouvala se šlechtici pobývajícími v Praze.¹² Lobkovický pár tedy fungoval v jakési kooperaci, což mu umožňovalo aktivně zasahovat na obou místech, kde pobýval – jak ve Vídni, tak i v Praze. Tuto spolupráci můžeme pěkně vidět například na projednávání majetkových záležitostí „paní purkrabové“ Marie Maxmiliány Šternberské z Hohenzollernu – Zdeněk Polyxenu nejprve podrobně informuje, jak se vyvíjelo jeho jednání s panovníkem ohledně tohoto zájmu, svůj popis pak

⁸ P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 311.

⁹ „Maxmiliánova žena (Kateřina Valdštejská z Harrachu) včera porodila dceru. Dnes jí křtili. Nikdo se však porodu ani křtu nezúčastnil.“ (tamtéž, s. 290). U této citace je jistě zajímavé i to, že Polyxena nejenom svého muže informuje o narození tohoto dítěte, ale také mu sděluje, že se nikdo nezúčastnil porodu ani křtin, což signalizuje, jakým způsobem byla Kateřina a její manžel tehdejší urozenou společností vnímáni. Pokud by jejich vztahy s jinými šlechtici byly dobré, jistě by využili i reprezentativního charakteru celé události a někoho na její oslavu pozvali – návštěva pozvaného by se pak stala prezentací jeho pozitivního vztahu ke Kateřinině rodině. Je samozřejmě také možné, že pozvání nebylo nikým ze zvaných hostů přijato – tímto rozhodnutím by pak tito nepřichozí šlechtici dávali najevo svůj aktuálně negativní vztah k tomuto manželskému páru.

¹⁰ „...víte, že v donaci, již Chanovský učinil své ženě, ji nazývá „má nejmilejší žena.“ Vzbudilo to tady takový posměch, že nemohu vypovědět.“ (tamtéž, s. 451).

¹¹ Např. tamtéž, s. 197.

¹² Např. tamtéž, s. 412.

zakončuje větou určující právě následnou úlohu jeho manželky: „Chtěl jsem Vám to osvětlit, abyste na to, pokud chcete, mohla „paní purkrabovou“ připravit a přinejmenším jí o tom řekla.“¹³

Skutečnost, že kněžna z Lobkovic nebyla jen pouhým zprostředkovatelem žádostí ostatních, ale i aktivním činitelem, dokazuje i její prosba manželovi, aby pokud nebude syn Jaroslava Bořity z Martinic jmenován presidentem, mu alespoň u panovníka zajistil slib, že se tak stane příště.¹⁴ Svou prosbu nejvyššímu kancléři však nepodkládala přímou žádostí jiného šlechtice, ale pouze jeho povzdechem, ona sama se tedy rozhodla pro tuto aktivní reakci. Polyxena tak zřejmě učinila z toho důvodu, že její i Zdeňkův vztah s Martinicem byl v době vzniku dopisu velmi dobrý. Roku 1626, kdy byl tento list sepsán, se dokonce syn Jaroslava Bořity z Martinic oženil s Polyxeninou italskou neterí, čímž se společně se svým otcem a svou rodinou začlenil do lobkovického „příbuzenského klanu“.¹⁵

Manželka nejvyššího kancléře svou žádost do dopisu zařadila ještě předtím, než se Martinic stal jejím faktickým příbuzným.¹⁶ I přesto, vzhledem k tomu, že svatba byla plánována jistě s velkým předstihem, však tuto její snahu pomoci můžeme připojit k velké skupině rodinných příslušníků, jimž lobkovický pár věnoval svou péči či se určitým způsobem snažil zasáhnout v jejich prospěch. Pokud bychom zůstali ještě u tohoto lobkovicko-martinického spojení, tak z hlediska výpomoci stojí jistě za zmínku, že Polyxena pomáhala svatbu sjednávat.¹⁷ Následně svou neter Giovanni Gonzaga di Castiglione ubytovala ve svém domě a také se snažila zajistit doplnění její chudé výbavy.¹⁸ Obdobnou, ne-li větší péči věnovala kancléřova manželka i své sestře. Její starost o tuto blízkou příbuznou se dle vyjádření Zdeňka Vojtěcha jeví dokonce i jako nadprůměrná: „Vždyť k Vaší sestře jste se chovala, jako by skutečně byla Vaší dcerou. Poskytla jste jí výchovu, oblečení, provdala jste ji a opatřila věnem a vším potřebným.“¹⁹

Z hlediska příbuzných a snahou o zasahování v jejich prospěch najdeme v lobkovické korespondenci nejvíce zmínek o Vratislavovi Eusebiovi z Pernštejna, synovci Polyxeny. Zdeněk tak svou ženu například informuje, že již zítra podá žádost k císaři ohledně rotý pro

¹³ P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 275.

¹⁴ „Pequeñuelo se bojí jako ohně, aby nezvolili jeho syna, ale učinili ho raději presidentem. Pokud se tak nestane, zasadíte se přinejmenším o to, aby mu panovník slíbil, že jím bude příště.“ (tamtéž, s. 455).

¹⁵ Petr MAŤA, *Zdeněk Vojtěch z Lobkovic, Polyxena z Pernštejna a jejich korespondence. Poznámky k edici Pavla Marka*, FHB 23, Praha 2008, s. 344.

¹⁶ Svatba se uskutečnila o několik měsíců později, než byl tento dopis sepsán.

¹⁷ „Vždyť jsem nechala pro ni poslat a sehnala jí ženicha“ (P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 506).

¹⁸ I když Polyxena píše: „Nemám v úmyslu jí tu ještě oblékat a něco dávat, aby mě poté považovali za hloupou.“ Tak i přesto Zdeňka instruuje, jaké látky a další potřebné věci má auditor pro Giovanni nakoupit. (tamtéž, s. 506).

¹⁹ Tamtéž, s. 423.

tohoto příbuzného.²⁰ Jako iniciátor kancléřových zásahů ve prospěch tohoto šlechtice se jeví právě jeho teta, kněžna z Lobkovic. Polyxena poté, co nakonec mladý pán z Pernštejna skutečně vstoupil do císařského vojska, svého muže žádala, aby pro něj získal doporučující listy, které měly zajistit budoucí lepší jednání s jejím synovcem v armádě.²¹ Tato konkrétní žádost navíc dokládá i skutečnost, že Zdeňku Vojtěchovi nebyly prosby zaslané jeho manželkou lhostejné a snažil se zasadit o jejich prosazení, což se mu v případě získání doporučujících listů pro jejich synovce povedlo.²² Zájem o tohoto mladého šlechtice a starost o něj se promítá do korespondence nejenom v podobě různých proseb v jeho prospěch, ale také v podobě informací o jeho počínání – Zdeněk Vojtěch své ženě píše o Vratislavově „skandálu“ a následném vyčinění od císaře, jehož se mu dostalo, či o jeho účasti v souboji, ve kterém se však zachoval čestně a tudíž nezpůsobil žádnou újmu, jak na své tak ani na lobkovické cti.²³ Svou pomoc, i když se jedná o pomoc příbuzným, však Polyxena nebere jako úplnou samozřejmost. Velmi dobře si uvědomuje, že svým zásahem přispěla k dobrému a přirozeně touží po tom, aby se jí za tuto náklonnost dostalo nějaké odměny – tedy alespoň, aby si osoba, již byli nápomocni, uvědomila, jak jí oba manželé byli prospěšní. S touto skrytou touhou po uznání se u lobkovické kněžny setkáváme právě v jedné z jejích zmínek o Vratislavovi Eusebiovi z Pernštejna: „Dnes odjel pán z Pernštejna. Bůh jej doprovázej a veď jeho kroky tak, aby rozpoznal dobro, které mu činíte.“²⁴

Dalším mladým šlechticem, kterému lobkovický pár napomáhal, byl Jan Berka, který sice nepatřil k jejich přímému úzkému příbuzenskému okruhu jako mladý Pernštejn, manželka nejvyššího kancléře se však poté, co ztratil otce, stala jednou z jeho poručnic.²⁵ Oba mu opět, jako v případě Giovanny Gonzagy či Polyxeniny sestry byli nápomocni při vyjednávání svatby. Problém však nastal po návratu tohoto mladíka z jeho vojenského působení, kdy se dle slov svého možného budoucího tchána mladý Berka začal stýkat se špatnou společností. Pan z Meggau následně dospěl k poznání, že tento šlechtic je „v jádru

²⁰ P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 213.

²¹ Tamtéž, s. 347.

²² Tamtéž, s. 354.

²³ „Váš synovec tancoval po francouzsku, a to bez pláště a s rozvázanými stuhami. ... Tančili velmi vesele. Nevím, kdo panovníkovi řekl, že tak dlouho tancovali a tolik proháněli dámy, že sotva funěly. Panovník nařídil nejvyššímu komorníkovi, aby Pernštejnovi vynadal a sdělil mu, že se mu takové věci nelíbí a že toho velmi lituje. Pokud se to bude prý opakovat, sebere mu klíč. ... A tak se synovec velmi poníženě omluvil a poprosil toho, jenž mu to sdělil, aby za něj požádal panovníka, ať jej omluví a nenaslouchá a nevěří podobným lidem. Když následujícího dne seděl panovník u stolu, řekl mu synovec před několika kavalíry, že neví, kdo mu takové věci prozradil, ale že mu tím učinil příkoří. Prohlásil, že to musel být pěkný syčák, a tak dále. Byl tam také Náchod, jenž mu řekl, aby o tom nemluvil nahlas, neboť se to nehodí. Večer jej vyzval na souboj. Zakázali mu ho. Následujícího dne to vzkázal synovci. Ten přišel a zachoval se, jak mi říkali, velice čestně. Nikdo nebyl zraněn.“ (tamtéž, s. 251, 252).

²⁴ Tamtéž, s. 419.

²⁵ Tamtéž, s. 387.

špatným člověkem“.²⁶ Na základě tohoto poznání se otec možné nevěsty již necítil vázán svatební smlouvou, a celou situaci se rozhodl řešit s nejvyšším kancléřem, který patřil k hlavním příbuzným, jež Berku zastupovali při dojednávání sňatku. I v této nepříznivě vypadající situaci se Zdeněk rozhodl postavit na stranu svého chráněnce a celou záležitost vyřešit. Svou manželku proto požádal, aby si chlapce zavolala k sobě a řádně mu vyčínila a zasadila se tak o jeho nápravu.²⁷ Tento případ je opět důkazem vzájemné spolupráce lobkovického páru v případě pomoci jednotlivým příslušníkům urozeného stavu. Zároveň také představuje Polyxenu i jako ženu aktivně zasahující a řešící záležitosti ve prospěch jiných šlechticů.

Kněžna z Lobkovic se prostřednictvím jednání s Janem Berkou představuje nejenom jako prospěšná poručnice, ale také jako vážená osobnost, která je nejenom svým manželem, ale také ostatními vnímána jako autorita, jež může účinně zasáhnout svou promluvou. Toto její postavení nejvyšší kancléř zohledňuje i v jiném dopise, kdy svou ženu opět prosí o to, aby se obdobným způsobem angažovala v další problematice situaci mladého Berky: „Vy s ním můžete promluvit jako matka. Řekněte mu, že pokud se něco stalo, ať to již více nečiní. Přimějte jej, aby byl dobrým křesťanem a skutečně sloužil Bohu.“²⁸ I sama Polyxena se ve svých listech stylizuje do postavení šlechtičny, která umí býti nápomocná svými radami a morálními ponaučení – o této skutečnosti vypovídá rozhovor, jež vedla s Rafaelem Soběhrdem Mníškovským ze Sebusína a Horštejna a jehož část ve svém dopisu převyprávěla i manželovi: „Napadlo mě mu říct, že je lepší stoupat pomalu po schodech, než rychle vylézt, neboť ti, kteří se takto dostanou nahoru, mívají divoké pády. Odpověděl mi, že nemůže moc dlouho vyčkávat, protože je již starý a šedivý. Já mu na to řekla, že je lepší čekat, zanechat něco svým dětem a prožít stáří v odpočinku.“²⁹

Pokud se situace příbuzného, jemuž bylo třeba pomoci, jevila jako velmi závažná, tak Polyxena pro úspěch volila i jiné aktivní formy svého zapojení než pouze promluvu s objektem svého snažení. Po porážce na Bílé hoře se perzekuce ze strany císaře měly dotknout přímo i lobkovického rodu. Zdenkův příbuzný Vilém starší Popel z Lobkovic se zúčastnil stavovského povstání³⁰ a měl se stát i jedním z dalších popravených na Staroměstském náměstí roku 1621. Nejvyšší kancléř a jeho rodina však zasáhli v jeho prospěch a vymohli pro tohoto odsouzeného milost. Ještě předtím si Polyxena vyžádala

²⁶ P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 387.

²⁷ Tamtéž, s. 388.

²⁸ Tamtéž, s. 412.

²⁹ Tamtéž, s. 496.

³⁰ Pavel MAREK, *Dětství a dospívání Václava Eusebia z Lobkovic ve světle španělské korespondence jeho rodičů*, in: *Historie* 1999, s. 76.

audienci u císaře, ta se následně uskutečnila mezi jednadvacátým a třiadvacátým květnem zmiňovaného roku a účastnil se jí i její tehdy dvanáctiletý syn.³¹

Myslím, že rozsah pomoci příbuzným a to, jak jej samotný lobkovický pár reflektoval, vyjádřil velmi trefně nejvyšší kancléř v jednom ze svých dopisů – „Vím, co jste pro něj (Václava Eusebia z Pernštejna) i pro ty druhé udělala. Já také své příbuzné nemohu mnoho oceňovat. Říká se: Příliš mnoho příbuzných, příliš trápení.“³² Těchto několik vět zároveň také naznačuje skutečnost, že starost a péče o příbuzné byla součástí úlohy a prezentace šlechtice. I přestože tyto aktivity mohly přinášet mnohá utrpení, tak je nebylo možné ze svého života vyloučit už jen z toho důvodu, že by tímto způsobem příslušník urozeného stavu narušil svou sebe prezentaci jako řádného šlechtice.

3. 2 Polyxena – orodovnice

Na lobkovický pár však vznášeli prosby nejenom jejich příbuzní. Ale, jak již bylo zmíněno výše v kapitole *Milující manželka*,³³ tak kancléř se svojí ženou si navzájem spolu s dopisy posílali nejenom různé předměty, ale také osoby, jimž bylo třeba pomoci, ujmout se jich. Polyxena se tak například na žádost svého partnera postarala o „ubohou Italku“ a pomohla jí, jak sama říká, dobře vyřídit její záležitosti.³⁴ Pokud nemohla zasáhnout ona sama přímo, tak o to poprosila svého muže, jenž se právě na základě její prosby rozhodl pomoci například Markétě Lobkovické.³⁵

Toto svěřování do péče a vyřizování proseb odráží nejenom vzájemný vztah Polyxeny a Zdeňka, ale i klientské vztahy lobkovického páru a zároveň výjimečné postavení nejvyššího kancléře, který ze své pozice mohl účinně zasáhnout u císařského dvora ve prospěch jednotlivých šlechticů či šlechticů. Na Polyxenu se tak obracely prosebnice jako na manželku tohoto vysoce postaveného úředníka, která mohla ovlivnit svého partnera a tím účinně zasáhnout v jejich prospěch. V některých případech jsou však žádosti o pomoc směřovány přímo ke kněžně z Lobkovic, což by mohlo naznačovat existenci jejich samostatných klientských vazeb – vazeb vzniklých nejen jako paralela vztahů manželových.

Právě doba, ze které pochází převážná část dochované lobkovické korespondence, tedy období po porážce stavovského povstání a následných perzekucí, umožňovala kancléři a jeho manželce nebývale uplatnit své schopnosti pomoci, a to při vyřizování různých žádostí především postižených šlechticů. Tyto ženy prosily především o propuštění svých manželů

³¹ Tamtéž, s. 76.

³² P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 546.

³³ Viz s. 15.

³⁴ P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 568.

³⁵ Tamtéž, s. 366.

z vězení anebo alespoň o částečné navrácení majetků, které jim byly zkonfiskovány. Zájem o konkrétní situaci těchto šlechticů dokládá i dochovaná lobkovická korespondence – v jednom ze svých dopisů tak Zdeněk Polyxeně předává informace, jaké statky a finanční částky se podařilo manželkám těchto urozených pánů obhájit a ochránit tak před zkonfiskováním.³⁶ Vzhledem k zde dosvědčené snaze zjistit skutečné poměry zasažených šlechticů a postavení lobkovického knížete u dvora tak tento manželský pár mohl zanalyzovat situaci každé prosebnice a účinně v její prospěch i zasáhnout. O této snaze plně zhodnotit situaci (ne tedy pouze slepě každé postižené pomáhat) vypovídá i poněkud lehce ironický komentář nejvyššího kancléře k prosbě Barbory Thurnové: „Pošlu Vám lístek, který mi napsala hraběnka Thurnová. Žádá mě v něm, abych jí pomohl. Velmi rád tak učiním. Přála by si padesát tisíc tolarů. Myslím, že se tam nadále maže. Ať si na to mazání dají pozor, jinak by se vůz mohl rozjet k Muhammedovi.“³⁷

Záležitosti opravdu závažné jako bylo udělení milosti či navrácení majetků, nemohla Polyxena ze své moci příliš ovlivnit a působila v nich do jisté míry pouze jako prostředník předávající tyto informace dál manželovi. Avšak stejně jako u výše zmíněných případů příbuzenské pomoci nevystupovala jen jako pouhý bezduchý spojovací článek, ale sama se také o průběh vyřizování prosby zajímala.³⁸ Již samotným zprostředkováním té či oné suppliky svému manželovi jej ovlivňovala. Opět tedy můžeme tvrdit, že při vyřizování záležitostí těchto šlechticů působili Zdeněk s Polyxenou v jakési kooperaci.

Této její specifické role a popsané schopnosti nepřímě zasáhnout si byly prosebnice jistě vědomy, a právě proto jí adresovaly své četné suppliky. Dopisy adresované těmito ženami Polyxeně mají všechny poměrně podobný charakter a tón – jsou velmi uctivé a stylizují se do podřízeného postavení, ze kterého vzhlíží vzhůru ke kněžně z Lobkovic. Jedná se o podobnou uctivost, jakou některé šlechtičny vkládaly do listů svým partnerům,³⁹ navíc však umocněnou skutečností, že po adresátce žádají pomoc ve velmi závažné a pro ně samotné velmi osobně citlivé situaci. Například Alena Kolovratská z Dubé, která orodovala za svého synovce, tak svůj list uvozuje slovy: „Službu svú vašnosti vzkazuji, urozená paní, paní teta má laskavá a příznivá.“ Před samotným přednesením prosby Polyxenu ještě prosí, aby svému manželovi přetlumočila její přání všeho nejlepšího: „Služebně žádám, že se ráčíte tak mnoho pro mne ponížiti a ode mne J. M. pánu ujci mému laskavému mou modlitbu s přáním na pánu

³⁶ P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 219.

³⁷ Tamtéž, s. 219.

³⁸ „..., informujte mě ve věci paní Pětipeské. Tady Vám posílám další suppliku.“ (tamtéž, s. 469).

³⁹ Srov. např. dopisy Anny Hradecké z Rožmberka (Václav BŮŽEK – Josef HRDLÍČKA (edd.), *Rodinný život posledních pánů z Hradce ve světle jejich korespondence*, OH 6, 1998, s. 145–271); či česky dopis Polyxeny (P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 272).

Bohu všeho nejlepšího a dobrého oznámiti.“ O naznačeném tónu tohoto psaní pak vypovídá i jeho závěr, ve kterém se Alena kněžně z Lobkovic ponížené poroučí a označuje se jako její do smrti poslušná služebnice.⁴⁰

Z dalších šlechticů,⁴¹ které Polyxenu žádaly o pomoc přímlovou u nejvyššího kancléře, můžeme uvést i Johanku Pětipeskou ze Žlunic, která svou prosbu označuje obdobně jako Alena Kolovratská, a to jako „poníženou a plačtivou“.⁴² Zajímavá na tomto dalším případě je i skutečnost, že se dochoval děkonný list Johančina manžela Václava⁴³ Pětipeského, který díky Polyxenině přímlově unikl trestu smrti.⁴⁴ Šlechtic tento dopis adresoval přímo kněžně z Lobkovic a nikoliv jejímu manželovi, který zřejmě prakticky jeho milost vymohl. Paní kancléřovou a její přímlovu, pak v textu označuje přímo jako příčinu změny svého rozsudku.⁴⁵ Tento postoj Václava Pětipeského dokazuje právě již výše zmíněný fakt, že Polyxena nebyla pouhým bezvýznamným článkem předávajícím supliky, ale osobou, která mohla skutečně vyřizování prosby ovlivnit; a prosebníci si této její role byli velmi dobře vědomi.

Díky její aktivitě se dostalo pomoci i jiným – Pavel z Říčan⁴⁶ a Jan Ostrovec byli propuštěni z vězení, dalším pak byl zmenšen rozsah konfiskací na majetku.⁴⁷ Pro tuto svou rozsáhlou a úspěšnou činnost si Polyxena z Lobkovic od Karla Stloukala zasloužila označení „vlivná orodovnice“.⁴⁸

Tyto doposavad popsané prosby perzekucí stížených šlechticů směřovaly k Polyxeně především jako k manželce nejvyššího kancléře; záměrem pisatelek tedy bylo, aby se kněžna z Lobkovic za ně přimluvila u svého muže. Některé ženy však své žádosti adresovaly přímo

⁴⁰ František DVORSKÝ (ed.), *Staré písemné památky žen a dcer českých*, Praha 1869, s. 229, 231. Jako zajímavé z hlediska výše v textu zmíněného podobného „podřazujícího se“ či velmi uctivého tónu vyskytujícího se v těchto prosebných listech a v dopisech některých šlechticů manželům se jeví hlavně petitio a salutatio Aleny Kolovratské, ve kterém se označuje za Polyxeninu poslušnou služebnici až do smrti, stejně se ve svých dopisech manželovi označovala v těchto částech textu listu i Sylvie Černínová (např. F. TISCHER (ed.), *Dopisy Sylvie hrab. Černínové*, s. 48).

⁴¹ Za přímlovu u Zdeňka Vojtěcha žádala například i Kateřina Čejková (F. DVORSKÝ (ed.), *Staré písemné památky*, s. 234, 235).

⁴² Tamtéž, s. 230.

⁴³ V Edici Františka Dvorského je jméno Václav psáno „Václav“ (tamtéž, s. 233.)

⁴⁴ Tamtéž, s. 233, 234.

⁴⁵ Tamtéž, s. 234.

⁴⁶ Dle ukázek v edici Františka Dvorského se Anežka Říčanská na Polyxenu obrátila v záležitosti navrácení svých statků (tamtéž, s. 241, 242); O propuštění manžela však žádala přímo nejvyššího kancléře (tamtéž, s. 230). Na základě těchto dopisů, tedy nemůžeme přímo potvrdit fakt, že by Polyxena, jak píše Karel Stloukal, měla zásluhu na propuštění Pavla z Říčan z vězení. Nutno však říci, že edice Františka Dvorského je pouze materiálem výběrovým. Její autor do ní tudíž nemusel zařadit všechny existující listy týkající se tohoto konkrétního případu. Naopak Karel Stloukal mohl mít tyto nepublikované materiály k dispozici. Ve Stloukalově knize *Královny a kněžny české* však chybí poznámkový aparát, a tak nemůžeme s jistotou říci, jakými konkrétními texty podíl Polyxeny na milosti pro Pavla z Říčan podkládal. Pro vyvrácení či potvrzení jejího podílu na této milosti by bylo zřejmě možné po prostudování další literatury a archivních materiálů.

⁴⁷ Karel STLOUKAL, *Polyxena z Lobkovic*, in: *Královny a kněžny české*, Praha 1996, s. 224.

⁴⁸ Tamtéž, s. 224.

Polyxeně a nezmiňovaly Zdeňka jako následného reálného přímluvce. Takto se na „orodovnici“ obrátila i Anežka Říčanská, která jí roku 1622 ve svém dopise děkuje za její přímluvu k císaři a za následné navrácení části statků.⁴⁹ Anežčin list se velmi podobá textům jiných šlechticů, které však na rozdíl od ní žádaly milost pro své blízké příbuzné. Navrácení statků se však jeví jako podobně závažná záležitost, dalo by se tedy předpokládat, že praktické vyřízení této prosby u panovníka vyřizoval také Zdeněk Vojtěch. Vzdání díky Polyxeně za přímluvu k němu však není v textu zmíněno. Vzhledem k závažnosti situace a kancléřově možnosti na vládce působit přímo se jeví jako poměrně pravděpodobné, že Anežka z poslušnosti přímluv tohoto vysokého úředníka prostě vynechala (či jeho místo v procesu vyřizování žádostí brala jako natolik samozřejmé, že necítila potřebu jej jmenovitě zmiňovat). Na druhou stranu však musím přiznat, že právě vzhledem k absenci lobkovického knížete v „přímluvné řadě“ také není možné vyloučit, že Anežka Říčanská prosila o přímou prosbu „paní kancléřové“ k císaři ve svých majetkových záležitostech.

Samostatné klientské vazby Polyxeny⁵⁰ by však mohl doložit dopis Izaldy Pětipeské, která sice kněžnu z Lobkovic také žádá o přímluvu k nejvyššímu kancléři, svou prosbu však podkládá dávným Polyxeniným slibem: „Modlitebně a slzavě V. M. k milostivé paměti přivozuji zakázání na onen čas od V. M. mně potřebné a na nejvyšš soužené ženě učiněné: kdyby co kdy na mne přišlo a jaká nouze u vyživení mém aneb křivda v některých věcech mne dokročila, abych k V. M. se ohlásila a svou těžkost oznámila, že mně milostivě přichrániti a všelijakou milostí a láskou ke mně nakloniti, a přede vším ublížením milostivě zastati ráčíte.“⁵¹ Jednalo se tedy o příslib, který kancléřova manželka učinila jako samostatná osoba, která si tímto způsobem prohlubovala své „přátelské“, klientské vztahy.

Vazby nevzniklé v závislosti na manželovi by mohlo potvrzovat i psaní Doroty Lvové z Libína, která Polyxenu prosila o přímluvu k pražskému arcibiskupovi.⁵² Není samozřejmě možné říci, do jaké míry vztah Polyxeny s arcibiskupem závisel na jeho vazbách se Zdeňkem Vojtěchem. Svou prosbou o vyřízení žádosti k jiné osobě než ke kancléři, však Dorota dokládá skutečnost, že kněžna z Lobkovic skutečně mohla (nebo se alespoň tak prezentovala) účinně zasáhnout při naplňování předmětu supliky; a nebyla tedy pouhým manželovým prostředníkem či doplňkem.

⁴⁹ F. DVORSKÝ (ed.), *Staré písemné památky*, s. 240, 241.

⁵⁰ Jak již bylo zmíněno výše, míním tím vazby, které nevznikly v paralelní návaznosti na tyto vazby manželovi.

⁵¹ F. DVORSKÝ (ed.), *Staré písemné památky*, s. 256.

⁵² Tamtéž, s. 259.

O tomto jejím specifickém postavení svědčí i žádosti chudších šlechticů, které ji prosily o věcné⁵³ nebo peněžité dary.⁵⁴ Některé tyto prosby vůči Polyxeně byly vzneseny i po smrti manžela,⁵⁵ což by právě mohlo dosvědčovat i již zmíněnou určitou samostatnost některých jejích vazeb.

Výjimečné postavení Polyxeny jako „orodovnice“ a její specifickou prezentaci tímto způsobem (její představování se v této roli a následné plnění této úlohy podnítilo právě vznik prosebných dopisů) dokládá i skutečnost, že v našem prostředí pravděpodobně nenalezneme jiné listy obsahující suppliky týkající se takto závažných záležitostí adresované ženě. Šlechtičny si samozřejmě různými způsoby vypomáhaly, oproti žádostem, jež řešila kněžna z Lobkovic, se však jednalo o věci malicherné jako bylo například vyšívat límce⁵⁶ či zajištění nákupu látek.⁵⁷

3. 3 Nepříznivé vztahy

Negativní postoje ve vztazích k ostatním šlechticům se v Polyxeniných listech vyskytují především, rozebírá-li rozepře, do kterých se zapletla. Tyto rozpory a popřípadě i hanlivé nářky na jiné příslušníky urozeného stavu jsou spojeny často s otázkou dědictvého vyrovnání se s ostatními příbuznými po smrti Zdeňkova bratra Ladislava z Lobkovic. Polyxena se při vyjednávání s Jindřichem Šlikem, novým manželem vdovy po Ladislavovi,⁵⁸ snaží zachovat chladnou hlavu a uklidnit ho vyjádřením, že ona sama nic rozhodnout nemůže a musí počkat na zprávu od svého muže.⁵⁹ Zároveň kancléři podrobně popisuje celý průběh hovoru a požadavky hraběte.⁶⁰ Její nepříliš pozitivní vztah k tomuto šlechtici se však projevuje ve chvíli, kdy komentuje skutečnost, že jí hrabě již nabídl peníze za statky, o kterých Zdeněk Vojtěch teprve jedná s císařem – „Myslím, že je to taková bestie, že by po nich hned skočil.“⁶¹

Následkem tohoto dědictvého vyrovnání byl také vznik pohledávky šesti tisíc tolarů vůči lobkovickému páru ze strany Hanse Detleva von Heussenstein a jeho manželky Alžběty

⁵³ F. DVORSKÝ (ed.), *Staré písemné památky*, s. 260.

⁵⁴ Tamtéž, s. 286

⁵⁵ Např. Žádost Voršily Sekerkové z Sedčic byla sepsána roku 1638 (tamtéž, s. 286).

⁵⁶ V. BŮŽEK – J. HRDLÍČKA (edd.), *Rodinný život*, s. 202.

⁵⁷ Tamtéž, s. 206.

⁵⁸ Anna Marie Lobkovická, od roku 1623 Šliková ze Salmu.

⁵⁹ P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 245.

⁶⁰ Tamtéž, s. 245, 246.

⁶¹ P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 247.

ze Salmu.⁶² Neustálá snaha Polyxeny uhradit tento dluh prolíná celou korespondenci. Nejvyšší kancléř ve svých textech několikrát „líbá nohy“ své ženy za tuto její aktivitu.⁶³ Skutečnost, že tento „nedoplatek“ a nutnost neustále se vypořádávat s tímto párem se stal jakýmsi trnem v oku Zdeňkovi i jeho manželce, dokazují i komentáře, které tento vysoký zemský úředník uváděl na jejich adresu – „Je totiž nejlepší, mít s těmito dotěrnými, drzími a nestydatými lidmi jen málo co dočinění.“⁶⁴ či „Chtěl bych, abychom měli tu lůzu z krku.“⁶⁵ Tento konkrétní případ uhrazování dlužné částky zároveň pěkně naznačuje i podíl Polyxeny na řešení rozporů a pohledávek s ostatními šlechtici. V tomto případě je to totiž právě kněžna z Lobkovic, nikoliv její manžel, kdo obstarává vyplacení příslušníků rodu von Heussenstein. Nutno říci, že tato role nebyla pro ženu urozeného stavu tehdejší doby také příliš typická. Se zmínkou o dlužných částkách se setkáme například i v dopisech Sylvie Černínové – ona však dluhy pouze vymáhá a to, jak píše „na místě vašnostiným“ a jak jí Heřman Černín „ráčil poručiti“;⁶⁶ nejedná se tedy o žádnou její samostatnou činnost v této oblasti, ale pouze o následování manželových příkazů. Navíc se jeví i jako pravděpodobné, že se hrabě Černín mohl pro vymáhání peněz rozhodnout využít své ženy pouze z důvodu její příbuznosti s dlužníkem.⁶⁷

Polyxenu dovedlo také rozladit, pokud záležitosti neprobíhaly dle jejích představ. Navenek se jistě dovedla zachovat perfektně a udržet si standard řádně vystupující šlechtičny. V dopisech manželovi, jak již bylo naznačeno výše, však toto dekorum stabilně se prezentující šlechtičny v některých případech porušila, uchýlila-li se k takovému výrazu jako „bestie“.⁶⁸ Toto její „vybočení“ a vyjádření rozhořčenosti se plně projevilo například také, když se Zdeňku Vojtěchovi nepovedlo prosadit u císaře její ratifikace: „Není na světě dareby, ani kurvy či ničemného zrádce, který by nedosáhl svých ratifikací a milostí, jež mu náleží.“⁶⁹

Vztahy mezi šlechtou mohly být samozřejmě narušeny i jinými způsoby než pouze dluhy či císařovým upřednostněním. I v těchto jiných případech však tyto negativní ozvěny mohly proniknout do manželské korespondence. Toto sdělování stavu vztahů s dalšími urozenými se jeví i jako poměrně důležité právě u lobkovického páru – pokud se například

⁶² Tamtéž, s. 246. Jak Petr Maťa upozornil, tak Pavel Marek tento manželský pár z rakouského rodu von Heussenstein mylně identifikoval jako pár z Hasištejské větve rodu Lobkoviců. (P. MAŤA, *Poznámky k edici Pavla Marka*, s. 361, 362).

⁶³ Např. P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 330.

⁶⁴ Tamtéž, s. 330.

⁶⁵ Tamtéž, s. 400.

⁶⁶ F. TISCHER (ed.), *Dopisy Sylvie hrab. Černínové*, s. 35.

⁶⁷ Obdobná situace, kde se tato možnost jeví také jako velice pravděpodobná, nastala i ve výše popsaném dopise Alžběty Štochové z Kolovrat bratrovi (kapitola *Milující manželka*, viz s. 30).

⁶⁸ P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 247.

⁶⁹ P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 247.

Polyxena s někým neshodla, tak by o tom její manžel měl vědět, aby mohl reagovat v návaznosti na její počínání; stejným způsobem by to samozřejmě mělo fungovat i v opačném směru. Manželský pár svým způsobem působil v udržování a navazování vztahů s ostatními jako jedna jednotka.⁷⁰ Aby si obě části této „jednotky“ mohly počínat stejně vůči jedné osobě, tak musí být zajištěna jejich homogennost – vzájemná informovanost ohledně počínání ve vztazích vůči ostatním. „Paní kancléřová“ tak svého muže například informuje o počínání Viléma Slavaty z Chlumu a Košumberka.⁷¹ Tento konkrétní případ zároveň může posloužit i jako ukázka důvěry, kterou Zdeněk Vojtěch ve svou manželku vkládal – na její informace o chování tohoto šlechtice reagoval slovy: „Píšete, že Vám ani nebudu věřit, že je Negrillo takový. Já Vám to, má královno, věřím. Dobře jste řekla, že mu čas nechá zakusit světa. Stejně tak i všem podobným.“⁷²

Kněžna z Lobkovic svému muži sdělovala i ostatní skutečnosti, které se z jejího pohledu jevily jako doklady nepříznivého vztahu ostatní šlechty vůči její osobě. Kancléře tak například informuje, že nebyla Adamem mladším z Valdštejna pozvána na křtiny.⁷³ Obdobně mu také psala i o Vilému Slavatovi, který ji nezařadil mezi hosty účastníci se svatby jeho syna s Markétou z Eggenberka.⁷⁴

3. 4 Okolí odrážející úspěch reprezentace

Další důležitou složkou Polyxenina představování se v roli šlechtičny je i důraz na vnější reprezentaci. Každý vysoce urozený jedinec měl dostát svému postavení – chování, oděv a vůbec veškeré vnější prezentování se před okolím mělo být v podstatě v souladu s úlohou, jakou hrál jedinec ve společnosti.⁷⁵

A právě odrazy této součásti role šlechtičny nalezneme i v lobkovické korespondenci. Vzhledem ke skutečnosti, že reprezentace má působit především na jedince obklopující toho, kdo se určitým způsobem představuje, tak doklady tohoto jevu nalezneme především ve zmínkách o tom, jak Polyxenino či Zdeňkovo počínání hodnotili ostatní příslušníci urozeného stavu. Nejvyšší kancléř, tak svou ženu v dopisech chválí, jak skvěle obdarovala kardinála Orsiniho,⁷⁶ který ji navštívil – tím, že mu věnovala svou pozornost, dostala své roli šlechtičny.

⁷⁰ I když jak se zdá z výše uvedených zmínek, tak existovala možnost, že každý partner měl i své do jisté míry samostatné vazby.

⁷¹ P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 352.

⁷² Tamtéž, s. 353.

⁷³ Tamtéž, s. 553.

⁷⁴ Tamtéž, s. 459, 460.

⁷⁵ Úlohou reprezentace v šlechtickém životě se zabývá například Petr Mat'a (Petr MAŤA, *Svět české aristokracie (1500-1700)*, 2004).

⁷⁶ P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 295, 300.

Zároveň se také nejenom tomuto církevnímu hodnostáři, ale i širokému urozenému okolí představila v této roli. Kníže z Lobkovic ve své chvále právě neopomíná připomenout, jak o Polyxenině štědrosti všichni hovoří – reflektují tak její sebe prezentaci jako šlechtičny.⁷⁷ V rámci této úlohy se jeví jako důležité nejenom její dodržení, ale zároveň i snaha o to ji naplnit lépe než ostatní – čím více jedinec předčí své okolí v reprezentaci, tím více si na tento jeho skutek bude společnost pamatovat. Tuto tendenci srovnávat se s dalšími urozenými můžeme objevit i v dalším komentáři Zdeňka Vojtěcha ohledně Orsiniho návštěvy: „Velice mě, má královno, těší, že jste kardinála Orsiniho tak vznešeně pohostila. Stará paní z Hradce⁷⁸ jej nemůže dostatečně uctít. Za těch 14 dní v Praze byl daleko více obdarován než za ty týdny, co pobýval tady.“⁷⁹

I Polyxena vnímala jako znak správné sebe prezentace šlechtice náležité uctění návštěvy. Svého muže proto nabádala, aby se neopomněl dobře postarat o hosta, jenž jej navštíví.⁸⁰

Pokrm a dary tvořily součást prezentace urozeného jedince z hlediska toho, co mohl nabídnout (přímo předat) svým hostům. Proto nejvyšší kancléř, když své manželce píše o pozvání na křtiny, neopomíná dodat, že je třeba pro hostitele opatřit dar.⁸¹ Jídlo samotné se také mohlo stát takovýmto darem – Polyxena Zdeňkovi do Vídně například zaslala sýry, které měl, pokud budou v dobrém stavu, věnovat florentskému velvyslanci.⁸²

Pozitivní či negativní reprezentaci jedince ovlivňovala i jeho rodina. Pokud se tedy některý ze členů rodiny zachoval špatně, tak svým chováním ohrožoval nejenom svou čest, ale také čest svých příbuzných. Právě tento motiv snahy o zachování rodové pověsti, mohl přispět k rozhodnutí nejvyššího kancléře a jeho ženy angažovat se ve výše popsané záležitosti Viléma staršího Popela.⁸³ Skutečnost, že se šlechta prezentovala i skrze své příbuzné, dokazuje i Polyxenin popis přivítání její italské neteře Giovanny Gonzagy di Castiglione. Kancléřova manželka na této události vyzdvihuje především fakt, že jí přihlížely všechny nejdůležitější šlechtičny, které se zrovna nacházely v Praze; dle jejích slov „...ani samotná panovnice nemohla být přijata s větší vážností.“⁸⁴ Své neteři a jejímu pražskému pobytu Polyxena věnovala i část jednoho z následujících listů. Tento text potvrzuje nejenom to,

⁷⁷ „Všichni tu hovoří o tom, jak bohatě jste jej obdarovala“ (tamtéž, s. 295).

⁷⁸ Kateřina Hradecká z Monfortu (tamtéž, s. 300).

⁷⁹ Tamtéž, s. 300.

⁸⁰ Tamtéž, s. 375.

⁸¹ Tamtéž, s. 438.

⁸² „Nechali tu dva sýry. Nařídila jsem, aby Vám je zavezli do Vídně. Jestli jsou dobré, tak je dejte florentskému velvyslanci. Pokud se zkazily, tak je sní lůza.“ (tamtéž, s. 540). Tato ukázka je zajímavá i kvůli tomu, že ukazuje i Polyxenin vztah k nižší vrstvě.

⁸³ Viz s. 49–50.

⁸⁴ P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 500.

že příbuzní byli součástí prezentace jednotlivce, ale také podíl oděvu na tomto důležitém elementu šlechtického života. Kancelérova manželka se tak pohoršuje nad Giovanninou nedostatečnou výbavou a malým počtem oděvů – „ji přivezli nahou a otrhanou. ... Vypadala jako honáci krav... Je to potupa, hanba a vychytralost.“⁸⁵ Polyxena se také zmiňuje, že i další, kteří tento sňatek vyjednávali, poté co zjistili stav Giovannina šatníku, se velice styděli;⁸⁶ což dokazuje, že Polyxena nebyla jediná, kdo vnímal správný výběr šatů, jako součást šlechtické reprezentace. Tito další „pohoršení“ byli muži, zdá se tedy, že obě pohlaví vnímala oděv jako součást představování se svému okolí a to s obdobnou důležitostí.

Všechny výše popsané způsoby sebe prezentace v roli šlechtičny měly za cíl, jak již bylo výše nastíněno, dostat svému postavení a navíc i pokud možno lepším způsobem než ostatní. Tyto prvky nalezneme i v dopisech jiných šlechtičen. Anna Hradecká z Rožmberka, tak například označuje jako hanbu to, že její manžel při svých pobytech v Praze přespává v cizím domě a nemá tedy vlastní palác.⁸⁷ Tento argument využívá k přemluvení Jáchyma ke koupi právě vlastního paláce v tomto městě.

Součástí Polyxenina naplňování role vysoce postavené urozené ženy tvořila i existence fraucimoru u jejího dvora.⁸⁸ Tato instituce zároveň také odrážela klientské a příbuzenské vztahy lobkovického páru; dvorní dámy manželky nejvyššího kancléře pocházely totiž především z jejího či Zdeňkova blízkého příbuzenstva nebo z nižší šlechty, která vůči tomuto páru zaujímal nějaký vztah.⁸⁹ Pobyt u dvora dával těmto mladým dívkám příležitost k uzavření manželství. Partner pro ně mohl být vybrán buď rodiči, či právě jedním z lobkovického páru (samozřejmě se souhlasem rodičů). Mohlo se také stát, že některý z hostů navštěvující tento dvůr si jednu ze šlechtičen oblíbil a následně požádal pána dvora o souhlas ke sňatku.⁹⁰ Dojednávání těchto svateb se tedy stává dalším prostorem promítání se mezišlechtických vztahů. Zároveň se také jeví jako odraz náklonnosti k jiným příslušníkům urozeného stavu. Díky realizování tohoto pozitivního vztahu se Polyxena z Lobkovic prezentuje také v roli šlechtičny, což navíc potvrzuje i skutečnost, že nemajetným příslušnicím fraucimoru lobkovický pár organizoval svatební veselí na své vlastní náklady.⁹¹

⁸⁵ Tamtéž, s. 506.

⁸⁶ Tamtéž, s. 506.

⁸⁷ V. BŮŽEK – J. HRDLÍČKA (edd.), *Rodinný život*, s. 234.

⁸⁸ O Polyxenině fraucimoru pojednává ve svém článku Petr Kopiczka (Petr KOPIČKA, *Dvůr Zdeňka a Polyxeny z Lobkovic ve dvacátých a třicátých letech 17. století*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Rezidence a dvory v raném novověku (= OH 7)*, České Budějovice 1999, s. 469-493).

⁸⁹ P. KOPIČKA, *Dvůr Zdeňka a Polyxeny*, s. 477.

⁹⁰ P. KOPIČKA, *Dvůr Zdeňka a Polyxeny*, s. 478.

⁹¹ Tamtéž, s. 478.

3. 5 Císařova poddaná

Součástí Polyxeniny sebereprezentace jako šlechtičny tvoří i zaujímání postavení vůči císaři, ve svých listech se tedy představuje i jako panovnickova poddaná. Vztah jaký pak císař zaujímá k urozeným poddaným, odráží zároveň jejich důležitost v monarchii. Projevování náklonnosti k panovníkovi se jeví jako další pole, ve kterém šlechta v míře své prezentace mohla soupeřit.

Již z těchto zde popsaných důvodů je zřejmé, že císař hrál velmi důležitou roli v životě šlechty a to především v životě šlechty vyšší, která se často pohybovala v jeho blízkosti. Pravdivost tohoto tvrzení podporují četné zmínky, které o této vysoce postavené osobě můžeme nalézt v lobkovické korespondenci. Zdeněk Vojtěch svou ženu informuje o tom, jak hovořil s císařem,⁹² či jak probíhala korunovace habsburského prince.⁹³

Nejvyšší kancléř také neopomíná zmínit, když panovník či jeho žena Polyxenu pozdravovali⁹⁴ nebo se tázali na její zdraví.⁹⁵ Tento jejich zájem právě odráží důležitost, jakou pro monarchu tento pár hrál. Panovnickova přízeň následně ovlivňovala šlechticovo postavení v rámci celé společnosti, a proto se každý tento signál náklonnosti jeví jako velmi důležitý a je tedy nutné jej v dopise sdělit partnerovi.

Výjimečnost, s jakou byl panovník vnímán ve šlechtické prezentaci, dokládají i listy jiných šlechtičen. Mandalena Velemyšská tak například svému bratru popisuje, jak sledovala králův příjezd do města.⁹⁶ Anička Cukrářka pak dokonce napsala i dopis arciknížeti Ferdinandovi, aby jí zaslal nějaký předmět, jímž by se mohla pochlubit – doložit ostatním, že se s tímto vysoce postaveným mužem opravdu setkala.⁹⁷

Zmiňuje-li se kněžna z Lobkovic o císaři, činí tak většinou v souvislosti s jeho možným příjezdem do Čech.⁹⁸ Tato cesta a její následné pohoštění panovníka by jí jistě umožnilo prakticky plnit roli jeho poddané. Vládce svou cestu však neustále odkládal a to je také s největší pravděpodobností důvod, proč většinu Polyxeniných zmínek o něm tvoří dotazy ohledně toho, zda již bylo určeno konkrétnější datum jeho příjezdu. Stanovení tohoto termínu je důležité právě proto, aby kancléřova manželka případně mohla svou roli řádně naplnit – tedy odjet do Litomyšle a připravit vše potřebné na tuto událost.⁹⁹ Posloužit panovníkovi tímto způsobem se Polyxeně nepovedlo, jelikož císař Ferdinand II. se přes

⁹² P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 221.

⁹³ Tamtéž, s. 442–444.

⁹⁴ Tamtéž, s. 221.

⁹⁵ Tamtéž, s. 263.

⁹⁶ F. DVORSKÝ (ed.), *Staré písemné památky*, s. 193.

⁹⁷ Tamtéž, s. 107.

⁹⁸ Např. P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 200.

⁹⁹ Např. tamtéž, s. 450.

několikeré odkládání do Čech na konec vypravil až roku 1627, tedy poté, co si panství Litomyšl z Polyxenina poručnictví převzal zpět do své správy její synovec Vratislav Eusebius z Pernštejna.¹⁰⁰

Kněžna z Lobkovic však svůj pozitivní vztah k vládci dokazovala i jinými způsoby. Musíme však připustit, že není samozřejmě možné říci, jak opravdu Polyxena o panovníku smýšlela a jaký postoj k němu ve své mysli zaujímal. Ze čtení jejích dopisů však vyplývá, že se vůči němu prezentovala jako loajální poddaná. Také je nutno podotknout, že šlechtici na základě své pozitivní sebe prezentace očekávali ze strany monarchie určitou reciprocitu.

Svou oddanost kancléřova manželka dokázala například tím, že mu zapůjčila peníze. Zdeněk toto její počínání hodnotí jako chování pravé kněžny.¹⁰¹ Poskytování finančního obnosu panovníkovi zároveň dokládá i výše popsanou soupeřivost šlechticů v představování se jako řádného císařova poddaného. Nejvyšší kancléř Polyxenu v jednom ze svých listů nabádá, aby oněch dvacet tisíc, jež císaři přislíbila, do Vídně zaslala co nejdříve, protože Karel z Lichtenštejna se chystá ke stejnému kroku.

Právě půjčky se jeví jako dar, na základě kterého příslušníci urozeného stavu očekávali od panovníka protislužby. Po neúspěšném projednávání Polyxeniných ratifikací se Zdeněk Vojtěch odhodlal císaři připomenout právě tento druh služby, který mu kněžna z Lobkovic před několika lety poskytla.¹⁰² Dle jednoho z dopisů se však zdá, že tento koloběh reciprocity nemusel být iniciován pouze ze strany šlechty. Nejvyšší kancléř svou ženu pobídl, aby se snažila sehnat peníze pro císařovnu za pomoc, kterou jí poskytovala při zamýšlené koupi beřkovického panství.¹⁰³ Zajímavá je i u tohoto konkrétního případu Polyxenina poznámka, že již nebude moci od svého záměru ustoupit právě z důvodu snahy panovnice jí pomoci. Svou rychlou změnou zájmu by kněžna z Lobkovic zřejmě znevážila císařovninu pomoc a porušila kladný nápomocný vztah, který k ní panovnice chovala.

Utuzovat postavení vzorného poddaného vzhledem k vládnoucímu páru bylo možné i prostřednictvím věcných, nejenom finančních darů. Zdeněk Vojtěch tak císařovně například

¹⁰⁰ Jak se zmiňuje Pavel Marek, tak i Vratislav Eusebius vnímal panovníkovu cestu do Prahy a jeho zastávku na Litomyšli jako příležitost ke zlepšení svého postavení, což jej následně přimělo i ke konečnému majetkovému vyrovnání s Polyxenou – kněžna mu právě vrátila do správy Litomyšl a Vratislav jí na oplátku mimo jiné definitivně postoupil palác v Jiřské ulici na Pražském hradě. Pro mladého Pernštejna byla tato možnost dobře pohostit panovníka důležitá i proto, že litomyšlské panství měli Pernštejnové pouze v zástavě, a tak existovala možnost, že jim bude odebráno. Vratislavovi se povedlo panovníka pohostit zřejmě velmi dobře, jelikož krátce po jeho návštěvě mu Litomyšl předal do dědičné držby. (O císařově návštěvě Litomyše a vyrovnání Vratislava a Polyxeny i o Polyxenině nelibosti, že jí její synovec vzal možnost se dobře prezentovat před panovníkem více – tamtéž, s. 69–71).

¹⁰¹ Tamtéž, s. 322.

¹⁰² Tamtéž, s. 241.

¹⁰³ Tamtéž, s. 482.

zaslal nejtlustšího z bažantů, kteří mu byli doneseni.¹⁰⁴ Své ženě také v jednom z dopisů připomněl, aby panovníci zaslala čepec, který jí přislíbila.¹⁰⁵ Tuto pokrývku hlavy měla Polyxena zaslat opět v co nejkratší době, aby jí Maxmilián z Valdštejna v tomto záměru nepředběhl a nesebral jí tak tudíž možnost prezentovat se v lepším světle.

3. 6 Snaha dostat svému postavení jako celoživotní cíl

S postavením šlechtičny se pojí celoživotní snaha prezentovat se před svým okolím jako někdo, kdo je schopen plně dostat svému sociálnímu statusu. Jak dokazují zmínky Polyxeny například o nevhodné společnosti, jež obklopovala jejího syna, tak řádná reprezentace svého postavení byla příslušníky urozeného stavu vnímána s velkou důležitostí. Toto naplňování požadavků své vrstvy se neprojevovalo pouze ve fyzické rovině – tedy výběrem řádného ošacení a dalších obdobných náležitostí, o čemž pronikly zmínky i do lobkovické korespondence. Od „paní kancléřové“ jako kněžny se očekávalo, že dostojí své roli i v pomoci potřebným šlechticům. Tím, že se Polyxena i Zdeněk aktivně zapojili do snahy vyhovět prosbám těchto žen a byli často také úspěšní, zároveň před ostatní společností prezentovali i moc a váhu svého současného postavení. Nutno říci, že působnost kněžny z Lobkovic jako ženy na tomto poli zřejmě nemá v českém prostředí obdoby.

Každý urozený jednatel byl příslušníkem určitého rodu a způsob, jakým byl společností vnímán celý rod, nebo lépe řečeno užší příbuzenstvo, zároveň tvořil i součást obrazu, jakým okolí vidělo tohoto jedince.¹⁰⁶ Zde proto můžeme vidět kořeny snahy Polyxeny i jejího manžela být nápomocní i svým příbuzným – zajištěním například jejich lepší pozice u dvora, jejich svatby či – v mezním případě – zabráněním jejich popravě.

Šlechtická reprezentace je také krásným dokladem kooperace tohoto lobkovického páru. Když se snaží zajistit pro někoho pomoc, tak každý plní svou úlohu, obě jejich role jsou však poměrně vyrovnané. Zdeněk naslouchá Polyxeniným prosbám, komu je třeba pomoci a jeho manželka je zase schopná prospět lidem, které jí její partner svěří. Tato jejich spolupráce se také odráží v jejich vzájemném informování se o aktuálním dění ve šlechtické společnosti – oba tak následně na něj mohou reagovat obdobně. Jako doklad jejich poměrně vyrovnaného vztahu na tomto poli se jeví i velmi pravděpodobná existence samostatných přátelských a klientských vazeb lobkovické šlechtičny.

¹⁰⁴ P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 356.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 233.

¹⁰⁶ V případě některých rozvětvených rodů může vyvstat otázka do jaké míry byly vnímány jako jeden celek. Je tedy lepší užít pojem užší příbuzenstvo, kterým tak pomineme vedlejší větve rodu, a zároveň zahrneme i příslušníky jiných rodů, kteří však mohli být vnímáni jako blízké osoby k urozenému jedinci díky uzavření sňatku s jeho blízkým příbuzným.

Pro vysokou šlechtu, mezi níž se nejvyšší kancléř i jeho žena nepochybně řadili, byl také v rámci její reprezentace neméně důležitý vztah k císaři, který svou přízní či nepřízní mohl do velké míry ovlivnit aktuální postavení urozeného jedince ve společnosti. Polyxena tak vůči panovníkovi vystupuje jako příkladná poddaná, což dosvědčují půjčky, jež mu poskytla.

Vrchnost

Polyxena se stejně jako další šlechtičny její doby ve svých dopisech prezentovala i v roli vrchnosti. Domnívám se, že je možné pod tento pojem zařadit nejenom samotný vztah vrchnost – poddaný, ale také správu statků, či případně i zájem na rozšiřování tohoto majetku. S otázkou péče o panství dochází k propojení této její role i s rolí milující manželky, tedy konkrétně partnerky, jež za šlechtice v jeho nepřítomnosti spravuje panství.

4. 1 Velikost Polyxeniny role ve správě panství

Nejprve bych se zastavila u samotné hospodářské činnosti Polyxeny. Po dlouhá léta se o ní v tomto ohledu mluvilo jako o velmi schopné ženě. Její úspěšnost v tomto oboru měla být podpořena i tím, že Zdeněk dlouhodobě pobýval u císařského dvora ve Vídni a o statky se příliš nezajímal – veškeré jejich praktické řízení pak tedy měla na starosti kancléřova manželka.¹ Lobkovická korespondence sice potvrzuje Polyxeninu schopnost ohledně správy panství, jak ale upozornil Pavel Marek,² tak při její četbě dojdeme k závěru, že nejvyšší kancléř jevil v rozporu s v literatuře dlouho tradovaným názorem o rodinná panství poměrně velký zájem a do správy majetku také zasahoval. Nabízí se tedy možnost, že se v tomto případě zřejmě jedná o další pole zájmu, ve kterém tento pár spolupracoval. Otázkou však zůstává, zda byla role jednoho z nich v této oblasti větší, či zda se vnímali jako rovnocenní partneři.

Rozdělení rolí dokládá například jeden z dopisů z května roku 1622,³ kdy Zdeněk Polyxeně gratuluje k získání panství Kost.⁴ Kněžna koupila tento majetek svým jménem a její manžel tuto skutečnost potvrzuje: „Ať jste na dlouhá a dobrá léta jeho paní!“ I přes tento fakt jí však neváhá upozornit, že je třeba, aby zde dosadila dobrého hejtmana a písaře; v případě prvně jmenovaného úředníka tuto skutečnost dokonce připomíná znovu na konci dopisu. V jiném listě pak Polyxenu instruuje, jaké finanční prostředky jí budou k dispozici a jakým způsobem s nimi má naložit.⁵ Zdá se však nutné dodat, že svou roli v tomto případě Zdeněk nechápal jako přímo direktivní a své instrukce, následně doplnil takto: „Jestli se Vám to nezdá, zaříd'te to, jak chcete.“

¹ Tuto tezi do historiografie zřejmě uvedl Josef Janáček ve své knize *Ženy české renesance* (Josef JANÁČEK, *Ženy české renesance*, Praha 1996). Následně jej od něj převzala i Marie Ryantová (např. Marie RYANTOVÁ, *Polyxena z Lobkovic, rozená z Pernštejna, a její hospodářská činnost*, in: Petr Vorel (ed.), *Pernštejnové v českých dějinách*, Pardubice 1995, s. 105–114 (konkrétně s. 109)).

² Pavel MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa. Manželská korespondence Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic a Polyxeny Lobkovické z Pernštejna*, České Budějovice 2005, s. 63.

³ P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, České Budějovice 2005, s. 205.

⁴ O poměrech rolí ve vztahu k nákupu statků více níže, viz s. 75–79.

⁵ P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 232.

Upomínání úkonů, jež je třeba při správě panství vykonat, nalezneme i v jiných kancléřových dopisech. Zdeněk své ženě například sděluje, že je nutné nařídit, aby jeden z regentů dokončil své účetnictví a také, že by bylo vhodné zasít.⁶ V případě jiného úředníka pak kníže z Lobkovic svou manželku prosil, aby se zasadila o jeho zdržení a tak umožnila jeho setkání s otcem Jiřím a Humprechtem Černínem, kteří jej měli obrátit na katolickou víru.⁷

V listech nejvyššího kancléře nalezneme dokonce přímé zmínky o tom, že čeká, až se od své partnerky dozví více právě o správě statků.⁸ Skutečnost, že Polyxena vnímala jako důležitou součást své role právě i informování manžela o aktuálním stavu majetku, dokládají slova, jež napsala: „Můj poklade, promiňte, že Vám nepíši o našich statcích. Při první příležitosti Vás o tom budu podrobně informovat.“⁹ Tyto věty dokazují nejenom podíl na její hospodářské činnosti, ale zároveň také její prezentování se v roli řádné manželky – Zdeněk Vojtěch, jak bylo zmíněno výše, toužil být informován o stavu jejich majetku a kněžna z Lobkovic se tento jeho požadavek jako řádná choť snažila vyplnit. V tomto konkrétním případě se tak sice, jak vyplývá z ukázky, nestalo, a právě proto šlechtična zřejmě cítila, že je toto její počínání nutno alespoň takto omluvit.

Pokud bychom se ale zaměřili na záležitosti, které se Zdeněk z hlediska řízení majetku snaží ovlivnit – tyto jeho prioritní zájmy můžeme rozpoznat, dle toho, že sám píše, že je třeba,¹⁰ nebo se jej Polyxena v těchto případech ptá, jak má učinit,¹¹ či jej o tomto podrobněji informuje – tak dojdeme k závěru, že se jedná především o dvě náležitosti.¹² První z nich se jeví zájem o personální zajištění správy panství z hlediska nejvyšších vrchnostenských úředníků. Toto tvrzení podporuje již výše zmíněná snaha upomínat, aby byla jedna takováto pozice obsazena a také zájem o to zajistit, aby následně tito jejich služebníci odváděli kvalitní práci a plnili své úkoly včas.¹³

Druhá náležitost, která Zdeňka Vojtěcha zajímala, pak byla snaha získat alespoň základní přehled o finančních tocích. V jednom ze svých dopisů tedy lobkovický kníže svojí manželce navrhuje, jak by bylo možné naložit s finančními prostředky.¹⁴ Kancléřova

⁶ P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 281.

⁷ Tamtéž, s. 257.

⁸ „Věřím, že mi zítra spolu s Vaším dopisem pošlete podrobnosti.“ (tamtéž, s. 339).

⁹ Tamtéž, s. 468.

¹⁰ Např. tamtéž, s. 205, 281.

¹¹ „...řekli mi, že je tam hodně obilí. Ráda bych věděla, jestli chcete, aby se také prodalo, či ne.“ (tamtéž, s. 485).

¹² Z těchto jeho zájmů je zde vynechán nákup majetků a ovlivňování jejich získávání. O tomto tématu více níže, viz s. 75–79.

¹³ Např. „Břežskému nařídte, aby konečně dokončili účetnictví“ (P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 281) nebo „Nezdá se mi, že by byl regent tak pilný jako dříve.“ (tamtéž, s. 312)

¹⁴ Tamtéž, s. 232.

manželka svého muže o pohybech jejich finančních prostředků také informuje. Jako jeden z důvodů, proč toto činila, se jeví zřejmě právě jeho zájem, aby se o těchto záležitostech dověděl. Polyxena svému partnerovi tudíž popisuje, jak se jí daří sehnat peníze na půjčku pro císaře,¹⁵ či jak postupuje její splácení dluhu rodině von Heussenstein.¹⁶ Otázka dluhů může dokonce posloužit i jako přímý doklad skutečnosti, že Zdeněk se o hospodářské a finanční poměry opravdu zajímal a to nejenom formou různých pověření či návrhů adresovaných manželce, ale také aktivně. Ve svém listu z roku 1624 se zmiňuje o tom, že ve svém paláci ve Vídni pohostil moravského šlechtice, jemuž dluží jistou částku peněz.¹⁷ Jedním z motivů postarání se o takového hosta, jak píše kníže z Lobkovic, byl fakt, že tento jeho návštěvník se posléze chystá právě vydat domů, na Moravu a Zdeněk věří, že dlužník, jenž byl u něj v paláci dobře pohoštěn, získal z této návštěvy dobrý dojem o serióznosti kancléřovi rodiny a že tento dojem bude zprostředkovávat jiným šlechticům, s nimiž se v cíli své cesty setká a z nichž někteří jsou také věřiteli lobkovického páru; Zdeněk Vojtěch také předpokládá, že právě na základě tohoto dojmu budou jejich věřitelé ochotnější vyčkat o něco déle, než bude jejich částka splacena.¹⁸

Tento druhý zájem knížete z Lobkovic se v určitých případech prolíná i s prvně jmenovanou oblastí, která jej ohledně správy panství zajímala, tedy s působením vrchnostenských úředníků. V korespondenci tak nalezneme jeho upomínky, aby Polyxena přiměla tyto jejich služebníky k uzavření účetnictví.¹⁹

Pro dokreslení se zdá býti ještě nutné doplnit, že finanční toky nejsou v listech lobkovického páru vyjádřeny pouze prostřednictvím faktických peněz, ale také jako velmi cenné komodita, již jejich panství mohlo produkovat, tedy prostřednictvím obilí. Nakládání s přebytkem množství této plodiny tvoří zároveň doklad toho, že kancléřova manželka se ohledně financí radila se svým mužem. V případě panství Neustadt an der Waldnab se jej Polyxena tázala, zda chce prodat nadbytečné obilí.²⁰ Do jednoho z následujících listů pak neopomněla napsat, že již brzy mu zašle peníze spolu s účty za tuto komoditu.²¹

Toto informování ze strany kancléřovy ženy mohlo být také motivováno tím, že panství Neustadt patřilo přímo Zdeňkovi. Jeho manželka tudíž mohla cítit, že právě proto,

¹⁵ P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 319.

¹⁶ Tamtéž, s. 330.

¹⁷ Tamtéž, s. 331.

¹⁸ „Byl zde její manžel (Jan Jetřich Petřvaldský z Petřvaldu). Pozval jsem jej na oběd. Odjel odtud velice spokojen. Až se pak na Moravě setká s dalšími, kterým dlužíme, udělá nám dobré jméno. Ti pak s větší chutí vyčkají navrácení svých peněz.“ (tamtéž, s. 331)

¹⁹ Např. tamtéž, s. 281, 393.

²⁰ „...řekli mi, že je tam hodně obilí. Ráda bych věděla, jestli chcete, aby se také prodalo, či ne.“ (tamtéž, s. 485).

²¹ Tamtéž, s. 493.

že tento majetek není jmenovitě její, tak potřebuje pro prodej obilí získat souhlas opravdového majitele. I v jiném případě se o manželově obilí vyjadřuje jako o „Vašem“,²² v tomto případě však chybí specifikace, odkud přesně toto obilí pocházelo. Navíc kněžna z Lobkovic dodává, že nechala prodat i vše ostatní. Jak se zdá z Polyxeniny formulace, tak k prodeji těchto věcí nepotřebovala zřejmě nějaký speciální Zdeňkův souhlas. Pro doplnění této mozaiky je vhodné připomenout, již výše zmíněnou ukázkou, ve které kancléřova choť hovoří o tom, že již brzy svému partnerovi napíše více o jejich statcích.²³ K vyjádření svého poměru vůči tomuto majetku použila spojení „o našich statcích“. Je tedy otázkou, zda Polyxena vnímala v případě vlastnictví majetku její a Zdeňkovou osobou nějaký rozdíl. Myslela použitím slova „Vaše“ v případě obilí opravdu komoditu, jež konkrétně přináležela jejímu muži a jí nikoliv, či vnímala všechno jako jeho majetek, jehož je ona správkyní (nezáleží tudíž na tom, čím jménem byl ten nebo onen statek zakoupen).²⁴ Pokud se tedy vnímala jako pouhá správkyně, cítila snad, že právě, protože má podíl na správě, tak si může dovolit použít termín „naše“ v souvislosti s lobkovickými statky. Nebo „naše“ označovalo statky jak Zdeňkovy tak její, tedy ty, které ona vnímala jako majetek svůj, o němž se starala, a jako majetek, u něhož je pouze opatrovatelkou. A cítila vůbec rozdíl mezi těmito přivlastňovacími zájmeny, nebo se svým manželem pracovali v takové kooperaci, že ve správě panství nehrálo roli, kdo z dvojice byl svým jménem zapsán v zemských deskách jako jeho majitel. Oba tedy považovali své statky za vlastnictví celého páru? Tyto otázky by zřejmě mohly být zodpovězeny, pokud by se nám dochovalo více dopisů užívajících právě ve spojení se statky tato přivlastňovací zájmena – bylo by tak možné určit, zda slovo „Vaše“ označuje majetek opravdu pouze manželův, nebo tomu tak není. Bohužel tyto listy chybí, a tak není zřejmě v současné době možné najít na tyto dotazy odpověď.

Pokud bychom měli zhodnotit důležitost záležitostí, které Zdeňka Vojtěcha z hlediska správy zajímaly a jejichž splnění kontroloval prostřednictvím dopisů určených své ženě, tak zjistíme, že se jedná o opravdu ty nejdůležitější věci. Lobkovický pár spolu v korespondenci nemluví o tom, jak nakoupili krávy pro jedno panství či případně o tom, jaká zelenina se jim urodila na zahrádce.²⁵ Tato skutečnost je jistě ovlivněna i tím, že oba manželé byli

²² P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 293.

²³ Tamtéž, s. 468.

²⁴ Pro doplnění této možné teze je dobré zmínit i teorii Pavla Marka, ve které vyjadřuje svůj názor, že Polyxena nakupovala majetky pouze za svou osobu a nikoliv jménem svého manžela proto, aby císař to, že jí umožnil tyto nákupy, vnímal pouze jako odměnu pro kněžnu z Lobkovic za její půjčky a nikoliv jako odměnu pro jejího muže za jeho služby u dvora v roli nejvyššího kancléře. Tato skutečnost, že Zdeněk si císařův vděk nevybral ve formě nákupů statků, nakonec panovníka měla dovést k tomu, že byl nucen mu jeho služby oplatit jiným způsobem – povýšením do stavu říšských knížat. (tamtéž, s. 78).

²⁵ Annu Hradeckou z Rožmberka skutečně její manžel v dopisech nabádal k obhospodařování zahrady – více o tom níže.

o podrobném chodu hospodářství informování svými správci.²⁶ I přesto však právě protože, kancléřova manželka byla oficiální majitelkou mnoha statků a jiné obhospodařovala za svého manžela, jak vyplývá přinejmenším už z jeho připomínek, co je třeba zařídit; tak bychom očekávali i o něco více podrobnější zprávy. Takovéto detailní dopisy ohledně hospodářství zabývající se třeba i nákupem volů,²⁷ posílala svému muži Sylvie Černínová. V lobkovické korespondenci takové podrobnosti ohledně tohoto tématu chybí, což může svědčit o skutečnosti, že Zdeněk své partnerce ohledně správy majetku velmi důvěřoval a ona tak v této činnosti hrála i velmi podstatnou roli. Důkazem jistoty nejvyššího kancléře, že jeho žena zvládá tyto „méně významné“ úkony ohledně správy, může být právě jeho nezmiňování se o nich. Zdeněk Vojtěch se potřeboval ujistit, že ty opravdu stěžejní pochody probíhají dobře a proto se na ně ptal a snažil se je ovlivnit. O této důvěře a o skutečnosti, že Polyxena hrála opravdu významnou úlohu v rodinném hospodářství, vypovídá například skutečnost, že ona sháněla hejtmana pro Neustadt,²⁸ či peníze pro císaře²⁹ a na poplacení dluhů.³⁰

Myšlenku jejich do určité míry rovnocenné kooperace v této oblasti by mohla podpořit skutečnost, že například v případě, když měl kníže z Lobkovic u císaře zařídit schválení jejich ratifikací, tak se jeho manželka nebála mu tuto skutečnost připomenout.³¹ Důkazem, že se Polyxena ani v oblasti hospodářství nebála pronést svůj názor, je pak dopis, ve kterém Zdeňkovi sděluje, že ona se nedomnívá, že je dobrý nápad pronajmout moravské statky Jiřímu Teufelovi z Guntersdorfu, jelikož z důvodu špatného stavu tohoto majetku a probíhající války by docházelo akorát k obírání poddaných, protože obhospodařováním těchto statků by nájemce nemohl dostatečně vydělat.³²

Pokud bychom tuto výraznou roli Polyxeny v rámci rodinného hospodářství měli na základě korespondence srovnat s jinými šlechticemi šestnáctého a sedmnáctého století, dojdeme ke zjištění, že úloha ženy mohla být tak velká jako v případě Polyxeny, či naopak téměř minimální.

Jako příklad toho, jak minimální mohla být úloha šlechtičny ve správě panství, zatímco její manžel pobýval u dvora, může posloužit Jáchym z Hradce – ten svou choť

²⁶ O Zdeňkových dopisech s těmito úředníky se zmiňuje např. Pavel Marek (P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 63). Polyxeninými dopisy se správci se pak zabývala například Marie Ryantová (M. RYANTOVÁ, *Polyxena z Lobkovic, rozená z Pernštejna, a její hospodářská činnost*, s. 111).

²⁷ František TISCHER (ed.), *Dopisy Sylvie hrab. Černínové, rozené Caretto-Millesimovy, s chotěm jejím Heřm. hrab. Černínem z Chudenic z let 1635–1651*, Praha 1908, s. 50.

²⁸ P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 413.

²⁹ Např. tamtéž, s. 322.

³⁰ Např. tamtéž, s. 330.

³¹ Tamtéž, s. 248.

³² Tamtéž, s. 279.

nabádal, aby byla „pilná zahrady“.³³ Anna Hradecká z Rožmitálu jako poslušná a milující manželka si tohoto přání svého partnera hleděla a ve svém listu mu mimo jiné píše: „Přitom mi psáti račte, abych zahrady pilná byla, pak tak učiním a každý den tam sejdu a hned se neračte starati, budeme prvé melouny míti než kdo v Hradci, nebo sou již vo devíti listech někteří.“³⁴ Zde je jasně viditelný rozdíl mezi velikostí Anniny a Polyxeniny role. Zatímco lobkovická šlechtična vybírá hejtmany, tak paní z Hradce počítá listy rostoucích melounů. Kněžna z Lobkovic se v této sféře jeví jako do jisté míry rovnoměrný partner svého muže, kdežto druhá jmenovaná urozená žena svým partnerem byla odeslána pouze na zahrádku. Abychom však Annu nepředstavili pouze jako pilnou zahradnici, můžeme doplnit ještě jeden z jejích dopisů – v něm tato šlechtična Jáchyma informuje o sedlácích, kteří začali zastavovat pastviny, což ubíralo prostor jejím krávám pro pastvu.³⁵ Co je však zajímavé, tak hradecká paní se v této situaci rozhodla zasáhnout a těmto poddaným sdělila, že jeho milost, její manžel, si nepřeje, aby na tomto prostoru dále stavěli. V první řadě je zajímavé, že při uplatnění zákazu se Anna zaštiťovala nikoliv svým jménem, ale jménem svého manžela, což značí, že oficiálně neměla na starosti správu panství. Následně nás také zaujme, že k líčení této události svému partnerovi přidává i prosbu, aby Jáchym sedlákům výstavbu skutečně nadále nepovoloval – Anna ho tedy žádá, aby schválil příkaz, který již vydala jeho jménem; což opět naznačuje její minimální podíl na řízení hospodářství.

Další blízké příbuzné Jáchyma z Hradce ve svých dopisech jemu adresovaných občas také zmíní hospodářství, přesto se ale nezdá, že by některé z těchto žen byla svěřena taková důvěra ohledně správy jako v případě Zdeňka a Polyxeny; anebo se tak alespoň neprezentují. Mandelína z Hradce si tak Jáchymovi, svému bratru, stěžuje na úředníka, jež se chová, jakoby všemu rozuměl a následně „velmi rozumy v konvici zapomene“ i na zámeckou čeládku, která se v nepřítomnosti pána chová nepřístojně – pije a hraje až do rána.³⁶ Mandelína se tudíž neprezentuje jako někdo, kdo by měl praktickou moc ve správě a tudíž by případně mohl ovlivnit, kdo se stane vrchnostenským úředníkem. Tato šlechtična se nám místo toho představuje jako žalobnice na špatně se chovající služebníky. Nejrazantnější zmínku vůči Jáchymovi ohledně hospodářství z hradeckých paní zřejmě napsala jeho matka, Anna Hradecká z Rožmitálu, která svého syna nabádala, aby se vrátil domů a k této činnosti „přihlídl“, protože by to jeho měšci prospělo daleko více než jeho pobyt v Augšpurku.³⁷

³³ Václav BŮŽEK – Josef HRDLIČKA (edd.), *Rodinný život posledních pánů z Hradce ve světle jejich korespondence*, OH 6, 1998, s. 201.

³⁴ Tamtéž, s. 201.

³⁵ František DVORSKÝ (ed.), *Staré písemné památky žen a dcer českých*, Praha 1869, s. 91, 92.

³⁶ V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA (edd.), *Rodinný život*, s. 255, 256.

³⁷ V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA (edd.), *Rodinný život*, s. 187.

Z urozených manželek, které měly v hospodářské oblasti větší moc, bychom pro srovnání mohli jmenovat například Sylvii Černínovou. Pokud bychom sledovali odraz hospodářské role této šlechtičny v její korespondenci s Heřmanem Černínem, dojdeme ke zjištění, že je zde možné zaznamenat postupný vývoj významu její úlohy v této oblasti. V jednom z jejích prvních dopisů, který se týká její pozice ohledně správy majetků, se dočteme o tom, jak jí hejtman panství odmítl zapůjčit peníze.³⁸ Tento úředník ji tedy nepovažoval za někoho, od koho by měl přijímat příkazy, k poskytnutí půjčky požadoval zřejmě souhlas Sylviina manžela. Během nepřítomnosti jejího muže také došlo například k neposlušnosti jednoho z hospodářů.³⁹ Sylvie tento problém neřeší, ale pouze svědka tohoto nevhodného chování přeposílá k Heřmanovi, jehož úkolem se následně stalo celou záležitost rozsoudit. Tato šlechtična stejně jako Mandelína z Hradce také „žaluje“ na nevhodně chovající se vrchnostenské úředníky.⁴⁰ Oproti Mandelíně si však Sylvie dovolila, za dosazování takovýchto služebníků do správy panství kritizovat: „Než samýmu Vašnosti tu vinu dávati musím, že sobě rašte takový lidi sázeti, kteří víc k škodě, než zisku sou.“⁴¹

V jednom ze svých pozdějších dopisů se pak hraběnka Černínová zmiňuje, že při návštěvě Šmidebergu zjistila, že poddaní nedobře hovoří o vrchnosti. Následně připojila popis, jak se před ní při vyšetřování obvinění třásla a jak jednoho po druhém postupně „examinirovala“.⁴² Dále se také věnovala například uspořádání sirotčích soudů a její pečlivost ve správě statků pak můžeme vidět kupříkladu v její snaze opravit vadné míry, jejichž používání zjistila.⁴³

Své dopisy hraběnka Černínová na rozdíl od Polyxeny plnila opravdu podrobnými informacemi ohledně hospodaření na panstvích – psala, kolik kusů volů nakoupila,⁴⁴ kolik štrýchů obilí již jí dali sedláci,⁴⁵ za jakou částku chtěla prodávat jednoho skopce,⁴⁶ tyto informace stejně jako poznatky o chování úředníků získávala tím způsobem, že objížděla jednotlivé statky a kontrolovala jejich chod. Tyto podrobné popisy se v jejích listech vyskytují poměrně konstantě, což zřejmě značí, že jejím úkolem bylo právě jednotlivé majetky navštěvovat. Její, jak se zdá větší pravomoc při správě panství, tak mohla souviset nejenom s větší důvěrou, kterou jí Heřman věnoval, ale také možná s jejím rostoucím sebevědomím

³⁸ F. TISCHER (ed.), *Dopisy Sylvie hrab. Černínové*, s. 42.

³⁹ Tamtéž, s. 48.

⁴⁰ Např. tamtéž, s. 55.

⁴¹ Tamtéž, s. 54.

⁴² Tamtéž, s. 97.

⁴³ Tamtéž, s. 90.

⁴⁴ Tamtéž, s. 50.

⁴⁵ Tamtéž, s. 89.

⁴⁶ Tamtéž, s. 88.

ohledně této oblasti, kterého mohla nabývat spolu s postupným získáváním znalostí v tomto oboru. Tyto detailní výčty dat ohledně statků mohly mít i další praktický důvod. Za předpokladu, že si Heřman se správcí svých panství dopisoval stejně, jako například Zdeněk Vojtěch nebo Polyxena, tak získával zprávy o svém panství ze dvou zdrojů, což následně mohlo přispět jen k jeho větší orientaci ohledně aktuálního stavu dění na jeho majetcích a zároveň i ke kontrole informací, jichž se mu o nich dostávalo.

Pro porovnání s lobkovickou korespondencí se však zdá být zásadní především zjištění, že zodpovědnost, která byla na Polyxenu Zdeňkem delegována, a důvěra, jakou do ní ohledně této oblasti vkládal, se jeví jako poměrně konstantní a neměnná oproti Sylvii Černínové. Zároveň kněžna z Lobkovic se projevuje v této oblasti stále jako velmi sebejistá žena, nemůžeme zde tedy vysledovat (jako je tomu pravděpodobně u hraběnky Černínové) růst jejího vrchnostenského sebevědomí nebo míry povinností, jež na ní její manžel vkládal.

Domnívám se, že konstantnost Polyxenina sebevědomí a její míra pověření hospodářskými záležitostmi je ovlivněna tím, že kancléřova manželka měla zřejmě se samostatnou správou majetku daleko větší zkušenosti než Heřmanova žena. Zdeňkovu důvěru si kněžna z Lobkovic mohla zasloužit už jenom z toho důvodu, že po smrti svého prvního manžela Viléma z Rožmberka získala roudnické panství, jež následně jako vdova úspěšně samostatně řídila celých jedenáct let.⁴⁷ Její úspěšnost dokládá i skutečnost, že několik let poté, co ovdověla, převzala za svého nedospělého synovce Vratislava Eusebia, sirotka po Janovi z Pernštejna, hospodaření na litomyšlském panství.⁴⁸ Roku 1603 pak Polyxeně bylo svěřeno poručnictví za všechny nedospělé děti, které pozůstaly po jejím bratru. Nejenom, že zisk takovéto zodpovědnosti mohl být částečně podmíněn její prokázanou schopností v hospodářské oblasti, ale také nabytím těchto nových příležitostí mohla kancléřova budoucí manželka získat nové zkušenosti a uplatnit svůj talent. Tímto vším si později následně mohla získat důvěru svého partnera v oblasti správy panství.

4. 2 Správkyně panství

Důkazy o Polyxenině sebe prezentaci v rovině šlechtičny spravující panství nalezneme v jejích dopisech adresovaných správcům jednotlivých statků. V lobkovickém archivu se tak dochovalo například šest dopisů hejtmana Pavla Drahtěnického z Weisseneberku, které byly adresovány kněžně z Lobkovic a také jeden list, který roku 1632 napsala sama šlechtična

⁴⁷ Pavel MAREK, *Dětství a dospívání Václava Eusebia z Lobkovic ve světle španělské korespondence jeho rodičů*, in: *Historie* 1999, s. 64.

⁴⁸ M. RYANTOVÁ, *Polyxena z Lobkovic, rozená z Pernštejna, a její hospodářská činnost*, s. 108.

tomuto správci.⁴⁹ V tomto textu se Polyxena představuje jako rozhodná osobnost, která si je jistá svou rolí. Regentovi panství Vysoký Chlumec se rozhodla vyčinit za to, že jí již dlouho nezaslal žádné informace o stavu hospodářství: „... již od dávných časův žádného psaní od tebe nedostáváme, a tak jak se tam hospodaří neb spravuje věděti nemůžeme, což vše k tvé nedbanlivosti to přičísti musíme. Protože ti o tom poroučíme, že jak nejdříveji možné, nám o všem hospodářství správu učiníš. O novinách není potřebí nic psáti.“⁵⁰ I v textu adresovaném hejtmanovi nelahozeveského panství se kněžna z Lobkovic nebojí použít slov jako „poroučíme“ a její služebník má „neprodleně provést“. Danielu Maškovskému, správci Nelahozevsi, tak přesně popisuje, jak mám vykoupit dvorec od Voršily Sekerkové, a jakým způsobem se o ni má dále postarat.⁵¹

Polyxenina angažovanost na hospodářském poli se projevovala i vydáváním různých dokumentů potřebných ke správě panství. Zachovaly se tak kupříkladu její instrukce pro roudnického hejtmana.⁵² Kněžna z Lobkovic se dokonce zasadila o vznik dalších hospodářských pramenů, jako urbářů, pozemkových knih a účtů. Marie Ryantová se dokonce zabývá možností, že nebylo úplně náhodné, když první souhrnný urbář pro panství Vysoký Chlumec se nám dochoval až z roku 1604, tedy z doby krátce po svatbě Zdeňka Vojtěcha a Polyxeny. I první pozemková kniha pro toto panství byla založena až poté, co tento pár uzavřel manželství, tentokrát konkrétně roku 1605. Existuje zde tedy poměrně pravděpodobná možnost, že kancléřova manželka svého partnera v tomto směru ovlivnila a její muž tak od ní dokonce přebíral zkušenosti spojené se správou majetku.⁵³

Jeho důvěru v Polyxeniny schopnosti můžeme podložit i rokem 1608, kdy Zdeněk Vojtěch toto své rodové panství své choti odprodal.⁵⁴ Toto odprodání mohlo být z velké části také motivováno kancléřovou obavou, že tento statek ztratí na základě sporu, který se rozvinul po vznesení obvinění na jeho adresu ze strany protestantských stavů. Jedině převedením tohoto sídla na svou manželku jej mohl uchránit před případnou konfiskací.⁵⁵ Tento nový motiv do historického bádání vnesl Pavel Marek. Tento badatel tak vyjádřil nesouhlas s dřívějšími názory historiků, že budoucí kníže z Lobkovic se majetek rozhodl odprodat především z důvodu své pracovní vytíženosti.⁵⁶ I přes tuto novou myšlenku však

⁴⁹ M. RYANTOVÁ, *Polyxena z Lobkovic, rozená z Pernštejna, a její hospodářská činnost*, s. 111.

⁵⁰ Tamtéž, s. 111.

⁵¹ August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze království českého*, (= elektronické vydání 2000, kniha VIII), s. 194.

⁵² M. RYANTOVÁ, *Polyxena z Lobkovic, rozená z Pernštejna, a její hospodářská činnost*, s. 112.

⁵³ Tamtéž.

⁵⁴ Tamtéž, s. 109.

⁵⁵ P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 63, 64.

⁵⁶ Tamtéž, s. 63.

i Pavel Marek přiznává, že schopnost manželky postarat se o hospodářství mohla být jedním z vedlejších motivů tohoto převodu statků.⁵⁷ Toto tvrzení by mohl podpořit i fakt, že Vysoký Chlumec nebyl poté, co pominulo nebezpečí této možné konfiskace, převeden zpět do Zdeňkova vlastnictví. Polyxena v tomto případě prokázala své schopnosti i tím, že hned následujícího roku se jí toto panství podařilo rozšířit o několik dalších vesnic.⁵⁸

Dokladem aktivní správy panství kancléřovou ženou můžou být i její dvě nařízení, která vydala roku 1608 pro obce Roudnice a Litomyšl.⁵⁹ Stejně jako v dopisech správcům statků, tak i v tomto nařízení se nám Polyxena představuje jako rozhodná majitelka svého panství, která se nebojí býti důsledná a má o situaci v poddanském městě, jež má na starosti, přehled. Svému purkmistru a konšelům, tak například ukládá, aby se v určitý čas a hodinu střízliví do rady scházeli a ostatním obyvatelům obce šli příkladem a vystříhali se tedy „ožralství“, her a „nezpůsobných obcování“. ⁶⁰ Její pečlivost dokládá popis, jakým způsobem mají její poddaní zamezit vzniku požáru.⁶¹ Postavení rozhodné šlechtičny-správkyně se však asi nejvíce odráží v jejím postoji k pytláctví – Polyxena zde podrobně nařizuje, že trestem pro takového zločince má být vězení a také jaká má proviněného za tento čin stihnout pokuta, její zaplacení bylo i podmínkou propuštění vězně; pokud by však purkmistr či konšel takovýto případ opominuli nebo nepostupovali dle nařízení kancléřovy manželky, měli pokutu zaplatit sami.⁶² Vidíme zde tedy dvojí „pojištění“ vůči zločinu – jednak, jak postihnout proviněného, ale také jak ztrestat toho, jež nebude v případě uplatňování postihu postupovat, jak bylo nařízeno. Tato dvojí ochrana může jistě posloužit jako doklad Polyxeniny preciznosti při správě panství a její sebe prezentace jako rozhodné obhospodařovatelky majetku. Nutno však říci, že opatření proti požáru a pytláctví byly běžnou součástí vrchnostenských řádů a nařízení. Lobkovická šlechtična tedy touto svou

⁵⁷ P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 63.

⁵⁸ Tamtéž, s. 64.

⁵⁹ O Polyxenině „zařízení z roku 1608, veřejně přede vši obcí (roudnickou) přečtené“ se zmiňuje ve svém díle Karel Stloukal (Karel STLOUKAL, *Polyxena z Lobkovic*, in: *Královny a kněžny české*, Praha 1996, s. 221). Bohužel však neuvádí zdroj, ze kterého se o existenci tohoto nařízení dozvěděl, prozatím se tedy nepodařilo tento materiál prozkoumat. Stejněho roku bylo vydáno i zřízení pro obci Litomyšl a také se mělo být „přede vši obcí přečtené“. (*Polexiny z Lobkowic, rozené z Pernšteina, na Raudnici nad Labem, Sedlčanech, Litomyšli, Ctiňowsi, Střekově a Lobkowicích zřízení roku 1608 přede vši obcí přečtené*, ČČM 18, Praha 1844, s. 176–180 [bez uvedení jména editora]). Navíc je nutné dodat, že Pavel Marek, který se zřejmě velmi podrobně při sestavování edice lobkovické korespondence zabýval prameny k Polyxeně z Lobkovic, se o existenci prvního zřízení – tedy zřízení pro Roudnici nezmiňuje. Nabízí se tedy myšlenka, že Karel Stloukal omylem zaměnil Litomyšl za Roudnici, a dal tedy vzniknout dalšímu zřízení.

⁶⁰ *Polexiny z Lobkowic, rozené z Pernšteina, na Raudnici nad Labem, Sedlčanech, Litomyšli, Ctiňowsi, Střekově a Lobkowicích zřízení roku 1608*, s. 177.

⁶¹ Tamtéž, s. 178.

⁶² Tamtéž, s. 179.

aktivitou nijak nevybočovala z řad ostatní šlechty-vrchnosti.⁶³ Jako poněkud neobvyklé se v tomto jejím nařízení ovšem jeví ustanovení dotýkající se víry poddaných, a to především kvůli tomu, že bylo sepsáno dvanáct let před událostmi na Bílé hoře. Uvědomíme-li si však, že tento rok byl také uzavřen libeňský mír a zároveň došlo i k radikalizaci evangelické strany, tak toto zřízení může být jen jedním z důsledků reakce lobkovického páru, která následně vyvrcholila roku 1609, kdy Zdeněk Vojtěch odmítl podepsat tzv. Rudolfův majestát.

I přímo v lobkovické korespondenci můžeme nalézt několik zmínek o Polyxenině působení jako vrchnosti. Můžeme se tak například dočíst o situaci, kdy roku 1626 byl roudnický hejtman nařčen správcem jiného šlechtice z poskytnutí koní Mansfeldovi. Kněžna z Lobkovic alespoň, jak píše v tomto dopise, se snažila celé záležitosti porozumět, a tak si nechala obviněného úředníka „zavolat“.⁶⁴ Tento služebník se však nedostavil, předtím než byl zmíněný list sepsán, nevíme tedy, jak dopadl jeho rozhovor s kancléřovou manželkou. I přesto však Polyxena Zdeňkovi napsala, že toto tvrzení nepovažuje za pravdivé – ukazuje, tak svou důvěru v tohoto služebníka. Mohli bychom tedy s nadsázkou říci, že si počíná jako opatrná správkyně panství v souladu se známým rčením „Důvěřuj, ale prověřuj.“ Mezi její vrchnostenské úkony bychom pak mohli zařadit i již zmíněný samotný výběr regentů pro její statky. Samozřejmě kněžna z Lobkovic nebyla jediná ze šlechticů, kdo si počínal jako řádná vrchnost, jak také již bylo zmíněno výše, tak například hraběnka Černínová objížděla jednotlivé majetky svého manžela a kontrolovala vrchnostenské úředníky na nich působící.

4. 2. 1 Ekonomické myšlení

Pokud se šlechtičny opravdu důkladně staraly o hospodářství, zdá se tedy jen logické, že se postupně naučily ekonomicky myslet – nějakým způsobem je nutnost preciznosti, počítání a blízkosti peněz ovlivnila, samozřejmě také přemýšlely nad tím, jak co nejvíce ušetřit i co nejvíce vydělat. Takovéto uvažování se následně promítalo i do jejich dopisů, jednak v souvislosti se samotnou správou panství, ale také úplně v jiných souvislostech. Polyxena z Lobkovic tedy například vyjadřuje ve svém listu nejvyššímu kancléři svůj nesouhlas se zvýšením poplatků za soudky piva – vše přesně zvážila a zdůvodnila, jaké nepříznivé následky by zavedení tohoto návrhu mělo následně na lobkovické hospodářství – „Vždyť pokud to schválí, zůstanou již tyto poplatky navždy a nikdy je nezmírní. Zvažte, že veškeré naše výnosy pocházejí z obilí a z obilí se zase vaří pivo. Pokud bude pivo a víno, na které také nasadili vysokou daň, tak drahé, venkované se vzbouří s tím,

⁶³ Srov. Josef KALOUSEK (ed.), *Archiv český XXII. Řády selské a instrukce hospodářské 1350–1626*, Praha 1905.

⁶⁴ P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 451.

že nechtějí ani naše víno ani pivo. Co potom budeme dělat s naším obilím? A když nebudou chtít víno?“⁶⁵ Obdobně hraběnka Černínová si také zřejmě uměla vše řádně propočítat a svému manželovi tak kupříkladu psala, že ovce ještě neprodala, jelikož jí je za ně nabízeno málo peněz, učinila tedy rozhodnutí neprodat je pod cenou.⁶⁶ Stejně i při prodeji omastku se Sylvie snažila pro svoje zboží zajistit místo s vyšší prodejní cenou.⁶⁷

Polyxena z Lobkovic si v jednom z dopisů adresovaných manželovi stěžuje na chování postilionů – vyjadřuje se o něm jako o ničemovi, jestliže jí Zdeněk napsal a on dopis následně nedoručil. Svou výtku na adresu tohoto „pošťáka“ také doplňuje konstatování, že za každý dopis mu věnuje pravidelně jeden tolar. Přičemž si kněžna – z Lobkovic spočítala, že pokud takto bude činit celý rok, tak za tuto službu tomuto muži zaplatí více než sto tolarů. Právě takovýto mimovolný výpočet přímo nijak nesouvisející se správou panství, ale jednoduše s návykem počítat a uvažovat o sumách peněz, dokazuje ono „ekonomické“, hospodářské myšlení. Právě tímto způsobem se Polyxena stejně jako Sylvie zřejmě mimovolně a ne tedy prvoplánovitě úmyslně prezentuje jako žena schopná uvažovat o finančních částkách se zájmem o to být hospodárná a co nejlépe se postarat o svěřený či svůj majetek.

4. 3 Nákupy statků

Polyxena se angažovala nejenom v samotném řízení statků, ale také v jejich nákupu. Ve Zdenkových dopisech tak například najdeme blahopřání, poté co se jí podařilo získat panství Kost.⁶⁸ Pokud však budeme pokračovat ve čtení tohoto listu dále, tak zjistíme, že se kancléř zmiňuje ještě o nelahozeveském panství. Nejedná se však o další gratulaci k zisku majetku, ale o instrukce-rady, jak postupovat dále ve snaze získat i toto panství. Nejvyšší kancléř zde své ženě doporučuje, že by měla dát plnou moc v této záležitosti Pavlu Michnovi z Vacínova i Sezimovi z Vrtby a všem ostatním, o kterých si bude myslet, že by jí v této záležitosti mohli být nápomocní.⁶⁹ Právě tyto dvě ukázky z jednoho listu již alespoň lehce naznačují skutečnost, že samotný nákup statků se stal dalším polem, na kterém lobkovický pár uplatňoval svou kooperaci. Zmínka o Nelahozevsi vyznívá jako instrukce, ale je nutno povšimnout si i onoho volného prostoru ponechaného pro Polyxeninu aktivitu, prostoru, který

⁶⁵ Tamtéž, s. 345.

⁶⁶ F. TISCHER (ed.), *Dopisy Sylvie hrab. Černínové*, s. 36.

⁶⁷ Tamtéž, s. 90.

⁶⁸ P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 205.

⁶⁹ Tamtéž.

vyplýval ze Zdeňkovy důvěry.⁷⁰ Toto volné pole pro zapojení se lobkovické šlechtičny, je zde vyjádřeno v několika slovech: „...dejte mu plnou moc... a vůbec všem, o kom se domníváte, že to učiní a dosáhnou svého.“⁷¹

Tuto spolupráci dokládají i zmínky, ve kterých Polyxena svého muže prosí, aby u císaře prosadil její ratifikace,⁷² nebo aby nezapomněl se obdobným způsobem zasadit i o vyřízení prodeje statku Dolní Beřkovice v jejich prospěch.⁷³ Tato šlechtična svého chotě také podrobně informuje, jak postupuje vyjednávání samotné transakce přímo v království českém – o beřkovickém panství mu tak kupříkladu podrobně píše, jaká je jeho reálná hodnota, kolik ona zaplatila.⁷⁴ Nejvyšší kancléř sám dokonce vyžadoval, aby se mu dostalo takto podrobných zpráv, relací o probíhajících nákupech dostávalo – vyžadoval to, jak dokládá jeho korespondence manželce právě i v případě Beřkovic⁷⁵ nebo Mělníka.⁷⁶

Jako další doklad kooperace tohoto páru ohledně zisku majetku se jeví i návrh na nákup statku, který vzešel přímo z Polyxeniny strany.⁷⁷ Nicméně konečné rozhodnutí, jak sama píše, zůstalo na knížeti z Lobkovic. Jeho manželka se však nebála vyjádřit svůj názor ohledně toho, že transakci považuje opravdu za výhodnou, jelikož by poté mohlo být odprodáno panství Rybník a také proto, že existovala reálná šance, že se podaří tyto nové statky získat do dědičného držení.⁷⁸ I Zdeněk se své partnerce svěroval se svými návrhy ohledně jejich majetku – napsal své ženě, že pokud „nebude proti“, tak se pokusí zajistit, aby jejich slezské panství (Rybník) získalo od císaře speciální privilegium, a bylo tak vyňato ze soudní pravomoci knížectví a spadalo následně pouze pod jurisdikci císaře.⁷⁹ I když ona vazba „pokud nebudete proti“ zní poměrně jako obvyklá automatická fráze, tak i přesto její přítomnost ve sdělení o kancléřově snaze zajistit toto privilegium signalizuje, že si všímal názorů své partnerky a ohledně správy majetku a jeho zisku ji bral jako někoho s ním spolupracujícího. Polyxena na svého muže nazírala obdobným způsobem, její nejenom pouhé podržování se je právě vyjádřeno v jejích připomínkách, aby se Zdeněk zasadil o její ratifikace či v její žádosti, aby v jejím zastoupení poprosil jiného šlechtice, aby jí „podržel“

⁷⁰ Tuto důvěru nejvyššího kancléře si jistě alespoň částečně zajistila tím, že dobře plnila svou roli obhospodařovatelky majetků; šlechtičny, jež je schopná udržovat a následně pro svůj prospěch využívat i své sociální kontakty; a také milující manželky, která plní svou část role, a naplňuje tak i představu svého partnera o své úloze.

⁷¹ P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 205.

⁷² Tamtéž, s. 241.

⁷³ Např. tamtéž, s. 496.

⁷⁴ Tamtéž, s. 507.

⁷⁵ Tamtéž, s. 524.

⁷⁶ Tamtéž, s. 485.

⁷⁷ Tamtéž, s. 413.

⁷⁸ Tamtéž.

⁷⁹ Tamtéž, s. 284.

panství.⁸⁰ A právě tím, že tyto připomínky kladla, tak se sama prezentovala, jako vědomá si této svojí úlohy.

Musíme však připustit, že z některých zmínek v dopisech vyvstává role nejvyššího kancléře jako ta s větším významem. Kněžna sama většinu těchto transakcí vyřizovala přímo v Čechách, jelikož její manžel pobýval u císařského dvora ve Vídni. Velká část těchto nově získaných majetků byla také v zemských deskách zapsána na její jméno.⁸¹ Tuto „převahu“ knížete z Lobkovic můžeme zahlédnout například v její otázce, jak má naložit s „Eviným statkem“.⁸² Od svého manžela vyžaduje, aby rozhodl, zdali má být tento majetek odprodán. Hlavní rozhodující, konečné slovo, tedy drží Polyxenin partner a ona toto jeho postavení respektuje a zároveň se tak i prezentuje a podvoluje se této jeho „převaze“, když ho žádá o konečné rozhodnutí v této záležitosti. Obdobně mu také přenechala volbu, zda koupit statky, které navrhovala.⁸³ O kancléřově vedoucí roli pravděpodobně také svědčí i skutečnost, že mu jeho partnerka přeposlala kopii smlouvy o zisku Encovan.⁸⁴

Šlechtičny nakupující statky dokládají i jiné manželské korespondence, než jen ta lobkovická. Sylvie Černínová se tak zmiňuje o své probíhající snaze získat určité statky na manžellovo přání. V tomto konkrétním případě je však poměrně zřejmé, že v porovnání se Zdeňkem a Polyxenou sice také můžeme mluvit o spolupráci, ale pouze o spolupráci v tom smyslu, že Heřman Sylvii určil částku, kterou může utratit a také jí vytyčil, jak má postupovat ve své snaze získat kýžený majetek.⁸⁵ Hraběnka svému muži, tedy napsala, že dodržela jeho instrukce a nepřekročila svou nabídkou objem finančních prostředků, které její manžel plánoval za úspěšné provedení této transakce utratit. Jelikož však jiný šlechtic nabídl vyšší částku, požádala o odložení projednávání prodeje, aby mohla zjistit, jak si dál přeje její choť postupovat.

V jiném svém dopise se Sylvie zmiňuje o zvěstech, týkajících se toho, že její manžel chce údajně odprodat statek Kamýk.⁸⁶ Hraběnka Černínová sice píše, že věří, že by její muž neprodal tento majetek, který jí působí tolik radosti. Ale sama skutečnost, že se jej táže, zda je možné, že je toto tvrzení pravdivé, opět naznačuje, že rozhodující a konečné slovo měl v nákupech statků manžel. Ovšem, jak tato ukázka i předchozí naznačuje, tak oproti lobkovickému páru, se manželé Černínovi zřejmě spolu neradili o tom, jaké panství či statek

⁸⁰ Tamtéž, s. 454, 455.

⁸¹ Pavle Marek rozvinul velmi zajímavou tezi ohledně otázky, proč tomu tak bylo (P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 78). Tato jeho teorie je více nastíněna nížeji v textu.

⁸² Tamtéž, s. 482.

⁸³ Tamtéž, s. 413.

⁸⁴ Tamtéž, s. 470.

⁸⁵ F. TISCHER (ed.), *Dopisy Sylvie hrab. Černínové*, s. 72.

⁸⁶ Tamtéž, s. 35.

by bylo dobré a výhodné přikoupit či odprodat, a proto takovéto zmínky v jejich dopisech chybí. Navíc v černínské korespondenci nalezneme i již zmíněné vyjádření role Heřmanovi manželky na tomto poli, pouze jako někoho, kdo vykonává jen příkazy svého muže a není tedy v tomto směru jeho do jisté míry rovnocenným partnerem.

Samozřejmě musíme připustit, že možnosti, jaké knížeti z Lobkovic a jeho manželce skýtala pobělohorská situace ohledně nákupu statků, byly poměrně jedinečné a oni tak mohli naplno uplatnit své schopnosti a skoupit tak velké množství statků. Situace zhruba o dvacet až pětadvacet let později, tedy v době Heřmana a Sylvie, už takto nadprůměrné příležitosti k nákupu majetku nenabízela. Polyxenina úspěšnost na tomto poli byla natolik výjimečná, že ji Karel Stloukal komentoval takto: „Za lacino skoupila v Čechách tolik statků, že jen největší lovci v kalných vodách, jako byli Albrecht z Valdštejna, Jaroslav (Bořita) z Martinic, Karel z Lichtenštejna nebo Pavel Michna se jí v tom vyrovnali. Z žen s ní dovedla závodit jen Magdalena Trčková.“⁸⁷

Hospodářská činnost šlechticům poskytovala nové uplatnění, během toho, co dbaly na vzkvétání rodového panství, zatímco jejich manžel pobýval u dvora, se často stylizovaly, jak bylo výše popsáno, právě do role pečlivých správkyní tohoto majetku. Tato nová role jim také umožňovala se seberealizovat a spolu s péčí o panství a dohledem nad vrchnostenskými úředníky těmto ženám také vzrůstalo sebevědomí a v jistém smyslu se dočkaly i určité společenské emancipace.⁸⁸ Zdá se však, že kněžna z Lobkovic své uplatnění nenalezla pouze v samotné správě majetku, ale také v jeho nakupování. Ona sama si zřejmě byla této své „záliby“ vědoma a o svém synovi proto manželovi v jednom dopise sdělila: „Zdědil však jeden křížek po své matce. Už by chtěl totiž kupovat nějaké statky.“⁸⁹

Je otázkou, jak Polyxena sama vnímala své počínání. Považovala opravdu skupování statků a podílení se na zaranžování celé této transakce v jistém slova smyslu za svou „zálibu“? Zajímavě se pak v této souvislosti jeví i motivy této její angažovanosti. Důvody svého činění odhaluje v jednom ze svých listů. Opět se samozřejmě nabízí zeptat se, zda tato její poznámka nám alespoň trochu umožňuje nahlédnout do jejích skutečných motivů, anebo se jedná jen o určitou sebestylizaci. O nákupu Beřkovic se tedy zmiňuje, že tak činí proto, „abych tak vykonala službu Bohu a ještě učinila velkým svého Zdeňka.“⁹⁰ Těmito slovy znovu potvrzuje svojí podřizující se roli v hospodářství, veškeré její snažení ohledně nákupu

⁸⁷ K. STLOUKAL, *Polyxena z Lobkovic*, s. 223.

⁸⁸ Marie KOLDINSKÁ, *Nepřítomné i všudypřítomné. Obraz žen ve šlechtických ego-dokumentech 16. a první poloviny 17. století*, in: Scientific Papers of University of Pardubice, series C, Supplement 9, 2004, s. 15.

⁸⁹ P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 454.

⁹⁰ Tamtéž, s. 507.

je směřováno ke Zdeňkovi a podřízeno jeho cílům a záměrům. Zároveň se také prezentuje jako milující manželka, která své činy vztahuje ke svému muži, a koná je také pro něj.

V souvislosti s tázáním se po Polyxeniných motivech na poli nákupů je určitě zajímavé doplnit, již výše zmíněnou teorii Pavla Marka. Tato jeho myšlenka také pěkně ilustruje kooperaci lobkovického páru a zároveň i větší roli Zdeňka v rámci této spolupráce – celá strategie je podřízena tomu, aby on dosáhl svého cíle. Dle teze tohoto historika tedy Polyxena nakupovala majetky pouze za svou osobu a nikoliv jménem svého manžela proto, aby císař fakt, že jí umožnil tyto nákupy, vnímal pouze jako odměnu pro kněžnu z Lobkovic za její půjčky a nikoliv jako odměnu pro jejího muže za jeho služby u dvora v roli nejvyššího kancléře. Následná skutečnost, že Zdeněk si císařův vděk nevybral ve formě nákupů statků, nakonec panovníka měla dovést k tomu, že byl nucen mu jeho služby oplatit jiným způsobem – povýšením do stavu říšských knížat.⁹¹

4. 4 Vztah k prostým lidem

Do dopisů šlechticů starajících se o rodinné statky také pronikly zmínky o jejich poddaných, v tomto případě nemáme na mysli různé úředníky, o kterých již byla zmínka výše, ale prosté obyvatele jejich vesnic a městeček. Tyto jejich zmínky bývají často spojeny s lítostí nad neblahým osudem těchto lidí. Polyxena tak například v jednom ze svých dopisů nesouhlasí se Zdeňkovým návrhem na pronájem jednoho z moravských statků – toto panství bylo velmi poničeno válkou a případný nájemce by svůj profit musel získat větším nátlakem na poddané; kněžna z Lobkovic tyto již tak špatně situované lidi označuje jako „nebohé poddané“ a kancléřův návrh odmítá.⁹² I v dopisech jejího manžela nalezneme tyto zmínky. Zdeněk dokonce vybízel k tomu, aby jim byla poskytnuta pomoc. V jednom z listů tak Polyxeně napsal, aby hejtmani pomáhali chudým;⁹³ v jiném pak vyzývá Boha, aby pomohl nebohým lidem, jimž bouře způsobila škody.⁹⁴ Nejvyšší kancléř se své manželce také svěřil se svou snahou zamezit vybírání kontribucí v Čechách, jelikož země je už tak dostatečně zničená.⁹⁵ Samozřejmě roli v této jeho snaze sehrála zřejmě i skutečnost, že v případě uplatnění kontribucí v Čechách, by následně toto nařízení postihlo i jeho statky. Svou partnerku nabádá, aby v této záležitosti promluvila s jiným šlechticem, který pak měl následně pomoci prosazení neuplatnění této speciální daně pro naše území. Z hlediska poddaných se jeví jako zajímavé, že Zdeněk tuto svou prosbu formuloval slovy: „... přimějte

⁹¹ P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 78.

⁹² Tamtéž, s. 279.

⁹³ Tamtéž, s. 281.

⁹⁴ Tamtéž, s. 312.

⁹⁵ Tamtéž, s. 366.

jej k tomu, aby bral ohled na ty ubohé poddané.“ Což může dokazovat, že skutečně projevoval zájem i o prosté obyvatelstvo, anebo se tímto způsobem alespoň prezentoval. Tento jeho zájem stejně jako zájem Polyxeny mohl být spojen s vědomím, že tito prostí lidé jsou nezbytně nutní pro prosperitu a správný chod jejich panství. Velmi špatné podmínky, do kterých by se tak poddaní dostali, by následně mohly ovlivnit jejich praceschopnost a případně i jejich počet, čímž by následně utrpěla i rentabilita celého statku. Zároveň tento jejich zájem mohl být ovlivněn i křesťanským pohledem na svět, a katolickou vírou v ocenění pomoci chudým.

S katolickou vírou je spojena i představa lobkovického páru o dobré vrchnosti – takováto vrchnost by měla být správného křesťanského přesvědčení, tedy katolická. Na základě své víry se tedy nejvyšší kancléř a jeho žena ze svého vládnoucího postavení snaží zajistit spásu i pro své poddané, což se projevuje v jejich rekatolizačním úsilí.⁹⁶ Již v roce 1608 vydala Polyxena výše zmíněné zřízení pro Litomyšl, ve kterém obyvatele tohoto panství nabádá, aby světili neděle a svátky apoštolské, výroční i panny Marie a počínali si tedy jako „věrní křesťané“.⁹⁷ Dle tohoto dokumentu vydaného manželkou nevyššího kancléře nemají být v obci trpěny ani žádné sekty.⁹⁸ V samotné korespondenci také nechybí takovéto zmínky – Zdeněk svou ženu například nabádal k tomu, aby pozdržela odjezd Mikuláše Křikavy domů a umožnila tak jeho setkání s otcem Jiřím a Humprechem Černínem, kteří s ním měli následně promluvit a přimět jej k obrácení na správnou víru. Kníže z Lobkovic záhy osvětluje cíl celého tohoto snažení: „Vím totiž, že když jej získám, stanou se všichni naši chlumečtí poddaní katolíky.“⁹⁹ Prezentace samotné Polyxeny z Lobkovic jako zajišťovatelky spásy pro poddané se pak odráží i například v její snaze zajistit katolického kněze pro toto panství.¹⁰⁰

4. 5 Správa jako prostor pro emancipaci

I při pouhém letmém čtení lobkovické korespondence dojdeme k závěru, že dlouho tradovaný názor o nezájmu Zdeňka Vojtěcha o panství se nezakládá na pravdě, ale naopak jak vyplývá z dopisů, tak tento šlechtic opravdu projevoval zájem o své majetky. Tato skutečnost však v žádném případě neubírá na velikosti Polyxenině úloze při správě rodinných statků. Na

⁹⁶ Tato sebe prezentace Polyxeny úzce souvisí i s jejím představováním se v úloze dobré křesťanky. Podrobněji, tedy viz kapitola *Dobrá Křesťanka* (s. 88).

⁹⁷ *Polexiny z Lobkowic, rozené z Pernšteina, na Raudnici nad Labem, Sedlčanech, Litomyšli, Ctiňowsi, Střekově a Lobkowicích zřízení roku 1608*, s. 176.

⁹⁸ Tamtéž, s. 176.

⁹⁹ P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 257.

¹⁰⁰ „Nemohla jsem sehnat žádného kněze pro Chlumec. Václav jednoho našel. Má tedy faráře. Půjčí mi jej na svátky, ale velice nerad.“ (tamtéž, s. 456).

ní závisela praktická situace na panstvích, jí byla svěřena i důvěra při výběru hejtmanů a dokonce i kontrola financí. Nejvyšší kancléř si o všem stále ponechával přehled a neváhal své manželce přispět cennou radou i faktickou výpomocí, pokud k tomu měl příležitost – tato jeho praktická výpomoc se uplatňovala především v komunikaci s císařem – byl to kníže, kdo na té nejvyšší úrovni musel prosadit nákup statků a připomenout panovníkovi zásluhy své ženy vůči jeho osobě v podobě půjček. Právě nákup majetků se jeví jako oblast, ve které mohla lobkovická šlechtična naplno rozvinout své schopnosti – dokázala skoupit mnoho statků a plně tak využít pobělohorské situace i vlivu svého manžela u císařského dvora. Stejně rozhodně jako si počínala při nákupu statků, si vedla i při samotném obhospodařování panství. Vůči úředníkům pracujícím na lobkovických statech vystupovala rozhodně a její praktičnost se projevila i ve vydání některých dokumentů zajišťujících lepší a přehlednější správu statků. Polyxena se řadila ke šlechtičnám, jejichž partneři často dlouhodobě pobývali mimo rodinné statky. Tato změna jí i ostatním přinášela možnost chopit se role opatrovatelky panství v nepřítomnosti manžela, poskytovala tak jakýsi prostor k určité emancipaci. Každé šlechtičně byl poskytnut jiný rámec, v jakém tuto svou úlohu mohla uplatnit – v závislosti na partnerově důvěře (tj. co vše jí dovolil zařizovat) a také na rozsahu samostatného majetku urozené dámy. Možnosti, jaké v této sféře získala lobkovická šlechtična, se zdají nadprůměrné, nutno však říci, že ona dovedla důvěru svého muže naplnit a řádně se o svá i o jeho panství postarat.

Nemocná a trpící

V dopisech lobkovického páru nalezneme zmínky i o zdravotních a jiných problémech, které je trápily. Jako taková jiná záležitost, která Polyxeně znepríjemňovala život, se jeví samota, lépe řečeno odloučení od jejího manžela. Prostřednictvím těchto zmínek se nám kněžna z Lobkovic představuje jako nemocná a trpící žena. Samozřejmě stále musíme mít na paměti, že je zřejmě nezodpověditelnou otázkou nakolik do svých dopisů vtělovala své skutečné pocity a nakolik se pouze stylizovala do určité role.

5. 1 Zdraví a nemoc v korespondenci

Význam, jaký byl tehdejší šlechtickou společností přikládán zdravotnímu stavu, dokládají v jejích korespondencích otázky zajímavící se, zda, je adresát listu zdrav;¹ a také poznámky samotného pisatele dopisu, jestli je právě zdrav či ne a případně jaká nemoc jej trápí.² Z pera některých šlechticů a šlechtičen nám dokonce zůstaly zachovány věty týkající se toho, jakou přesně důležitost přikládali zdraví. Zdeněk Vojtěch tak například své manželce napsal, že mimo spásy na tomto světě není nic důležitějšího než zdraví.³ Obdobně Mandelína z Hradce přála svému bratru Jáchymovi, aby mu Bůh všemohoucí dopřál „předkem“ zdraví, a teprve následně dodává, že by byla také ráda, kdyby mu Bůh poskytl v rámci zdraví i vše ostatní, co by Jáchym po něm požadoval.⁴ Stejně tak i Albertina Irglová, která roku 1634 Polyxeně prostřednictvím dopisu děkovala za přímlovu, napsala: „Přeji na pánu Bohu předně zdraví, při tom jiné všecko nejlepší dobré.“⁵

Z posledních dvou ukázek také vyplývá, že dobrý zdravotní stav byl vnímán jako dar od Boha. V takovémto světle pak můžeme vidět i četná Polyxenina exordia a petitia, ve kterých žádá pro svého muže boží ochranu,⁶ přála si, aby byl v pořádku, tedy zřejmě především to, aby neutrpěl žádnou újmu na zdraví. Skutečnost, že „paní kancléřová“ vnímala v souvislosti se zdravotním stavem boží vůli jako zásadní, dokazuje i zpráva, ve které Zdenka

¹ Např. Anna z Rožmberka se v jednom ze svých listů Jáchyma z Hradce tázala: „zdali stonati račte“ (František DVORSKÝ (ed.), *Staré písemné památky žen a dcer českých*, Praha 1869, s. 89).

² Např. Sylvie Černínová svému muži napsala o tom, že dostala „srdce třesení“ (František TISCHER (ed.), *Dopisy Sylvie hrab. Černínové, rozené Caretto-Millesimovy, s chotěm jejím Heřm. hrab. Černínem z Chudenic z let 1635–1651*, Praha 1908, s. 70).

³ Pavel MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa. Manželská korespondence Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic a Polyxeny Lobkovické z Pernštejna*, České Budějovice 2005, s. 202–203.

⁴ Václav BŮŽEK – Josef HRDLÍČKA (edd.), *Rodinný život posledních pánů z Hradce ve světle jejich korespondence*, OH 6, 1998, s. 172.

⁵ F. DVORSKÝ (ed.), *Staré písemné památky*, s. 277.

⁶ Exordium – např. P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 489; petitiium – např. tamtéž, s. 451.

informuje, že od minulého pondělka, kdy ji stihl záchvat, je již v pořádku,⁷ přičemž vzápětí dodává: „Požehnán buď Bože, pro svou slávu a mé zachránění.“⁸

Manželka nejvyššího kancléře však svůj zájem o jeho stav vyjadřovala i přímo – v jednom ze svých listů mu napsala: „Prosím, dejte mi zprávu o svých vodách a Vašem zdraví vůbec, neboť to je to, co mě zajímá.“⁹ Z této ukázky můžeme také jasně vidět i výše zmíněnou důležitost, jakou šlechta tehdejší doby přikládala zdravotnímu stavu. Polyxena svým označením těchto informací jako „toho, co ji zajímá“ dokládá, že tento jev vnímala jako podstatný, stejně jako její současníci. A obdobně jako u jiných výše zmíněných pisatelů, tak tedy i u kněžny z Lobkovic můžeme v jejích textech nalézt odraz právě tohoto významu jaký zdraví připisovala. Tato výše citovaná ukázka se jeví jako zajímavější, doplníme-li, že pochází z dopisu, ve kterém se Polyxena zmiňuje o zdraví ještě jednou – prosí svého manžela, aby o něj pečoval. Zdá se tedy, že kněžna z Lobkovic při psaní tohoto listu pocítovala opravdu velkou starost o svého manžela. Tyto její obavy mohly být vyvolány setkáním s Adamem Berkou, který ji navštívil. Tento šlechtic zřejmě vypadal nemocně a na „paní kancléřovou“, tak zřejmě učinil dojem, že jej v nejbližší době nečeká nic jiného než smrt.¹⁰ Polyxena ohledně tohoto setkání s Adamem Berkou Zdeňkovi také napsala, že ji „pěkně“ vyděsil.¹¹ Jeví se tedy jako poměrně pravděpodobné, že po setkání s na smrt vypadajícím šlechticem se kněžna z Lobkovic zmocnily obavy o zdraví jejího manžela, které následně pronikly do jejího listu tím způsobem, že se několikrát na tuto záležitost během dopisu odkázala.

Aktuální zdravotní stav svého partnera zjišťoval kancléř a jeho žena nejenom prostřednictvím otázek v korespondenci, ale také dotazy, jež pokládali svým návštěvníkům. Zdeněk Vojtěch se tak například v jednom z dopisů zmiňuje, že jej návštěva informovala o tom, že se Polyxeně v tomto směru daří dobře.¹² Kněžna z Lobkovic, jak dokazují její texty, také tento způsob získání informací o kondici svého protějšku využívala – svému manželovi tak neopomněla sdělit, že slyšela, že prý přibral a vypadá dobře.¹³ Nejvyšší kancléř jí zřejmě o tomto svém příznivém stavu nepodal žádnou zprávu, jelikož jeho manželka mu po sdělení

⁷ Pavel Marek tuto pasáž přeložil takto: „...od minulého pondělka, kdy mě napadl onen parazit, se mi nic jiného nestalo.“ (P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 462). Petr Mařa však zpochybnil, to že Polyxenu napadl parazit a vyjádřil názor, že španělský termín „el parasimo“ neoznačuje parazita ale obyčejný paroxysmus (záchvat) (Petr MAŘA, *Zdeněk Vojtěch z Lobkovic, Polyxena z Pernštejna a jejich korespondence. Poznámky k edici Pavla Marka*, FHB 23, Praha 2008, s. 349–350).

⁸ P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 462.

⁹ Tamtéž, s. 375.

¹⁰ „...odchází Adam Berka. Myslím, že vypustí duši. Obávám se, že zítra již nepřijde.“ (tamtéž, s. 375).

¹¹ Tamtéž, s. 375.

¹² Tamtéž, s. 513.

¹³ Tamtéž, s. 537.

toho, co zaslechla, neváhá láskyplně vyčinit, že se o jeho lepší kondici nedozvěděla od něj samotného: „A vy, ničemo, jste mi o tom nic neřekl. To nevadí. Řeknete, že jste pouze zapomněl.“¹⁴ Tato jemná výtká zároveň může naznačovat blízký vztah, který spolu zřejmě tento pár sdílel. Polyxena se svému muži nebála laškovně vynadat, prezentuje se tedy jako někdo, kdo si takovou věc může dovolit, a je tedy svým protějškem vnímána jako do určité míry rovnocenný partner. Domnívám se, že kdyby svou roli vnímala jako plně podřízenou, nedovolila by si vůči svému muži vznést ani toto jemné vyčínění, maximálně by napsala, jak by určovala její úloha milující manželky, již od ní společnost očekávala, že ji těší, že zaslechla o dobrém zdravotním stavu svého partnera.

Právě i starost, jakou si partner činil o toho druhého, zřejmě byla následně i jedním z motivů, proč tento protějšek, adresát dopisu, informoval tazatele ve svých listech o svém zdraví. Polyxena tak například svému manželovi neopomněla sdělit domněnky lékařů ohledně toho, že trpí melancholií.¹⁵ O péči, jakou jí Zdeněk věnoval konkrétně ohledně této nemoci, svědčí i to, že mu jeho žena děkovala za jeho snahu ji vyléčit.¹⁶ Stejně tak se nejvyšší kancléř od své manželky dozvěděl, že ji vředy natolik mučí a trápí, až jí to donutilo ulehnout.¹⁷ Zdeněk Vojtěch si, jak napsal, přál, aby mohl své partnerce ulehčit její trápení a vytrpět vředy místo ní.¹⁸ Toto jeho přání opět dokládá starost, kterou měl o Polyxenino zdraví a také zřejmě náklonnost, jakou k ní choval – nebo tedy alespoň, jak naznačuje ukázka, se prezentoval ve svých listech jako pečující a milující manžel.

Jeden z dopisů, jež kněžna z Lobkovic svému muži napsala, je oproti ostatním poměrně přeplněn informacemi o jejím zdravotním stavu – celý list uvozuje sdělením, že celý den spala, jelikož nemohla v noci zamhouřit oka; následně dodává, že ji včera bolela noha a také: „U stolu jsem na mně přišla nějaká slabost. Nebylo to však nic víc než má děloha.“¹⁹ Dále se v tomto textu také zmiňuje o své bolesti hlavy, která jí znemožňuje pokračovat v jeho psaní.²⁰ O jejím aktuálním stavu a o tom, jak jej ona sama vnímala, může vypovídat i její poznámka: „Pokud budu žít, mám pro Vás lososa.“²¹ Je ovšem otázkou, zda kancléřova manželka opravdu v této chvíli myslela, že ji již brzy nečeká nic jiného než smrt a poněkud bizarně tento svůj pocit spojila se zprávou o lososovi, kterého hodlala zaslat svému muži; či zda to, jak se nedobře cítila, přispělo k jakési nadsázce a ke vzniku tohoto zvláštního

¹⁴ Dopis byl datován k roku 1627, P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 537.

¹⁵ Dopis byl datován k roku 1623, Tamtéž, s. 254.

¹⁶ Tamtéž, s. 563.

¹⁷ Dopis byl datován k roku 1625, Tamtéž, s. 408.

¹⁸ Tamtéž.

¹⁹ První větu uvádím ve znění, v jakém ji můžeme nalézt v edici Pavla Marka (tamtéž, s. 289).

²⁰ Dopis byl datován k roku 1624, Tamtéž, s. 290.

²¹ Dopis byl datován k roku 162, Tamtéž, s. 289.

propojení. Zároveň by toto spojení možného životního konce s odesláním ryby v jedné větě mohlo pouze naznačovat skutečnost, že lobkovická šlechtična zaznamenávala myšlenky do dopisu svému manželovi, tak jak jí přicházely na mysl, tedy bez nějaké větší přípravy a rozvržení, což by opět mohlo ukazovat blízký vztah tohoto páru – znamenalo by to, že Polyxena necítila takovou potřebu se hlídat a cenzurovat obsah dopisu a proto nechávala myšlenky volně plynout. Jestliže by se podařilo tento předpoklad potvrdit, zdálo by se více pravděpodobné, že Polyxena do dopisu vtělovala opravdu své skutečné pocity a ne tedy, že se pouze stylizovala do nějaké role. Jak už ale bylo zmíněno, tato její sebe prezentace mohla být také neuvědomělá, a tak by následně nehrálo roli, jestli by své pocity předávala i hned dopisu, či se dlouze rozmýšlela, co napíše.

Zdeňkovu péči o Polyxenu mimo jiné také dokazuje jeho setkání s jejím doktorem, o němž se zmiňuje v jednom ze svých listů adresovaných kněžně z Lobkovic.²² Nejvyšší kancléř k této poznámce o návštěvě manželčina doktora připojuje velmi podrobné, můžeme říci, že místy až nechutné, převyprávění toho, co se dozvěděl o jejím zdraví;²³ celý popis prokládá vciťováním se do své ženy a lítostí nad tím, jakou bolest si musela vytrpět. Od doktorů se nechával kníže z Lobkovic informovat i o průběhu její léčby roku 1615, kdy se léčila karlovarskými prameny a následně i chebskými kyselkami kvůli hypochondrické melancholii.²⁴ Chebské kyselky byly do doby, než tento „nektar Bohů“²⁵ okusila Polyxena, k léčení užívány jen v blízkém okolí pramenů. Lékař Borbonius roku 1614 doporučil „paní kancléřové“ jejich užití. Císařští doktoři však jeho názor nesdíleli a navrhovali kněžně z Lobkovic, aby ke svému zotavení využila pramenů karlovarských. Teprve následujícího roku dospěli lékařské kapacity ke kompromisu a doporučily Polyxeně prameny oba. Jejich neshody však nadále pokračovaly v otázce, který pramen by manželka nejvyššího kancléře měla navštívit jako první. Polyxena toto „dohadování“ zřejmě již déle nesnesla, a proto se sama odhodlala a odjela do Karlových Varů. Tento její krok jí představuje jistě jako rozhodnou ženu, která umí jednat i sama za sebe a také samozřejmě i jako ženu, která chce vyřešit svůj nepříznivý zdravotní stav co nejlepším způsobem – nečeká, jak dopadne diskuze specialistů ohledně jejího případu, za to ale volí tradičnější lázně a v nich svou léčbu začíná.

²² P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 379.

²³ „... a vyprávěl mi o tom, co Vám vyšlo z ucha... Jak velkou bolest jste za celou tu dobu, kdy Vám, můj anděli, ta blecha vlezla do ucha, musela pociťovat... se Vám objevil hnis, který houstne a nakonec úplně ztvrdne a působí, tak ohromné bolesti a muka. Doktor mně prozradil, že nejprve vyšlo něco bílého a poté následovala nějaká černá hmota, která velice nelibě zapáchala. Byla prý podobná té, jež Vám vychází z fontanelly. (zřejmě uměle udržovaná hnisající rána v podkožním vazivu, která měla sloužit k odvádění jedovatých látek z postižených míst)“ (tamtéž, s. 379).

²⁴ Více informací o tomto Polyxenině lázeňském pobytu můžeme nalézt v denících lékaře Borbonia (viz Gustav GELLNER, *Životopis lékaře Borbonia a výklad jeho deníku*, Praha 1938, s. 97–105).

²⁵ Takto tyto prameny označoval sám Borbonius (viz jeho deníky – Tamtéž).

Posléze za ní do lázeňského města přijel i Borbonius, který ji následně zřejmě přesvědčil i k odjezdu do Chebu a k vyzkoušení tamějších kyselk,²⁶ jež jí nakonec, alespoň jak vypovídá jeho deník, pomohly.²⁷

Také množství lékařů, jimiž se kněžna i její manžel obklopovali, dokazuje, že zdraví vnímali jako velmi podstatnou složku svého života. Zároveň také prostor jaký byl odborníkům ponechán k diskuzi a také podrobné informování, jaké Zdeněk od nich vyžadoval, naznačuje, že lobkovický pár vnímal lékařství jako plnohodnotnou vědu, a projevoval o ní zájem. Tento předpoklad potvrzuje i skutečnost, že Borbonius po Polyxenině léčení zaslal Zdeňku Vojtěchovi pojednání *Problemata*, které tvořilo teoretický doplněk k jeho tezím o chebských kyselkách a jejich léčebných účincích. Domněnku tohoto jejich zájmu o medicínu může podpořit například i kancléřovo počínání při návštěvě svého nemocného bratra²⁸ – po Zdeňkově příjezdu se Ladislavovi velmi přitížilo a protože žádný doktor nebyl na blízku, tak si nechal budoucí kníže z Lobkovic zavolat lékárníka a nařídil mu, aby na tělo nemocného přikládal krystal (aplikace drahokamů a polodrahokamů na nemocné tělo byla v raném novověku považována za léčebný prostředek).²⁹

Lobkovický pár se neinformoval pouze o svých vlastních nemocech. Část zpráv, které si mezi sebou vyměňovali, tvořily různé neduhy a zranění, jimiž trpěli ostatní šlechtici,

²⁶ Tyto léčivé prameny se nacházejí v dnešních Františkových lázních.

²⁷ Marie Ryantová ve své práci uvádí, že Polyxena chebské kyselky využívala k léčení své neplodnosti, jak jí poradil její lékař Borbonius (Marie RYANTOVÁ, *Polyxena z Lobkovic*, in: Milena Lenderová a kolektiv, Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století, Praha 2002, s. 86–87). Dle Borboniova deníku se však Polyxena těmito vodami měla léčit až roku 1615, s tím, že tento její doktor se o tyto prameny začal zajímat o rok dříve. Podnětem k jeho zájmu mu byla právě žádost této šlechtičny, aby ji zbavil její nemoci. Touto nemocí však nebyla neplodnost (tou dobou měla Polyxena již pětiletého syna), ale hypochondrická melancholie. Můžeme poměrně s velkou jistotou tvrdit, že Borbonius nevyužil tyto kyselky k jejímu léčení dříve, jelikož jak dokládá jeho deník, tak předtím užívání těchto pramenů nebylo rozšířeno dále než v jejich blízkém okolí. Právě protože Borbonius neměl žádné zkušenosti s chebskými kyselkami, rozhodl se požádat o radu chebského městského lékaře Matouše Hornigka (O Borboniově spolupráci s tímto mužem se Marie Ryantová také zmiňuje – nazývá jej zřejmě akorát počestnou variantou jeho jména, tedy jako Hornického). Deník Polyxenina lékaře však dosvědčuje, že o tuto pomoc jiného doktora požádal roku 1614 a nebylo tomu tak kvůli léčení neplodnosti (G. GELLNER, *Životopis lékaře Borbonia*, s. 97–105).

Vzhledem k tomuto chybnému časovému zařazení Polyxenina chebského pobytu pak mění důležitost i obsah dalšího tvrzení Marie Ryantové, která následně po líčení souvislosti mezi „paní kancléřovou“ a dnešními Františkovými lázními dodává, že později Polyxena navštěvovala i Vary, což dokládá úryvkem z deníku Adama mladšího z Valdštejna. (Marie KOLDINSKÁ – Petr MAŤA (edd.), *Deník rudolfinského dvořana. Adam mladší z Valdštejna 1602–1633*, Praha 1997, s. 230). Tato jeho poznámka, že kancléřova manželka odjela do Karlových Varů se však váže k roku 1615, jedná se tedy stále o ten jeden a samý pobyt – během něhož Polyxena nejprve odjela do Varů a následně se přesunula do Chebu.

²⁸ Ladislav IV. Popel z Lobkovic.

²⁹ Nemocí Zdeňkova bratra se zabývá X. list z celé edice (P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 186–187). Pavel Marek zde však slovo „un cristel“ překládá jako klystýr. S tímto překladem nesouhlasí ve své recenzi Markovy edice Petr Maťa, který ke svému nesouhlasnému stanovisku připojil i vysvětlení, že přikládání drahých kamenů bylo v raném novověku považováno za léčebný prostředek. (P. MAŤA, *Poznámky k edici Pavla Marka*, s. 349).

duchovní nebo císař.³⁰ Tyto informace mohly sloužit k tomu, aby manželé měli přehled o situaci ve společnosti a také je jistě zajímalo, pokud onemocněl někdo, s kým je pojil nějaký bližší vztah.

Kněžna svého muže také informovala o zdravotním stavu jejich syna. Výše byly zmíněny ukázky, v nichž Zdeněk soucítí se svojí manželkou v její nemoci a toužil její trápení převzít na sebe. Podobné zmínky, i když nutno říci, že ne v natolik vypjatém zabarvení, obsahují i Polyxeniny poznámky o zdraví jejího dítěte. Kněžna z Lobkovic například napsala svému partnerovi o lítosti, kterou cítí nad tím, že Václav Eusebius je melancholický.³¹ Obdobně své pocity vyjádřila také, když její syn trpěl svrabem a vředy.³² Můžeme tedy říci, že pokud se dělo něco neblahého s jejím potomkem, tak tím alespoň na citové úrovni byla postížena i Polyxena.

5. 2 Osamocení a beznaděj jako utrpení

Jak tedy dokládá lítost projevovaná kněžnou z Lobkovic nad strádajícím synem, tak její trápení se neodehrávala pouze na fyzické úrovni, ale také na citové. Bolest jí tedy nezpůsobovala pouze její vlastní nemoc, ale i nemoc, kterou trpěl někdo jí blízký. V případě jejího manžela jí pak trápení způsobovala i jeho dlouhá nepřítomnost po jejím boku. V jednom ze svých dopisů se „paní kancléřová“ svému manželovi svěřuje, že ona i Václav jsou bez něj velmi osamoceni.³³ Tato její sebe prezentace v roli osamocené ženy trpící partnerovou nepřítomností je velmi úzce propojena s jejím představováním se v úloze milující manželky – rádná choť oddaně milující manžela měla jistě špatně nést odloučenost od něj. Polyxena svým označením Zdeňka jako jediného potěšení, které má,³⁴ jistě potvrzuje významnou roli, jakou v jejím životě hrál. Ještě bolestivěji pak vnímala, tedy alespoň jak píše ve svých listech, když jí nebyly doručeny žádné kancléřovy dopisy: „Nevím, co mám dělat. Jsem už takhle celá mrzutá a navíc mi nepřijdou ani Vaše dopisy. Můj život, jak smutný je tento život. Je úplně hrozný. Již nic neříkám.“³⁵ Zajímavá je z této citace jistě i kněžnina poslední věta: „Již nic neříkám,“ jakoby vnímala jako nevhodné příliš se rozplývat v líčení toho, jak negativně nahlíží na svůj život. V této jedné větě by se mohlo tedy skrývat

³⁰ Např. V jednom dopise Polyxena Zdeňkovi píše, že se dozvěděla o nemoci panovnice (P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 475).

³¹ Tamtéž, s. 490.

³² Tamtéž, s. 348.

³³ Tamtéž, s. 171.

³⁴ Tamtéž, s. 290.

³⁵ Tamtéž, s. 165.

uvědomění si, že se příliš nechala tímto pocitem unést při psaní svého dopisu a také se v těchto slovech může skrývat jakási omluva Zdeňku Vojtěchovi, že se tak stalo.

Toto můžeme říci rezigňované vidění světa a Polyxeniny úlohy v něm nalezneme i v jiných místech lobkovické korespondence. Je zajímavé, že vždy se jedná o poměrně krátké vybočení a zbytek dopisu pak obsahuje informace, které nalezneme i v ostatních listech a formulované i stejným způsobem. Často se právě v bezmoci, kterou kněžna z Lobkovic pociťuje, upíná ke svému manželovi. Tuto skutečnost podporuje i její list z roku 1626, ve kterém Polyxena prosí Boha, aby Zdeňkovi zaplatil za dopisy i námahu, které jí věnuje.³⁶ Toto poděkování doplňuje právě i několika větami vyjadřujícími její beznaděj: „Ani si to (Zdeňkovy dopisy), má duše, nezasloužím. Vždyť vidím, že se již nehodím na nic jiného než být hostinou pro červy. A vlastně ani to ne, neboť půjdu do země s celým svým hněvem.“

V této ukázce si také můžeme povšimnout i jednoho rozdílu oproti předchozí, ve které si kněžna z Lobkovic povzdechla nad tím, jak hrozný a smutný je život. Tento rozdíl se týká jejího označování sama sebe. Zatímco v první citované ukázce si stěžuje na hrozný život – tedy na to, co ji obklopuje, případně na svůj osud, který ale také můžeme považovat za vnější prvek; tak v druhých několika větách tuto svou rezigňovanost směřuje na sebe a sama sebe označuje jako někoho, kdo se nehodí ani jako hostina pro červy. V jiných listech se pak tato šlechtična označovala i jako stařenka, přičemž se opět vztahuje i ke svému manželovi, v němž hledá oporu ve svém nepříznivém citovém rozpoložení.³⁷

Pro dokreslení tohoto Polyxenina sebezpředstavování se v roli trpící ženy je myslím záhodno doplnit ještě několik vět z jejího dopisu. Tyto věty obsahují všechny výše popsané způsoby, jakými vyjadřovala své citové strádání – vztahování se k manželovi, touhu po jiném a lepším životě či osudu a nazývání sama sebe nelichotivými charakteristikami – „Včera jsem dostala pravidelnou poštou Váš dopis. Ačkoliv nejste papež, líbám Vám za něj milionkrát nohy. Píšete mi v něm, že mě litujete. Bůh Vám to zaplat'. Nepřála bych si soucit, ale jiný život, v němž bych mohla jenom odpočívat. Jinak totiž pro mě není oddechu. Zdá se mi, že jsem na jevišti světa nejhorším hadrem, po němž lidi šlapou. Ach pane, srdce není bláznivé ani falešné, neboť Vám v malé chvíli sdělí veškerou pravdu.“³⁸

³⁶ P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 477.

³⁷ Např. „... co je třeba zvážít, je, že máte na svých bedrech stařenku, jako jsem já.“ (tamtéž, s. 507). A „Nezapomeňte na svou otrokyni a sešlou stařenu.“ (tamtéž, s. 538).

³⁸ Tamtéž, s. 555.

5. 6 Dvě podoby strádání raně novověkých šlechticů

Na základě lobkovické korespondence se jeví, že šlechta šestnáctého a sedmnáctého století přikládala zdraví opravdu vysokou důležitost, stejně tak jak mu přikládají i dnešní lidé. Potřeba knížete i jeho ženy zabývat se touto náležitostí byla zřejmě i poněkud aktuálnější, živější než je tomu u některých z nás či jejich současníků.³⁹ Stupeň poznání, jakého medicína tehdy dosahovala, zapříčiňoval, že život mohl být ohrožen ve více případech, než je tomu dnes. Jejich potřeba intenzivněji se zabývat touto záležitostí však mohla být způsobena i tím, že kancléř i jeho manželka se v době, kdy sepisovali své texty, již dosáhli i poměrně vysokého věku, který s sebou přinášel právě zdravotní problémy.⁴⁰ Prostřednictvím zdraví oba partneři projevovali i svou náklonnost k tomu druhému – tázali se, jak se mu daří a jestli je v pořádku či se informovali o nemocech, které jejich protějšek trápí. Jak ale také ukazuje příklad Polyxeny i jiných šlechticů, tak utrpení mohlo být způsobeno nejenom fyzickými podněty, ale také dlouhodobou nepřítomností manžela po boku šlechtičny. Je však otázkou, nakolik tyto ženy píšící o svém strádání popisovaly své skutečné pocity, a nakolik se jednalo pouze o komunikační klišé – jakýsi stereotyp. Kněžna z Lobkovic však do svých dopisů většinou nevkládala iracionální volání po manželovi. Věděla, že jeho příjezd v nejbližší době je nemožný, a tak se nezdá, že by záměrně využívala tohoto klišé při své stylizaci do role trpící milující manželky.

³⁹ V případě jejich současníků musíme toto tvrzení přece jen pokládat za nejednoznačné, jelikož zejména pokud se jednalo o ženu, tak její zdraví bylo z různých příčin v podstatě konstantně ohroženo po celý život – děti často umíraly v útlém věku právě v důsledku nemoci, žena následně v roli matky byla ohrožena vyčerpáním z porodů a potratů a ve stáří ji stejně jako u mužů postihovaly neduhy související s tímto věkem. Srov. Zápisky Alžběty Lidmily z Lisova – tato šlechtična se ve svém textu zmiňuje především o svých četných porodech, a smrti svých dětí (Jana RATAJOVÁ, *Alžběta Lidmila z Lisova, Rodinné paměti*, Dolní Břežany 2002).

⁴⁰ Srov. Listy Kateřiny ze Žerotína (František DVORSKÝ (ed.), *Listy paní Kateřiny z Žerotína rozené z Valdštejna. [Část] I, Dopisy z roku 1631 a 1633*, Praha 1894; František DVORSKÝ (ed.), *Listy paní Kateřiny z Žerotína rozené z Valdštejna. [Část] II, Dopisy z roku 1634 a 1635*, Praha 1895). Dopisy obsažené v této edici Kateřina ze Žerotína napsala také v poměrně vysokém věku a také v nich nalezneme mnoho zmínek týkajících se jejího či manželova zdraví.

Dobrá křesťanka

Nedílnou součástí života v šestnáctém a sedmnáctém století byla víra v Boha. Tento fakt se zdá být nezpochybnitelný jak v případě obyčejných lidí, tak i v případě šlechty, mezi níž patřila i Polyxena. Víra v boží existenci provázela člověka celým jeho bytím a stala se také integrální součástí jeho uvažování, představ o světě. Následně se tak v podstatě promítala, jak do jeho počínání – očividným důkazem tohoto jevu u šlechty můžou být například její dary věnované církvi. Víra jako prvek dobové mentality také mohla ovlivňovat denní režim každého jednotlivce – na nejzákladnější rovině můžeme uvést jako příklad třeba motlitby nebo návštěvy mší. Náboženství se odrazilo i ve vyjadřování tohoto společenského stavu, čehož důkazy můžeme nalézt právě i v korespondenci. Tyto zmínky o Bohu mnohdy také představují příslušníky urozené vrstvy jako dobré křesťany.

6. 1 Víra prostupující každodenním životem

Skutečnost, že Bůh a víra v něj byli vnímáni jako zřejmě nejdůležitější elementy v životě šlechticů, potvrzují i přímé zmínky v jejich dopisech. Anna Salomena Černínová v jednom ze svých listů označila manžela jako jediné potěšení, kterého se jí na světě hned po Bohu dostává.¹ Stejně tak Barbora Magrlová napsala svému synovi, že po pánu Bohu „se důvěřuje“ právě jemu, že ji neopustí.²

V Polyxeniných textech sice nenalezneme žádné přímé vyjádření o tom, jak prioritně vnímala Boha, ale za to se nám dochovalo několik jejích vět naznačujících, že právě jej vnímala jako jakýsi středobod veškerého bytí, od kterého se v podstatě odvíjí osud každého jednotlivce. Roku 1626 tak důležité události svého života připsala navrub právě Bohu: „Bůh je náš pán. Dal mi muže, kterého si nezasluhuji. Dal mi knížete. Dal mi 20 000, abych je mohla půjčit panovníkovi. Znovu mi pak poskytl 10 000. Dal mi tolik stříbra. Vše je již prodané a utracené. Dal mi však další. Dal mi syna. Bůh mi jej ochraňuj stejně jako jeho otce.“³ V jiném svém listu pak kněžna z Lobkovic nabádala svého muže k trpělivosti, neboť Bůh chce a chtěl, aby tomu tak bylo.⁴ Zároveň také dodává, že i jí připadá část této trpělivosti a že se uklidňuje vírou ve skutečnost, že to, co činí, se jí jednou vrátí a následně se dočká další situace, která ji učiní dobrou. V této druhé kněžnině myšlence se odráží i její důvěra

¹ František DVORSKÝ (ed.), *Staré písemné památky žen a dcer českých*, Praha 1869, s. 271.

² F. DVORSKÝ (ed.), *Staré písemné památky*, s. 276.

³ Pavel MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa. Manželská korespondence Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic a Polxyeny Lobkovické z Pernštejna*, České Budějovice 2005, s. 450–451.

⁴ Tamtéž, s. 506.

v jakousi reciprocitu – tedy v to, že za skutky jež vykonala, bude odměněna. Tato idea je v podstatě elementární součástí katolické víry. Pokud by jednotlivci nebylo dobré činné oplaceno v pozemském životě, tak jej čekala odměna daleko cennější, a to v podobě spásy. I Zdeněk Vojtěch svou ženu o tomto koloběhu ujišťoval: „Požehnaný Kristus Vám vše dobré, co jste pro něj učinila, splácí a zaplatí.“⁵ Už jenom tato samotná víra v boží existenci a potvrzování jeho významné role při řízení veškerého bytí nám Polyxenu představuje jako osobnost prezentující se jako věřící křesťanka.

Nutno však dodat, že v některých listech lobkovický pár tento svůj postoj k boží vůli vyjádřil za pomoci ustálených rčení a frází, jež se užívají i v naší době. V těchto případech tedy buď také mohli chtít vyjádřit svou víru v boží řízení, anebo prostě užili spojení, jež by v této situaci napsala i jiná šlechtična či šlechtic – přišli jim tedy na mysl fráze, které se tehdy běžně užívaly a zdály se vhodné pro danou situaci. Prvotním impulzem pro napsání těchto slov by tedy nebyla touha prokázat svůj náboženský postoj, ale vliv společnosti, jejíž byli součástí. Nejvyšší kancléř tak Polyxeně do jednoho z dopisů vložil latinská slova: „Pán dal, pán vzal. Budiž jeho jméno velebeno.“⁶ Kněžna z Lobkovic pak v listu svému švagrovi Vilému z Lobkovic uvedla část otčenáše: „...,děj se vůle boží jako v nebi tak i na zemi“...⁷ Volba takovýchto rozšířených spojení také může také naznačovat propojení tohoto páru s dobovou mentalitou – zvolili slova, která by vybral zřejmě i jiný příslušník tehdejší aristokratické vrstvy.

Na skutečnost, že katolické vnímání světa proniklo do všech aspektů jejich životů, pak v dopisech odkazují i takové detaily, jako jsou například různá přirovnání, která tento pár užívá – Polyxena se například o dědickém sporu, který měli s rodem von Heussenstein,⁸ vyjadřuje jako o výtvaru ďábla.⁹ Obdobně se také vyjádřila i o dopisu, jež si mohla přečíst a jež Vilém Slavata z Chlumu a Košumberka adresoval Jindřichu Libštejnskému z Kolovrat. Tento list byl dle kněžny z Lobkovic sepsán, tak zlostně a arogantně jakoby byl dílem samotného ďábla.¹⁰ Pro srovnání manžel „paní kancléřové“ neváhal nazvat v jednom ze svých listů Frebonii z Pernštejna prolhanou Mohamedánkou.¹¹

Jak bylo zmíněno výše, tak náboženství ovlivňovalo i denní program šlechty, a to přinejmenším zařazením do jeho rámce návštěvy mší či jiných obřadů nebo prostým

⁵ P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 546.

⁶ Tamtéž, s. 384.

⁷ August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze království českého*, (= elektronické vydání 2000, kniha VIII), s. 195.

⁸ Více o tomto sporu v kapitole *Šlechtična a císařova poddaná* s. 44.

⁹ P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 246.

¹⁰ Tamtéž, s. 481–482.

¹¹ Tamtéž, s. 385.

vyhrazením času pro modlitby. V lobkovické korespondenci můžeme nalézt i zmínky týkající se těchto aktivit. V jednom z prvních dopisů, tak Polyxena kupříkladu napsala, že svěřila Zdeňka Vojtěcha o Bohu. Neopomněla se také zmínit o své návštěvě u kapucínů a o tom, že „dělali odpustky“.¹² Stejně tak i v jiném jejím dopisu nalezneme informaci o Polyxenině modlitbě v kostele, během níž svěřila svého muže Bohu.¹³ Oba manželé se ve své korespondenci zmiňují i o tom, že samo faktické psaní jejich listů bylo ovlivněno jejich účastí na mších – nejvyšší kancléř tak své ženě zdůvodňoval pozdější sepsání dopisu „zbožností“ v kostele svatého Michala,¹⁴ kněžna z Lobkovic pak jeden ze svých krátkých textů ukončila slovy: „Nemohu se zdržet více, neboť jdu na mši.“¹⁵

Účast na těchto aktivitách nám opět představují Polyxenu a jejího manžela jako věřící křesťany. V tomto případě můžeme doplnit i přídavné jméno dobré, jelikož navštěvovali ceremonie, dle svého přesvědčení a i svými modlitbami se prezentují jako jedinci držící se zásad svého vyznání.

Pisatelé dopisů se k Bohu neobraceli pouze za zdmi kostelů či při svých modlitbách, jejich prosby k Nejvyššímu nalezneme právě i na stránkách samotných jejich listů. Jedná se především o žádosti o boží ochranu pro adresáta textu. Tyto prosby bývaly často zařazovány do exordií a petitií listů.¹⁶ Jak bylo také zmíněno výše, tak užívání těchto žádostí se zdá pro tehdejší šlechtickou společnost poměrně typické, lobkovický pár v tomto směru tedy nečinil žádnou výjimku.¹⁷ Zároveň je nutno podotknout, že zmíněním této své prosby se oba manželé prezentují nejenom jako věřící, ale také jako oddaní a milující manželé – svou náklonnost vyjadřují žádostí, aby jejich protějšek byl zdravý a požehnán.

Mimo těchto proseb pak v textech kancléře i jeho ženy nalezneme poděkování Bohu za jeho projevenou přízeň či přiznání jeho podílu na dobrém partnerově stavu nebo na jiné proběhlé události. Zdeněk Vojtěch tak například označil uzdravení své manželky jako milost boží a připojil také větu přímo vzdávající dík Nejvyššímu za tento jeho čin: „Pochválen buď, náš Pane, za to, že jste se uzdravila.“¹⁸ Nutno však říci, že žádosti o budoucí boží zasahování a ochraňování jednoznačně převažují nad projevováním vděku za události již minulé. Polyxena zmínila boží podíl na minulém dění, když svému muži posílala zprávu o tom, že jedné šlechtice se narodila vnučka, tento fakt vyjádřila slovy: „...Bůh osvětlil její

¹² P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 165.

¹³ Tamtéž, s. 207.

¹⁴ Tamtéž, s. 313.

¹⁵ Tamtéž, s. 539.

¹⁶ Více o exordiech a petitiích v kapitole *Milující manželka* s. 25.

¹⁷ Viz předchozí poznámka.

¹⁸ P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 379.

dceru...“¹⁹ Zároveň touto zmínkou kněžna z Lobkovic odkázala na víru v boží řízení osudu – Bůh ovlivňuje veškeré dění, zapříčiněním jeho vůle tedy v podstatě vzniká i těhotenství.

Zakořenění křesťanského způsobu života a jeho aktivního praktikování se odráží také v přáních, aby protějšek prožil ještě mnohá každoročně se opakující posvátná období liturgického roku (jsou to v podstatě prosby, aby partnerovi bylo dopřáno ještě mnoho let pozemského bytí) – Polyxena tak svému muži popřála miliony dobrých Velikonoc,²⁰ on jí pak v jiném textu napsal, ať ji Bůh dopřeje mnohé další vánoční svátky.²¹ Asi není nutné dodávat, že těmito přáními oba vyjadřovali i svou vzájemnou náklonnost – jedná se v podstatě o jinak zaobalenou prosbu, aby jejich partner zůstal zdrav.

6. 2 Lobkovický pár a příslušníci duchovního stavu

Katolická víra lobkovický pár stejně jako jiné šlechtice tehdejší doby vedla k podpoře církevních řádů a k navazování vztahů s jejich představiteli. Tyto kontakty mohly být v dopisech vyjádřeny obdobně jako vztahy navazované s příslušníky urozeného stavu – stejně jako v případě některého šlechtice Zdeněk poznamenal, že u něj jedl, tak obdobnými slovy popsal i svou návštěvu u kapucínů.²² Stejně jako šlechta, tak i členové duchovního stavu byli využíváni k doručování korespondence.²³ Doručovatelé byli jistě voleni na podkladě vztahu, jaký k nim pisatel dopisu choval, pokud by s nimi neměl žádný kontakt, můžeme říci, že by si je zřejmě nevybral pro předání dopisu a také by zřejmě nebyl do takové míry informován o tom, kdy se chystají k nějaké cestě, již by mohl pisatel využít a pověřit je dodáním listu. Vztahy se také mohly do textů promítnout i různým pozdravováním – Zdeněk Vojtěch, tak Polyxeně vyřizuje pozdrav kardinála Orsiniho.²⁴ Jak již bylo zmíněno výše,²⁵ tak bohatým pohoštěním tohoto církevního hodnostáře se kněžna z Lobkovic prezentovala jako šlechtična, jež je schopná dostát svému postavení a řádně uctít a pohostit takového významného hosta; zároveň se však také díky tomu, že se jednalo o kardinála, představila prostřednictvím tohoto svého počínání i v roli dobré křesťanky. Skutečnost, že kontakty navázané s příslušníky duchovního stavu byly pokládány za důležité, pak může podpořit i fakt, že manželka

¹⁹ Tamtéž, s. 536.

²⁰ P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 237.

²¹ Tamtéž, s. 354.

²² Tamtéž, s. 261.

²³ Např. tamtéž, s. 335.

²⁴ Tamtéž, s. 252.

²⁵ Viz kapitola *Šlechtična a císařova poddaná* s. 46.

nejvyššího kancléře se v jednom ze svých dopisů neopomněla zmínit, že ji navštívil papežský nuncius.²⁶

Nejvíce zmínek z hlediska církevních řádů patří v dochované korespondenci Zdeňka a Polyxeny zřejmě kapucínům.²⁷ Lobkovický rod věnoval této instituci svou podporu, již od jejího usídlení v českých zemích. Pro její pražský konvent byly vybrány pozemky, jež z velké části tvořily zahrady Markéty z Lobkovic.²⁸ Ta s odkoupením tohoto majetku kapucíny souhlasila a dokonce se rozhodla zmenšit jeho původní cenu o polovinu na základě právě toho, za jakým účelem měly být její zahrady užity. I přestože však již byly v Praze zajištěny pozemky pro budoucí konvent, stále se nedařilo získat povolení pro usídlení tohoto řádu od císaře Rudolfa II. Tehdy zasáhl právě Zdeněk Vojtěch spolu s Felixem Mošovským z Moravčina, hejtmanem Pražského hradu, ti mnichy přesvědčili, aby neopouštěli české země a i přes tuto nepříjemnost počkali na panovníkovo svolení.²⁹ Propojení lobkovického páru s tímto řádem se pravděpodobně prohloubilo i díky vyléčení Polyxeniny neplodnosti.³⁰ Její otěhotnění bylo kapucíny připisováno zázračné soše Panny Marie Rottenburské, která se nacházela v jejich konventu na Hradčanech.³¹ Nutno říci, že mniši by se za tuto šlechtičnu zřejmě nemodlili, pokud by s nimi neměla navázané nějaké vztahy a pravděpodobně také kdyby je o to nepoprosila.

Ze zásahů, jež Polyxena přímo učinila ve prospěch tohoto řádu, můžeme například zmínit skutečnost, že jeho brněnskému konventu věnovala relikvii svatého kříže.³² Společně se svým manželem také Polyxena přiměla svého švagra Jana staršího Kavku z Řičan

²⁶ P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 207.

²⁷ Více o působení kapucínského řádu v Českých zemích mezi léty 1600–1618 např. Marek BRČÁK, *Ustanovení české kapucínské provincie v první polovině 17. století* (= bakalářská práce FF UK), Praha 2010.

²⁸ Markéta z Lobkovic (1541–1600) byla třetí manželkou Jana V. staršího z Lobkovic. Roku 1590 se stala vdovou (Marie MŽYKOVÁ – Petr MAŠEK – Stanislav KASÍK, *Lobkowiczové, dějiny a genealogie rodu*, České Budějovice 2002, s. 111).

²⁹ Kapucínská provinční knihovna, Rukopisy, sign. Rkp. 544, *Pamětní kniha kapucínského konventu v Praze na Hradčanech (Protocollum seu Historia domestica Conventus Hradschinensis, tomus primus)*, s. 10–11.

³⁰ Pro vyléčení své neplodnosti činila Polyxena mnohé kroky, z nichž i některé další byly spojeny právě se snahou získat boží výpomoc. Se svým manželem tak kupříkladu učinili slib, že pokud se dočkají potomka, tak nechají zrenovovat kostel panny Marie Sněžné v Praze (P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 95). O angažovanosti jezuitů v této záležitosti a o horečné snaze otěhotnět by pak mohla svědčit i část satirické básně *Píseň radostná, která byla dochována v zápiscích Jan Jeníka z Bratřic*: „Povězte mi puntovníci, /copak řekla jedna paní, / jenž mnoho záleží na ní, /na jejímžto někdy břiše/sloužili mši velmi tiše/jezuviti, by plod měla/ze čtyřhranatého těla? (Jaroslav KOLÁR (ed.), *Zrcadlo rozděleného království, Z politických satir předbřlohorského století*, Praha 1963, s. 187).

³¹ „Socha Panny Marie oznámila, jak někteří říkají R. P. Vavřinci z Brindisi, jiní zase R. P. Samuelovi z Plzně a jiní jiným bratřím, že poté, co se rozhodli bratři kapucíni postit, modlit se k ní (soše P. Marie) a další trýznění tělesná činit, konané s tím úmyslem, aby to prospělo šlechtičně Lobkovicové, která v té době byla nebezpečně stížena celkovou neplodností, že bude milostivě zbavena této nemoci a podivuhodně předpověděla, že jmenovaná šlechtična bude z Boží moci plodná a zajistí svému rodu velikou plodnost, což se též stalo a toto potomstvo žije až do dneška.“ – *Pamětní kniha kapucínského konventu v Praze na Hradčanech*, s. 29.

³² Milan BUBEN, *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích III. díl, I. svazek – Žebravé řády*, Praha 2006, s. 405.

ke splnění slibu, jež dal kapucínům, což následně vedlo i ke vzniku sídla tohoto řádu v Olomouci – roku 1605 učinil pán z Říčan slib, že pokud se jeho těhotné manželce Kateřině Benigně z Lobkovic narodí na přimluvu svatého Františka z Assisi syn, tak nechá kapucínům vystavět nový konvent. Kateřině Benigně se skutečně narodil potomek mužského pohlaví. Jan starší Kavka se však zdráhal naplnit svou část „úmluvy“ a hodlal financovat pouze nákup pozemku pro klášterišť, pokud se mniši opravdu rozhodnou pro vybudování konventu v Olomouci.³³ Změnu ve svém postoji pán z Říčan nakonec učinil právě na základě nátlaku nejvyššího kancléře a jeho manželky a aktivně se pak podílel na vybudování tohoto nového kapucínského konventu.³⁴ Zřejmě nejvýznamnější čin, který lobkovický pár pro tento řád podnikl, se pak udál roku 1615, tehdy se tito manželé stali fundátory kapucínského kláštera v Roudnici.³⁵

I do korespondence „paní kancléřové“ a jejího muže pak pronikly informace o reálné podpoře, jakou věnovali tomuto řádu. Zdeněk Vojtěch se tak své manželky tázal, zda již byla přepravena truhla s obrazy pro kapucínský kostel v Roudnici, který byl součástí vzniklého kláštera.³⁶ Stejně tak v jednom dopise uvedl, že se mu pro tento řád podařilo zajistit dům a že své partnerce v nejbližší době bude doručena smlouva, která se této záležitosti týká.

O stýkání se s mnichy této řehole pak svědčí i již zmíněná slova nejvyššího kancléře: „obědval jsem u kapucínů.“³⁷ Stejně tak i jeho partnerka v jednom ze svých listů napsala, že byla u kapucínů a že „dělali odpustky“, ³⁸ tato informace nám může posloužit jako doklad jejich návštěv v kostele tohoto řádu.

Významnou roli v životě lobkovického páru hrál i řád jezuitský. Polyxena kupříkladu stejně jako další její urození současníci využívala jejich pomoc při rekatolizaci panství.³⁹ Tomuto řádu kněžna z Lobkovic ještě před událostmi na Bílé hoře věnovala i zahradu, která jí připadla z pernstejnského dědictví.⁴⁰ Zdeněk se také neopomněl své manželce zmínit, že navštěvuje mimo jiné i mše připravované tímto řádem.⁴¹ Příslušníci této řehole hráli také nespornou úlohu při vzdělávání mladých šlechticů, což, jak dokazuje právě lobkovická

³³ Petr ALK. PETŘIVALSKÝ, *Počátky kapucínů v Olomouci ve světle řádových narativních pramenů* (= diplomová práce obhájená na Teologické fakultě Univerzity Palackého), Olomouc 2007, s. 63.

³⁴ Tamtéž, s. 65.

³⁵ Marie RYANTOVÁ, *Polyxena z Lobkovic*, in: Milena Lenderová a kolektiv, *Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století*, Praha 2002, s. 87.

³⁶ P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 362.

³⁷ Tamtéž, s. 261.

³⁸ Tamtéž, s. 165.

³⁹ M. RYANTOVÁ, *Polyxena z Lobkovic*, s. 93.

⁴⁰ Karel STLOUKAL, *Polyxena z Lobkovic*, in: *Královny a kněžny české*, Praha 1996, s. 223.

⁴¹ P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 313.

korespondence, platilo i v případě Václava Eusebia – nejvyšší kancléř své ženě připomínal, že má jejich syna posílat do semináře právě k jezuitům.⁴²

Z několika málo zmínek, jež nalezneme v projednávané korespondenci, se však také zdá, že kancléř i jeho manželka si byli vědomi rostoucího vlivu a moci jezuitů. Můžeme přinejmenším říci, že jejich počínání sledovali. Polyxena svému muži napsala o snaze příslušníků Tovaryšstva Ježíšova získat „onen kacířský“ kostel na Starém městě, ze kterého chtějí učinit seminář. Kněžna z Lobkovic se také odhodlala do dopisu vyjádřit svou nespokojenost nad tím, že jezuité využívají nepřiměřeného nátlaku, který vede k tomu, že se jim možná podaří přesvědčit panovníka k tomu, aby jim udělil majetky, jež nejsou fakticky v jeho vlastnictví: „Jezuitům může dát panovník to, co se týká jeho samotného, nikoliv však to, co náleží druhým.“⁴³ Polyxena také nesouhlasila s počínáním příslušníků tohoto řádu ohledně Karlovy Univerzity. Zdeněk Vojtěch pak tomuto jejímu názoru v listu z roku 1624 přitakal: „Svatě jste prohlásila, že pokud jezuité mají listiny, ať se jich drží a pokračují. Arcibiskup s nimi se takto vyrovnal. Proto ať neusilují o místa na Karlově Univerzitě, ale na té své. Vždyť ani arcibiskup se neuchází o funkce na jezuitské akademii. Co se týče konverzí baronů, pánů a poddaných, ta ať se ponechá na starosti jezuitům.“⁴⁴ Poslední věta této ukázky také ukazuje na výjimečnou roli, jaká byla v rámci rekatolizace připisována právě tomuto řádu.

Na další místo z hlediska četnosti zmínek v korespondenci bychom následně zařadili karmelitány. Zdeněk Vojtěch projevuje v jednom ze svých listů radost, že jeho manželku navštívili tito mniši a zároveň ji také prosí, aby těmto duchovním vyřídila jeho pozdravy a svěřila jej do jejich modliteb.⁴⁵ Stejně jako v případě kapucínů, tak i pro karmelitány jako i pro jiné řády zařizoval lobkovický pár různé záležitosti – dokladem této skutečnosti u tohoto konkrétního společenství může být část jednoho z listů, ve které kníže z Lobkovic své partnerce oznamuje, že pověření pro tento řád jí bude zasláno pravidelnou poštou.⁴⁶ Náklonnost, jakou zvláště Polyxena věnovala tomuto společenství, pak dokazuje i skutečnost, že jejich kostelu Panny Marie Vítězné na Malé straně roku 1628 věnovala sošku Pražského jezulátka.⁴⁷ Z pera příslušníka tohoto řádu také pochází legenda popisující úmrtí kněžny z Lobkovic a její následné zjevení.⁴⁸

⁴² Tamtéž, s. 257.

⁴³ P. MAREK (ed.), s. 332.

⁴⁴ Tamtéž, s. 353.

⁴⁵ Tamtéž, s. 434.

⁴⁶ Tamtéž, s. 530.

⁴⁷ K. STLOUKAL, *Polyxena z Lobkovic*, s. 223.

⁴⁸ Touto legendou se podrobně zabýval Petr Maťa v jednom ze svých článků – Petr MAŤA, *Polyxena Lobkovická z Pernštejna na cestě do barokního nebe (k projevům karmelitánské zbožnosti v českých zemích)*, in:

Z dalších řádů, kterým lobkovický pár dle zmínek v listech pomáhal svou přímlovou či zajištěním majetku, pak můžeme zmínit paulány,⁴⁹ dominikány⁵⁰ a reformované augustiniány.⁵¹ O poskytnutí almužny pak nevyšší kancléř prosil Polyxenu v případě františkánského mnicha.⁵² Za takovouto formu pomoci ji také pochválil v případě „mnišek z Olomouce“.⁵³ Pro dokreslení pak zbývá uvést poslední řád, o kterém v dopisech nalezneme zmínku, a to křížovníky s červenou hvězdou – Zdeněk jejich prostřednictvím nechal své manželce doručit dopis, přičemž se neopomněl zmínit, že jej tato duchovní během jeho pobytu v Řezně několikrát navštívili.⁵⁴

6. 3 Křesťanská vrchnost a představa dobrého křesťana

Katolická víra, jak již byl zmíněno výše v kapitole *Vrchnost*,⁵⁵ také ovlivňovala představu, jakou si Polyxena i její manžel vytvářeli o chování ideální vrchnosti. Dle jejich názoru měl šlechtic jako katolík zajistit i spásu svých poddaných, z čehož logicky vyplývala i jejich snaha o obrácení těchto lidí na pravou víru, tedy snaha o rekatolizaci. Tento šlechtic se pak svým úsilím prezentoval nejenom jako vrchnost, která plnila vytyčenou ideu o řádné vrchnosti, ale také jako dobrý křesťan, jelikož z jejich pohledu byl jistě za opravdu dobrého křesťana považován pouze katolík. A zasloužil-li se takovýto dobrý křesťan o přivedení ztracených oveček zpátky do stáda pravé víry, čímž následně zajistil i jejich spásu, stal se, můžeme-li to říci, ještě lepším křesťanem.

Zdeněk Vojtěch tak kupříkladu do jednoho ze svých listů vkládá názor, že pokud by se jejich regent a hejtman obrátili k pravé víře, tak by se z nich stali i lepší vrchnostenští úředníci.⁵⁶ Stejně tak svou ženu nabádal, aby nenechala odjet Křikavu domů a umožnila tak jeho setkání s otcem Jiřím a Humprechtem Černínem, které ho mělo následně dovést k přijetí

Jaroslav Pánek (ed.), *Vlast a rodný kraj v díle historika. Sborník prací žáků a přátel věnovaný profesoru Josefu Petráňovi*, Praha 2004, s. 387–406.

⁴⁹ „Tito dobří a bezpochyby svatí otcové pauláni mne žádali, abych se za ně u Vás přimluvila. Potřebují Vaši pomoc pro získání domu hraběnky z Lešna. Slíbila mi, že jim ho přenechá, pokud sama obdrží jiný.“ (P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 521).

⁵⁰ „Otec dominikán zítra dojíždí. Dosáhl všeho, oč žádal. Získal onen kostel ...svatého Jiljí. Zašlu Vám pro něj císařský list. Bude se ráno vracet spokojený.“ (tamtéž, s. 393).

⁵¹ „Reformovaní augustiniáni mě prosí, abych jim dala tuto žádost a doporučení. Odjíždí tam, neboť se zde pohrdá jejich prosbami. Dají Vám tento dopis. Řekněte jim, mé dobro, že se za ně přimlouvám, protože si myslím, že usilují o správné věci.“ (tamtéž, s. 475).

⁵² „Tento mnich mne požádal, abych almužnou přispěl chudým klášterům františkánského řádu.“ (tamtéž, s. 568).

⁵³ „Udělala jste dobře, že jste ty nebohé mnišky z Olomouce obdarovala almužnou.“ (tamtéž, s. 434).

⁵⁴ Tamtéž, s. 232.

⁵⁵ Viz s. 64.

⁵⁶ P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 339.

katolické víry, což by pak ve svém důsledku, alespoň dle názoru nejvyššího kancléře skončilo obrácením všech chlumeckých poddaných.⁵⁷

O samotné pobělohorské rekatolizaci poddaných jednotlivých panství pak také nalezneme několik zmínek v lobkovické korespondenci. Polyxena se zřejmě chystala aktivně podílet na tomto procesu v Litomyšli, jelikož její manžel v jednom z listů vyjádřil svou naději, že se jí na tomto statku povede přivést na správnou cestu více lidí, než se doposavad podařilo Kavkovi na Kosti.⁵⁸ Stejně tak se zde hodí připomenout, již zmíněnou poznámku Polyxeny o úspěšném rekatolizačním počínání jejího syna, jež za několik dní svého pobytu na venkovských statcích „napravil“ veškeré zde pobývajících poddané.⁵⁹

Jak dokazuje také již zmíněné nařízení vydané kněžnou z Lobkovic roku 1608 pro obec Litomyšl,⁶⁰ tak tato snaha o zajištění spásy prostých obyvatel nebyla v případě tohoto páru odstartována až pobělohorskými událostmi. Tento dokument se v první řadě zabývá právě tím, aby poddaní zde žijící byli dobrými křesťany – slovy kancléřovy manželky „věrnými křesťany“.⁶¹ Tito příslušníci pravé víry mají především světit neděle i jiné svátky výroční, apoštolské i ty blahoslavené Panny Marie. V těchto vyhrazených dnech nemají pak požívat alkohol a pracovat. Tito dobří křesťané mezi sebou nemají trpět ani žádné sekty, za to však mají do řádného chrámu Páně dovést své sousedy, děti i čeládku.⁶² Představa takového dobrého křesťana v podobě vzorného věřícího poddaného se odráží také ve skutečnosti, že Polyxena obyvatele tohoto města také nabádala k tomu, aby ve zvláštní ochraně chovali sirotky a vdovy.⁶³

V dalším poddanském městě, v Roudnici, pak manželka nejvyššího kancléře nechala vybudovat katolickou tiskárnu, zřejmě za účelem účinnějšího šíření právě katolické literatury.⁶⁴

Skutečnost, že v představách lobkovického páru musel být dobrý křesťan katolického vyznání, pak podporuje i žádost Zdeňka Vojtěcha Polyxeně o to, aby se v případě řešení žádosti Ladislava Zejdlice⁶⁵ nejprve pokusila získat jeho duši pro pravou víru. Tato svá slova nejvyšší kancléř doplňuje, že pokud by se tak opravdu stalo, sám by se za něj u Polyxeny

⁵⁷ Tamtéž, s. 257.

⁵⁸ P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 429.

⁵⁹ Tamtéž, s. 470.

⁶⁰ *Polyxena z Lobkowic, rozené z Pernšteina, na Raudnici nad Labem, Sedlčanech, Litomyšli, Ctiňowsi, Střekově a Lobkowicích zřízení roku 1608 přede vši obcí přečtené*, ČČM 18, Praha 1844, s. 176–180 [bez uvedení jména editora].

⁶¹ Tamtéž, s. 176.

⁶² Tamtéž, s. 176–177.

⁶³ Tamtéž, s. 177.

⁶⁴ K. STLOUKAL, *Polyxena z Lobkovic*, s. 223.

⁶⁵ Dle Zdeňkova listu z roku 1624. Ladislav Zejdlic ze Šenfeldu prosil Polyxenu o místo (zřejmě hejtmana) v Encovanech (P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 353).

přimluvil, aby mu udělila milost.⁶⁶ Obdobně toto tvrzení můžeme doložit Zdeňkovou zprávou, že se ujal příbuzného jednoho z regentů. Důležitá je pak jeho poznámka týkající se právě vyznání toho, jemuž byl kníže nápomocen – dodává totiž, že tento člověk se díky Bohu stal především katolíkem a ať se i samotný regent obrátí na pravou víru.⁶⁷

Jako další náležitost, kterou měl dobrý křesťan splňovat, se pak na základě textů lobkovického páru jeví mravní bezúhonnost a ctnost. Polyxena tak během informování Zdeňka o přání jejich syna oženit se neopomněla zmínit důvod, jakým tuto svou touhu jejich potomek podkládal – přál by si oženit se proto, aby se zbavil sexuálního pokušení a mohl následně lépe sloužit Bohu.⁶⁸ Stejně tak tuto tezi dosvědčuje i záležitost Jan Jetřicha Berky z Dubé a Lipé; ten byl roku 1625 obviněn z násilností páchaných na poddaných ženách. Nejvyšší kancléř svou partnerku prosil o to, aby s tímto mladým šlechticem, jemuž byla poručnicí, promluvila a přiměla jej k tomu, aby – pokud se něco takového opravdu stalo – tak dále nečinil. Polyxeniným úkolem, jak se vyjádřil kníže z Lobkovic, bylo v tomto případě: Přimět pána z Dubé a Lipé, aby se stal dobrým křesťanem a skutečně sloužil Bohu.⁶⁹

Tyto představy o bezúhonnosti dobrého křesťana, stejně jako o tom, že tento věřící jedinec by měl pečovat o chudé, vdovy a sirotky vycházejí z dobové mentality, která byla ovlivněna a prosycena právě náboženstvím a případě Lobkoviců konkrétně katolickou vírou, která vedla k ideji, že správný a řádný křesťan by měl být právě katolíkem.

Pro ilustrování poslední jmenované náležitosti se pak zdá vhodné ještě doplnit Polyxenino vyjádření ohledně žádosti Marie Magdaleny Trčkové a jejího manžela o to, aby mohli přijímat pod obojí (dopis obsahující tento její postoj se zachoval v dopise nejvyššího kancléře, který tento její názor opakuje a vyjadřuje s ním souhlas) – „Mé štěstí, napsala jste mi o tom, že ctihodná sestřenice a její manžel žádali v kapli o svolení, aby mohli přijímat pod obojí, neboť všemu ostatnímu chtějí věřit. Velmi dobře jste řekla, že jestli si myslí, že přijímat pod obojí je to samé jako přijímat pod jednou, je to holá ničemnost. Přijímali by pod jednou, avšak nevěří tomu. Myslí si, že Kristus nařídil, aby se přijímalo pod obojí způsobu. Z tohoto důvodu nechtějí přijímat pod jednou. Svatou věc učinil nebožtík arcibiskup, když zakázal přijímat pod obojí. Vždyť dříve takovým způsobem kacíři podváděli katolíky.“⁷⁰

⁶⁶ P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 354.

⁶⁷ Tamtéž, s. 546.

⁶⁸ Tamtéž, s. 508.

⁶⁹ Tamtéž, s. 412.

⁷⁰ Tamtéž, s. 397.

Pro svou pevnou katolickou víru byla Polyxena dříve v literatuře označována jako „tuhá Římanka“⁷¹. Toto její označení se zakládá na často citovaném výroku, který dle Pavla Skály ze Zhoře pronesla roku 1617, poté, co císař Matyáš přijal za svého nástupce svého bratrance Ferdinanda Štýrského, který byl proslulý tvrdým postupem proti nekatolíkům: „Polyxena, rozená z Pernštejna, nejvyššího kancléře manželka, žena nadmíru vysokomyslná a římanka tuhá, směla to před jistými osobami světle a neukrytě mluvit, že již nyní k tomu přichází a přicházeti bude, aby aneb papeženci evangelíkům, aneb evangelíci papežencům na hlavy vsedli a zjezdili se.“⁷²

Pokud bychom toto tvrzení položili na jednu z misek pomyslných vah, tak druhou stranu bychom pak mohli vyvážit důkazy, které podporují i domněnku jisté tolerance Polyxeny i k protestantskému vyznání. Za takovýto „vyvažující“ fakt bychom kupříkladu mohli považovat chování nejvyššího kancléře a jeho ženy roku 1611, kdy při vpádu pasovských, poté, co se podařilo útočníkům zlomit odpor, se zraněnému Jindřichu Matyášovi z Thurnu a několika dalším šlechticům podařilo uniknout z malostranského Újezda do Pernštejnského paláce na Pražském hradě, kde jim lobkovický pár poskytnul pomoc a ochranu i přestože tito muži byli jiného vyznání.⁷³ Za další takovýto doklad pak můžeme považovat přátelská pouta, jež pojila Polyxenu i Zdeňka právě i s osobami nekatolického vyznání – například s Karlem starším ze Žerotína, s Matyášem Borbonií či Kristiánem z Anhaltu.⁷⁴ Skutečnost, že ani svým okolím nebyla vnímána s uvedenou „tuhostí“ by pak mohla potvrzovat i prosba nekatolické šlechtičny Doroty Lvové z Libína. Tato žena Polyxenu žádala, aby se za ní přimluvila u arcibiskupa a zajistila jí tak delší čas k vystěhování se z vlasti i možnost vzít si do emigrace své děti.⁷⁵ Nutno však připustit, že nic nevíme o myšlenkách, jaké se při sepisování tohoto textu honily hlavou Doroty Libínové – možná skutečně považovala kněžnu z Lobkovic za tolerantní alespoň do té míry, že by se za ní přimluvila; nebo byla natolik zoufalá, že se rozhodla napsat i této tuhé Římance, i přestože si byla vědoma její pověstné „tuhosti“. Každopádně se však jedná o text, který opět dosvědčuje kontakty „paní kancléřové“ s církevními hodnostáři – pokud by Polyxena neměla s arcibiskupem žádný vztah, a neměla by alespoň nějaký vliv, nemělo by logicky vůbec žádný smysl adresovat jí takovouto žádost.

⁷¹ M. RYANTOVÁ, *Polyxena z Lobkovic*, s. 86.

⁷² Tamtéž, s. 87–88.

⁷³ Tamtéž, s. 86.

⁷⁴ P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 87.

⁷⁵ F. DVORSKÝ (ed.), *Staré písemné památky*, s. 259.

6. 4 Polyxenino křesťanské milosrdenství

Jak bylo zmíněno již výše, tak představa dobrého křesťana se v tehdejší společnosti neodmyslitelně pojila s ideou ochrany vdov a sirotek a pomoci potřebným. Kněžna z Lobkovic se prezentovala jako řádně věřící již tím, že k takovému chování nabádala své poddané.⁷⁶ Danielu Maškovskému, nelahozeveskému hejtmanu, se pak dostalo příkazu, aby nad Voršilou Sekerkovou držel jakožto nad sirou vdovou svou ochrannou ruku a zajistil, že jí nebude ublíženo od Polyxeniných poddaných.⁷⁷ Zdeněk Vojtěch svou manželku v jednom ze svých listů také žádal, aby ke slávě boží poskytla pomoc starci, jehož k ní posílá.⁷⁸

Jako řádná křesťanka naplňující ideál milosrdenství se „paní kancléřová“ prezentovala i díky své snaze vyplnit různé žádosti o pomoc, jež jí zasílaly zejména šlechtičny v pobělohorské době. Skutečnost, že její zasahování bylo skutečně takto vnímáno, pak dokládá například pasáž z dopisu, ve kterém Václav Pětipeský lobkovické šlechtičně děkoval, že se svou přimluvou zasloužila o zrušení jeho trestu smrti: „Že jste V. M. mé snižené prosby neoslyšeti nýbrž milosrdenstvím křesťanským se ke mně nakloniti, za mne se předně k přimlouvati...“⁷⁹ Anna Strojetic pak ve své žádosti o poskytnutí financí na oděv svých potomků Polyxenu označila jako „paní srdce Božího“. Zároveň se také neopomíná zmínit, že se doslechla, že paní kněžna se opravdu milostivě zasloužila na pánu Bohu prostřednictvím svých skutků prokazovaným potřebným z rytířského stavu.⁸⁰ Voršila Sekerková ze Sedčic ve své prosbě pak vyjádřila v tom smyslu, že ví o náklonnosti kancléřovy manželky k chudým pannám, a že tedy doufá, že i jí z lásky křesťanské a knížecí milosti bude poskytnuta pomoc.⁸¹

V této poslední ukázce se navíc jeví i zajímavá poznámka týkající se knížecí milosti, Anna Strojetic pak ve svém listu mluví i o knížecí štědrosti.⁸² Zdá se tudíž, že ideál štědrosti se tak nejenom pojí s představou dobrého křesťana, ale také s představou řádně se prezentující vysoce postavené šlechtičny. První představa se však jeví jako nadřazená ideálu šlechtičny. Na základě křesťanského milosrdenství měl být vysoce postavený šlechtic nejenom ochráncem svých poddaných, ale také nápomocný chudým a potřebným, což mohli být příslušníci právě i nižší šlechty. Pokud se tedy Polyxena snažila vyplnit prosby urozených jedinců, jež se na ní obrátili, prezentovala se jako řádná křesťanka a zároveň i jako kněžna.

⁷⁶ Polexiny z Lobkowic, rozené z Pernšteina, na Raudnici nad Labem, Sedlčanech, Litomyšli, Ctiňowsi, Střekově a Lobkowicích zřízení roku 1608, s. 177.

⁷⁷ A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze*, s. 194.

⁷⁸ P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 541.

⁷⁹ F. DVORSKÝ (ed.), *Staré písemné památky*, s. 233.

⁸⁰ Tamtéž, s. 260.

⁸¹ Tamtéž, s. 286.

⁸² Tamtéž, s. 260.

6. 5 Ideál dobré smrti

Katolíci i protestanté žijící na území českých zemí svou víru promítali i do představ, jak by měly ideálně proběhnout veškeré náležitosti dotýkající se jejich smrti. Následně tedy vznikla představa dobré smrti.⁸³ Každý jednotlivec se pak na základě tohoto ideálu snažil zajistit, aby průběh jeho životního konce této představě dostál. S tím samozřejmě úzce souvisela i touha každého věřícího, aby se po svém skonu dočkal spásy, proto kupříkladu můžeme nalézt v závětech právě i šlechtičen, jako tomu bylo třeba u Sylvie Černínové ustanovení týkající se počtu zádušních mší, jež za ně mají být odslouženy.⁸⁴

U katolíků tvořily významnou součást příprav umírajícího na jeho životní konec i různé úkony související s jejich náboženstvím a konečně i poslední pomazání. Na tuto skutečnost odkazuje i dopis Zdeňka Vojtěcha Polyxeně, ve kterém jí popisuje svou návštěvu u svého těžce nemocného bratra. Mimo léčebných procedur, které byly prováděny za účelem jeho uzdravení, se nejvyšší kancléř neopomíná zmínit ani o tom, že jeho sourozenci bylo umožněno se vyzpovídat a přijmout svátost přijímání.⁸⁵ O řádném katolickém průběhu smrti byla kněžna z Lobkovic informována i v případě skonu Jana Popela z Lobkovic roku 1629, přičemž se pisatelé neopomněli zmínit o tom, že umírajícímu se dostalo posledního pomazání.⁸⁶

Samotná Polyxena z Lobkovic přijala poslední pomazání 19. května roku 1642 a až do svého skonu nechtěla vidět nikoho mimo svého syna. Zemřela ve věku pětasedmdesáti let o pět dní později.⁸⁷ Popis průběhu jejího umírání se nám zřejmě ve značně idealizované podobě dochoval v podobě legendy z pera karmelitánského duchovního.⁸⁸ Dle tohoto textu přišli kněžnino smrtelné lože navštívit i dva bosí karmelitáni za účelem jejího získání „in extremis“ do řádového bratrstva. Po posledním pomazání však lobkovická šlechtična ztratila řeč a nebyla schopná odpovídat na otázky, které jí tito duchovní kladli. I přes tuto nepříjemnost se však Polyxeně podařilo naznačit svůj souhlas se vstupem do bratrstva Panny Marie Karmelské a jeden z mnichů jí následně přes hlavu přetáhl škapulíř. Při jeho

⁸³ Smrti a jejím vnímáním se zabývá ve své knize například Philippe Ariès (Philippe ARIÈS, *Dějiny smrti I. a II.*, Praha 2000). Smrti i ideou dobré smrti ve šlechtickém prostředí se pro období renesance v českých zemích zabývá Pavel Král (např. Pavel KRÁL, *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*, České Budějovice 2004). Stejnému tématu akorát z pohledu barokní doby pak je věnován i sborník sestavený Milošem Sládkem (Miloš SLÁDEK (ed.), *Vítr jest život člověka aneb život a smrt v české barokní próze*, Praha 2000).

⁸⁴ František TISCHER (ed.), *Dopisy Sylvie hrab. Černínové, rozené Caretto-Millesimovy, s chotěm jejím Heřm. hrab. Černínem z Chudenic z let 1635–1651*, Praha 1908, s. 11–12.

⁸⁵ P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 186.

⁸⁶ P. KRÁL, *Smrt a pohřby*, s. 135.

⁸⁷ Tamtéž, s. 136.

⁸⁸ Rozborem této legendy se zabíral Petr Maťa (P. MAŤA, *Polyxena Lobkovická z Pernštejna na cestě do barokního nebe*). Její existenci zmiňuje ve své knize i Pavel Král (P. KRÁL, *Smrt a pohřby*, s. 136).

nasazování Bůh zesláblé ženě propůjčil sílu, že byla sama schopná nadzvednout svou hlavu, což dle slov legendy přihlížející velmi podivilo, neboť předtím takového počínání nebyla vinou své zesláblosti schopná. Díky božímu zásahu se kněžně následně také vrátil hlas a schopnost vnímat okolí. Jak praví tento karmelitánský text, tak po Polyxenině smrti se měl uskutečnit i zázrak jejího zjevení. Při tomto zjevení kněžna sdělila neznámému mnichovi, že díky přijetí škapulíře byla přijata do věčné radosti, poděkovala za prokázané dobrodiní a také jej poprosila o napomenutí Václava Eusebia k bohabojnosti a úctě k Panně Marii.⁸⁹

Nejsme bohužel dnes již schopni určit, jestli se průběh umírání Polyxeny z Lobkovic alespoň v některých záležitostech přibližoval tomu, jak byl popsán ve zmiňované legendě. Můžeme však říci, že posledním pomazáním a vykonáním dalších náležitostí se lobkovická šlechtična prezentovala jako dobrá křesťanka, která chce dostat představě řádné smrti, v jejím případě řádné smrti katolické. Zároveň je tato žena prezentována jako dobrá křesťanka i prostřednictvím zázraků, jež se kolem její smrti údajně udály. Věřící Polyxena si zasloužila boží přízeň do té míry, že se jí dostalo těchto zázraků a konečně nesporným důkazem toho, že je prostřednictvím probíraného textu prezentována právě tímto způsobem je její zjevení, ve kterém mimo jiné sděluje, že dosáhla věčné radosti – takovéto odměny by se jistě nedostalo špatnému katolíku. Tuto svou prezentaci Polyxena již nezajišťovala sama, ale činil tak místo ní karmelitánský mnich, a to i po její smrti. Pro doplnění obrazu tohoto textu bychom měli ještě podotknout, že jedním z účelů jeho vzniku byla zřejmě i snaha představit v co nejpozitivnějším světle řád bosých karmelitánů a zajistit tak tomuto společenství i jistou formu propagace. Celoživotní prezentace Polyxena zejména jako příkladné křesťanky tedy posmrtně prostupovala právě vystupováním řádu, který jakožto poměrně nové společenství v českých zemích musel cíleně vytvářet svou „image“ před tehdejší společností.

Skutečnost, že Polyxena měla ve své době na ženu významné postavení, pak dokládá i její pohřeb.⁹⁰ Pohřební slavnosti v případě žen v šestnáctém a sedmnáctém století totiž měly především za úkol prokázat poslední službu zemřelé. V případě šlechticů-mužů se k této základní funkci připojovala i funkce reprezentativní. Výjimky pak tvořily příslušnice urozeného stavu, jejichž pohřeb měl za úkol stejně jako u mužů také potvrzovat a prezentovat jejich společenské postavení. Asi nejvýraznější touto výjimkou v českém prostředí pak byla

⁸⁹ P. MAŤA, *Polyxena Lobkovická z Pernštejna na cestě do barokního nebe*, s. 389–390.

⁹⁰ Popis pohřbu – Pavel KRÁL, *Žena a smrt v 16. a 17. století*, in: Milena Lenderová a kolektiv, *Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století*, Praha 2002, s. 122–124. Téměř identický text nalezneme i v knize tohoto autora (P. KRÁL, *Smrt a pohřby*, s. 221–224).

právě Polyxena z Lobkovic, což potvrzuje její výjimečné postavení v rámci tehdejší šlechtické společnosti.⁹¹

6. 6 Náboženství jako aspekt reprezentace přesahující i smrt

S klidným svědomím můžeme říci, že víra pronikla snad do všech koutů Polyxenina života. Ovlivňovala nejenom jeho koloběh a rytmus obřady a modlitbami, jež kněžna z Lobkovic navštěvovala nebo vykonávala, ale také její celkový pohled na život a na představu toho, jak by vše mělo řádně probíhat. Jako ideální příklad podporující toto tvrzení se jeví například její stylizace do role vrchnosti – představa dobré vrchnosti byla pro lobkovickou šlechtičnu i jejího manžela neodmyslitelně spjata s katolickou vírou a se snahou zajistit spásu pro své poddané. S nadsázkou můžeme jejich roli jako vrchnosti v tomto směru přirovnat k pastýři, jenž se snaží zahnat zbloudilé ovečky zpět do stáda. Jak také bylo prokázáno, tak označení „tuhá římanka“, které k pojmenování Polyxeny užil Pavel Skála ze Zhoře, se zdá jako neoprávněné. Kněžna z Lobkovic i přestože byla rozhodnou katoličkou, jež podporovala rekatolizaci, tak uměla přijmout do svého názorového světa i myšlenku opodstatněnosti existence protestantského náboženství. Tato skutečnost se projevila například tím, že s mnohými příslušníky urozeného stavu vyznávajícími tuto víru ji pojilo přátelství i to, že se na ní nekatolická šlechtična, Dorota Lvová z Libína, obrátila se svou žádostí o pomoc. Svou loajálnost katolickému vyznání prokazovali kněžna z Lobkovic i její manžel také podporou mnoha církevních řádů, přičemž dary i účta, jakou těmto společenstvím prokazovali zároveň tvořila součást jejich reprezentace navenek. A konečně víra Polyxenu provázela až na samotný okraj života a promítla se i do jejího vnímání smrti; dokonce její reprezentace v této roli přesáhla i samotný kněžnin skon, a to v podobě karmelitánské legendy⁹² oslavující mimo jiné právě osobnost této šlechtičny v úloze dobré křesťanky.

⁹¹ P. KRÁL, *Žena a smrt*, s. 122.

⁹² P. MAŤA, *Polyxena Lobkovická z Pernštejna na cestě do barokního nebe*.

Závěr

Není sporu o tom, že lobkovická korespondence tvoří výjimečný pramen k poznání doby, kdy byla sepsána. Nabízí nám také jedinečný pohled na šlechtickou společnost dvacátých let sedmnáctého století a na prvním místě nám také hlavně umožňuje nahlédnout do soukromí tohoto významného páru. Vzhledem k tomu – že jak již bylo několikrát řečeno – nemůžeme přesně určit, do jaké míry dopisy obsahují skutečné pocity a myšlenky pisatelů, tak nám nezbývá nic jiného než vždy pouze konstatovat, že se prezentují tím či oním způsobem. Toto téma stylizace a sebe prezentace však není o nic méně zajímavé než skutečné myšlenky autorů textů. Domnívám se, že zaměřením na to, jakým způsobem a v jakých rolích, ten či onen člověk ve svých listech vystupují, získáme dokonce širší náhled na zkoumaný text i na samotného jeho autora. Tento pohled nám totiž umožní zaměřit se i na nevědomé aspekty sebe prezentace, tedy například na rozvržení dopisu, jeho jazyk a uvědomit si v celkového šíři zasazení pisatele do jeho sociálního prostředí, které ho nezpochybnitelně ovlivňovalo po celý život.

I přestože není možné dobrat se ke skutečným myšlenkám a pocitům pisatelů, tak díky jejich sebe prezentaci můžeme do jejich myšlenkového světa alespoň určitým způsobem nahlédnout. Nakolik stylizace sama sebe odpovídá skutečnému dění v autorově hlavě se zřejmě liší nejenom v porovnání jednoho pisatele s druhým, ale také v různých listech stejného autora. I kdybychom však došli k poznání, že v některém případě je sebe prezentace jedince naprosto odlišná od jeho skutečných názorů, tak stále zde existuje ono propojení mezi myšlenkovým světem a jeho sebestylizací – tento jedinec by musel vědomě maskovat své skutečné pocity a prezentovat se v jiném světle; i přes tuto skutečnost by jeho potřeba představovat se úplně jiným způsobem byla stála odrazem jeho myšlenkového světa. Pokud bychom skutečné cítění pisatele přirovnali ke stromům na hrázi rybníka, tak jejich odraz na vodní hladině by se pak stal autorovou sebe prezentací. Vodní plocha se vlní při sebemenším poryvu větru a obraz na hladině tak vždy více či méně odpovídá skutečným stromům na břehu – my však, jelikož nevíme, jak stromy vypadají, tak nejsme schopni určit, nakolik sebestylizace jedince odpovídá jeho reálným myšlenkám. Odraz na rybníce ovlivňují nejenom vnější podněty, které si pisatel zřejmě ani sám neuvědomuje, tedy například vliv společnosti, ve které žije a kterou bychom mohli přirovnat k jemnému poryvu větru či rybě plavající pod hladinou. Na obraz však může mít vliv i autorova vědomá snaha představovat se ve svých textech určitým způsobem – může tedy na hladinu rybníka sám foukat a způsobovat tak její

zčeření anebo do vody hodit kámen a pozorovateli tak téměř úplně znemožnit dobrat se k jeho skutečným myšlenkám. I kdyby byl obraz na hladině úplně rozmazaný, tak stromy by se na ní odrážet nepřestaly a stále by tedy bylo možné mluvit o propojení reálných pisatelových myšlenek a jeho sebe prezentace.

Všechny role, v jakých se Polyxena z Lobkovic a zřejmě i všichni její současníci prezentovali, vznikaly na podkladu dobové mentality společnosti, která je obklopovala. Jako esenciální a naprosto základní role se jeví především role dobré křesťanky, jelikož náboženství bylo v této době prvkem nedělitelně spjatým s životem každého člověka, který pobýval v českém království. Polyxenina představa dobré křesťanky se odvíjela od katolické víry, již vyznávala. Dobrým křesťanem byl dle její ideje pouze jedinec tohoto vyznání. Tento její názor nalezneme i v jejím zřízení pro Litomyšl, které bylo vydáno roku 1608,¹ ve kterém své poddané na prvním místě především nabádá, aby byli „věrnými křesťany“ a zamezili působení různých sekt ve svém městě.² Snaha prezentovat se jako příkladná věřící tuto šlechtičnu provázela nejenom celým jejím životem, ale také umíráním, a – což je v jejím případě zajímavé –, tak i po smrti byla představována tímto způsobem. Její názor na správné chování katolické ženy také v podstatě ovlivňoval všechny ostatní úlohy, v nichž se prezentovala. Z této ideje vycházela i dobová představa o chování milující manželky, jež měla být poslušná svého muže a především mu zajistit pokračování rodu. Stejně tak se její víra promítla do její stylizace do vrchnostenské a šlechtické role. Hlavním úkolem vrchnosti tak byla péče o poddané, která zahrnovala i zajištění jejich spásy – to si Polyxena a její manžel vykládali jako jejich obrácení na správnou víru. I jako šlechtična se snažila naplnit ctnostné křesťanské ideály pomocí příslušníkům urozené vrstvy v nouzi.

Rozhodujícím faktorem, který také ovlivňoval její stylizaci snad do všech jejích úloh, bylo i její pohlaví. To, že se narodila jako žena, již mnohé předurčovalo. Očekávala se od ní jistá podřízenost a poslušnost. Hlavním posláním jejího života bylo stát se především řádnou a milující manželkou (tato role zahrnuje i úlohu mateřskou, jelikož manželčiným zásadním úkolem bylo zajistit především potomky). Jak naznačují dopisy lobkovického páru, tak Polyxena se skutečně stala ženou, jež tuto svou roli zcela naplnila a svou náklonnost ke svému partnerovi prezentovala na stránkách svých dopisů. Ze srovnání její stylizace naznačující vřelý cit k jejímu muži se sebe prezentací, jakou v tomto směru v listech uplatňoval on, jasně vyplynulo, že oba si svou náklonnost navzájem vyjadřovali obdobným

¹ *Polexiny z Lobkowic, rozené z Pernšteina, na Raudnici nad Labem, Sedlčanech, Litomyšli, Ctiňowsi, Střekově a Lobkowicích zřízení roku 1608 přede vši obcí přečtené*, ČČM 18, Praha 1844, s. 176–180 [bez uvedení jména editora].

² Tamtéž, s. 176.

způsobem i stejnou měrou. Ze skutečnosti, že oba svůj vztah k druhému prezentují obdobně, můžeme také mluvit o tom, že mezi nimi zřejmě panoval do jisté míry rovnocenný vztah. Jiné šlechtičny jako například Anna Hradecká z Rožmberka sice do dopisů také vkládají svůj vřelý cit k manželovi, ale zdá se také, jakoby k němu vzhlížely odněkud zezdola a chápaly svou roli v manželství jako úlohu podřazenou muži. I kněžna z Lobkovic se v některých případech prezentuje tímto způsobem. Je zajímavé zmínit, že tak činí, pokud je v nějaké nepříjemné situaci a snaží se tak zřejmě nalézt oporu ve svém manželovi. Můžeme říci, že „paní kancléřová“ takováto vyjádření uváděla poměrně výjimečně, nezdá se tedy, že by ke své prezentaci využívala klišé nebohé trpící manželky, která strádá nepřítomností partnera, jak to činila kupříkladu Sylvie Černínová – v jejích listech takovéto „výlevy“ nalezneme poměrně často a tak se jeví jako pravděpodobné, že se staly jakýmsi opakujícím se stereotypem v jejích dopisech.

Polyxena celkově až na tyto občasné slabosti ve svých listech vystupuje jako poměrně silná žena, což se odráží i v jejím pojmání role šlechtičny – jak se například zdá, tak kněžna z Lobkovic měla své vlastní klientské a přátelské vztahy, tedy vazby, jež nevznikly na základě vztahů jejího manžela. Samozřejmě musíme připustit, že postavení partnerky nejvyššího kancléře ji uvádělo do poměrně vysoké sociální role. Ona tohoto svého vyvdaného postavení uměla naplno využít a přitom jej v podstatě i překročit. Vystupovala nejenom v roli „paní kancléřové“, ale také v úloze sobě vlastní – i ona sama měla jistý vliv, jak dokazují žádosti o pomoc, které se obracely přímo na ni samotnou. Její významnou pozici dosvědčuje i skutečnost, že ona sama poskytovala půjčky panovníkovi a nakupovala statky.

Dalším faktorem, který ovlivňoval její sebe prezentaci a způsob myšlení, byla i sociální vrstva, do které se narodila. Skutečnost, že Polyxena patřila do řad české vysoké šlechty, také určovala, jakých rolích měla ve svém životě dosáhnout a navozovala i základní rámec toho, jak má dané úlohy následně naplňovat. Zároveň je tato její role asi zřejmě nejvíce prosycena vědomou prezentací. Šlechta mezi sebou soupeřila právě v dávání na odiv svého postavení a majetku širokému okolí. Přímé doklady tohoto faktu nalezneme i v lobkovické korespondenci – například ve Zdeňkově pobídce, aby císařovně co nejdříve zaslala čepec, jež jí přislíbila, jelikož stejný krok chce učinit i Maxmilián z Valdštejna.³ Obdobně nejvyšší kancléř svou ženu pobízel k co nejrychlejšímu zaslání půjčky panovníku, aby jí v tomto záměru nepředběhl Karel z Lichtenštejna.⁴ Pokud by se těmto mužům podařilo uskutečnit zamýšlené aktivity před Polyxenou, tak by jí tak sebrali jedinečnou možnost vystoupit před

³ P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 233.

⁴ Tamtéž, s. 332.

panovníkem a celou společností v lepším světle. Její půjčka by již natolik neprezentovala velikost jejího majetku, pokud by nebyla první a navíc se stala pouze jednou z mnoha. Ze stejných důvodů by i čepec ztratil svou exkluzivitu.

Pokud se nenaskýtaly jako v těchto výše nastíněných případech přímé možnosti k soupeření v reprezentaci mezi jednotlivými příslušníky urozeného stavu, tak se alespoň neustále snažili dostat svému sociálnímu postavení – museli se náležitě chovat, oblékat a i to se odrazilo ve vystupování lobkovické šlechtičny. Názorně tuto skutečnost můžeme vidět v její kritice nedostatečné výbavy její neteře Giovanny Gonzagy – její oblečení přirovnala k šatu honáků krav a stav i rozsah neteřina ošacení hodnotí za pomoci slov „potupa“ a „hanba“.⁵ Zásadní z Polyxenina pohledu bylo právě to, že Giovannina výbava nesplňovala představu svatební výbavy vysoce postavené šlechtičny, a co hůře, samotná neteř se kvůli svému oblečení vzhledem řadila spíše k obyčejným lidem než k těm urozeným, mezi něž patřila. Obdobná snaha dostat svému postavení zřejmě do jisté míry motivovala i aktivity Polyxeny ve prospěch mnoha žen, které žádaly o její pomoc v pobělohorském období. Tím, že prosby některých z nich byla schopna naplnit, tak zároveň před svým okolím prezentovala i moc svého společenského postavení.

Postupná změna životního stylu v novověku s sebou přinášela novou roli, ve které se urozené ženy mohly uplatnit. Jejich manželé již nemuseli pobývat především na svých statcích, ale u některých, kteří působili jako císařští nebo zemští úředníci, také mohlo dojít k tomu, že více času trávili u císařského dvora než na svém panství. Jejich partnerky, které pak zůstávaly doma, tak získávaly větší či menší možnost podílet se na správě panství. Tato role vrchnosti úzce souvisí s úlohou šlechtičny; spíše můžeme říci, že z postavení šlechtičny většinou vyplývá vlastnictví nějakého majetku a tím i jeho fungování v roli vrchnosti. Polyxena z Lobkovic se s touto rolí naplno sžila a ve svých dopisech se v ní také prezentovala. Kněžna z Lobkovic se tedy jako žena představuje v roli, která byla dříve určena především mužům. Představu o její emancipovanosti bychom však neměli příliš zveličovat, jelikož i přestože se dovedla o statky postarat i samostatně, což dokázala po smrti svého prvního muže, tak její partner hrál také nemalou roli v obhospodařování celého majetku. „Paní kancelářová“ jako řádná manželka si tohoto Zdeňkova postavení byla vědoma, a proto ho také informovala o situaci spojené se stavem jejich panství a zároveň ho někdy žádala i o radu. Tato oblast je krásným příkladem důvěry, již Zdeněk Vojtěch ve svoji ženu vkládal a již ona následně naplňovala.

⁵ P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 506.

V podstatě celý vztah Polyxeny a jejího manžela alespoň tak, jak je prezentován v dopisech, je prosycen vzájemnou spoluprací a důvěrou. Oba vykonávají své úlohy při cestě za společným cílem. Tato kooperace se jeví i jako poměrně rovnocenná, jelikož oba se navzájem žádají o různé služby a nemůžeme říci, že by se tedy Polyxena v tomto směru jevila jako submisivní – tedy, že by žádající byla pouze ona. Oba partneři se také prezentují s obdobnou náklonností vůči druhému, kněžna z Lobkovic není tedy není sama v roli strádající manželky, která čeká na Zdeňkův návrat. I kancléř často píše, že mu jeho žena chybí a označuje se jako její otrok. Můžeme tedy říci, že ze stránek korespondence vystupuje vztah tohoto páru jako poměrně harmonický a do jisté míry i rovnocenný.⁶

Polyxena z Lobkovic se nejen na základě své sebe prezentace jeví jako výjimečná žena své doby. Nemůžeme však o ní říci, že by její výjimečnost dosahovala takové míry, že by svou dobu předběhla. Kněžna z Lobkovic žila v souladu se společností, jaká ji obklopovala a jak dokazují její listy, tak se tak také prezentovala. V některých směrech se stylizuje úplně stejně jako jiné šlechtičny šestnáctého a sedmnáctého století – obdobně jako ony například sklouzává k vystupování v roli ženy trpící nepřítomností manžela, stejnými způsoby jako ostatní urozené ženy se představuje v roli matky, atd. Její zájem o politiku a její aktivita ohledně hospodaření a nákupu statků však mohou být naopak příkladem jevů, v nichž mnohé své současnice předčí. Polyxena z Lobkovic byla sice ženou své doby, ale ženou, která uměla za pomoci rozumu a zkušeností, jež nabyла během svého dlouhého života, plně využít možností, jež jí doba, ve které žila, i její postavení nabízely.

⁶ Myslím, že je stále nutné uvádět spojení „do jisté míry“, jelikož v tehdejší společnosti českých zemích bylo nemyslitelné, že by žena nebyla podřízená či přinejmenším poslušná muži.

Seznam pramenů a literatury

Nevydané prameny:

Kapucínská provinční knihovna, Rukopisy, sign. Rkp. 544, *Pamětní kniha kapucínského konventu v Praze na Hradčanech (Protocollum seu Historia domestica Conventus Hradschinensis, tomus primus)*.

Vydané prameny:

Václav BŮŽEK – Josef HRDLIČKA (edd.), *Rodinný život posledních pánů z Hradce ve světle jejich korespondence*, OH 6, 1998, s. 145–271.

František DVORSKÝ (ed.), *Listy paní Kateřiny z Žerotína rozené z Valdštejna. [Část] I, Dopisy z roku 1631 a 1633*, Praha 1894.

František DVORSKÝ (ed.), *Listy paní Kateřiny z Žerotína rozené z Valdštejna. [Část] II, Dopisy z roku 1634 a 1635*, Praha 1895.

František DVORSKÝ (ed.), *Staré písemné památky žen a dcer českých*, Praha 1869.

Max DVOŘÁK, *Dva denníky Dra. Matiaše Borbonia z Borbenheimu*, Praha 1896.

Zdeněk KALISTA (ed.), *Korespondence Zuzany Černínové z Harasova s jejím synem Humprechtem Janem Černínem z Chudenic*, Praha 1941.

Josef KALOUSEK (ed.), *Archiv český XXII. Řády selské a instrukce hospodářské 1350–1626*, Praha 1905.

Jaroslav KOLÁR (ed.), *Zrcadlo rozděleného království, Z politických satir předbělohorského století*, Praha 1963.

Marie KOLDINSKÁ – Petr MAŤA (edd.), *Deník rudolfínského dvořana. Adam mladší z Valdštejna 1602–1633*, Praha 1997.

Pavel MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa. Manželská korespondence Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic a Polyxeny Lobkovické z Pernštejna*, České Budějovice 2005.

Polexiny z Lobkowic, rozené z Pernšteina, na Raudnici nad Labem, Sedlčanech, Litomyšli, Ctiňowsi, Střekově a Lobkowicích zřízení roku 1608 přede vši obcí přečtené, ČČM 18, Praha 1844, s. 176–180 [bez uvedení jména editora].

Lydia PETRÁŇOVÁ a kol. (edd.), *Příběhy Jindřicha Hýzrla z Chodů*, Praha 1979.

Jana RATAJOVÁ, *Alžběta Lidmila z Lisova, Rodinné paměti*, Dolní Břežany 2002.

August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze království českého*, (= elektronické vydání 2000, kniha VIII), s. 193–195.

František TISCHER (ed.), *Dopisy Sylvie hrab. Černínové, rozené Caretto-Millesimovy, s chotěm jejím Heřm. hrab. Černínem z Chudenic z let 1635–1651*, Praha 1908.

Literatura:

Philippe ARIÈS, *Dějiny smrti I. a II.*, Praha 2000.

Marek BRČÁK, *Ustanovení české kapucínské provincie v první polovině 17. století* (= bakalářská práce FF UK), Praha 2010.

Milan BUBEN, *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích III. díl, I. svazek – Žebravé řády*, Praha 2006.

Peter BURKE, *Žebráci, šarlatáni, papežové. Historická antropologie raně novověké Itálie. Eseje o vnímání a komunikaci*, Praha 2007.

Jaroslav ČECHURA, *Nová Polyxena? Nikoli!*, ČNM 173, 2004, č. 3–4, s. 215–217.

Gustav GELLNER, *Životopis lékaře Borbonia a výklad jeho deníku*, Praha 1938.

Josef JANÁČEK, *Ženy české renesance*, Praha 1996.³

Marie KOLDINSKÁ, *Každodennost renesančního aristokrata*, Praha–Litomyšl 2001.

Marie KOLDINSKÁ, *Nepřítomné i všudypřítomné. Obraz žen ve šlechtických ego–dokumentech 16. a první poloviny 17. století*, in: Scientific Papers of University of Pardubice, series C, Supplement 9, 2004, s. 9–20.

Petr KOPIČKA, *Dvůr Zdeňka a Polyxeny z Lobkovic ve dvacátých a třicátých letech 17. století*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Rezidence a dvory v raném novověku* (= OH 7), České Budějovice 1999, s. 469–493.

Pavel KRÁL, *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*, České Budějovice 2004.

Pavel KRÁL, *Žena a smrt v 16. a 17. století*, in: Milena Lenderová a kolektiv, *Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století*, Praha 2002, s. 105–130.

Štěpánka KUTIŠOVÁ, *Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic. Pokus o profil osobnosti*, OH 4, České Budějovice 1995, s. 91–106.

Petr LUTTER, *Politický a společenský život na dvoře Ferdinanda II. během dvacátých let 17. století ve světle španělské korespondence Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic a jeho manželky*, OH 4, České Budějovice 1995, s. 107–124.

Pavel MAREK, *Dětství a dospívání Václava Eusebia z Lobkovic ve světle španělské korespondence jeho rodičů*, in: *Historie* 1999, s. 61–87.

Pavel MAREK, *Poselství Lásky a osamění. Manželské soužití Zdeňka a Polyxeny z Lobkovic*, in: *Historický obzor*, 2001, č. 5–6, s. 114–119.

Petr MAŤA, *Polyxena Lobkovicová z Pernštejna na cestě do barokního nebe (k projevům karmelitánské zbožnosti v českých zemích)*, in: Jaroslav Pánek (ed.), *Vlast a rodný kraj v díle historika. Sborník prací žáků a přátel věnovaný profesoru Josefu Petráňovi*, Praha 2004, s. 387–406.

Petr MAŤA, *Svět české aristokracie (1500–1700)*, Praha 2004.

Petr MAŤA, *Zdeněk Vojtěch z Lobkovic, Polyxena z Pernštejna a jejich korespondence. Poznámky k edici Pavla Marka*, FHB 23, Praha 2008, s. 341–372.

Eduard MAUR – Václav ŠTOREK, *K demografii české šlechty v 16. století (Hynek Krabice z Weitmile a jeho pět manželek)*, *Historická demografie* 26, 2002, s. 5–27.

Marie MŽYKOVÁ – Petr MAŠEK – Stanislav KASÍK, *Lobkowiczové, dějiny a genealogie rodu*, České Budějovice 2002.

Petr Alk. PETŘIVALSÝ, *Počátky kapucínů v Olomouci ve světle řádových narativních pramenů* (= diplomová práce obhájená na Teologické fakultě Univerzity Palackého), Olomouc 2007.

Marie RYANTOVÁ, *Polyxena z Lobkovic*, in: Milena Lenderová a kolektiv, *Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století*, Praha 2002, s. 67–103.

Marie RYANTOVÁ, *Polyxena z Lobkovic, rozená z Pernštejna, a její hospodářská činnost*, in: Petr Vorel (ed.), *Pernštejnové v českých dějinách*, Pardubice 1995, s. 105–114.

Miloš SLÁDEK (ed.), *Vítr jest život člověka aneb život a smrt v české barokní próze*, Praha 2000.

Karel STLOUKAL, *Polyxena z Lobkovic*, in: *Královny a kněžny české*, Praha 1996, s. 217–224.

Miloslav VOLF, *Zdeněk a Polyxena z Lobkovic za povstání a po něm ve světle své korespondence*, Praha 1972.